

Dostum podpolkovnik Ədalət
Mehdiyevə
ithaf edirəm.

O QIZIN XATİRƏSİ

Səndən nə gizlədim! Olan oldu, keçən keçdi. Mən əvvəllər də birini sevmişdim. Bu, çoxdankı əhvalatdır. O vaxtdan azı on beş il ötür. Lakin mən heç nəyi unutmamışam. Sinəm qalın bir kitab kimi acı, şirin xatirələrlə doludur. Həmin qızın şəkli indi də evdə albomun arasındadır. Həmişə mənə baxır, gülür... Bəlkə də o, başqaları üçün gözəl deyildi. On yeddi yaşına yenicə keçmiş o bəstəboy qızın girdə, əsmər sifəti, nazik, gödək qaşları, qara kirpikləri, mavi gözləri vardı. Kəhrəba təkin sarı ipək tellərini oğlansayağı vurdurardı. Ətli dodaqları, üzərinə şəh düşmüş üzüm giləsi kimi təravətli idi. Mənimlə danışıqda səsi titrər, yanaqları pörtər, tez-tez gülümsəyər, gözləri lap balacalaşardı. Sifətində, baxışlarında həmişə nə isə gizli bir kədər sezilərdi. Könül sevən göyçək olar. Doğrusu, mənim üçün ondan gözəl, xoşxasiyyət, mehriban bir qız təsəvvür etmək çətindi. Eh!.. Keçən günlər yadıma düşdü, yaram təzələndi... Bizim məhəbbətin ömrü çox gödək oldu tez açdı, tez də soldu. Müharibə o sevdalı qızı böyük faciə ilə məndən ayırdı. Getdi... Bütün arzuları, istəkləri ürəyində getdi...

Bu arada həyəcanlandım, səsim qırıldı. Əllərim əsəəsə bir papiros yandırdım, torpağa dirsəkləndim. Tüstünü hərisləklə ciyərimə çəkdim. Deyəsən bu söhbəti nahaq başlamışdım. Məhbubə yaman tutulmuşdu, yerində rahat otura bilmirdi. Enibqalxan uzun kirpikləri altından gözləri ulduz kimi parlayırdı. Evləndiyimiz bir il ərzində onu heç vaxt belə pərişan görməmişdim. Axı mən nə edə bilərdim! Dost arası pak gərək! Gectez bu məsələni ona açacaqdım. Şirin yalandansa, acı həqiqət yaxşıdır.

Sən ürəyinə heç bir şey gətirmə, əzizim, dedim, yanımda əyləşib, gözlərini məlulməlul mənə zilləmiş Məhbubənin xurmayı tellərini sığalladım. Sonra burnunu ehmallica çırtmadım. Ay şeytan! Sən ki, lap uşaqsan. Onu bilirsən indiyədək səndən gizli sirrim olmayıb. Xasiyyətimə ki, yaxşı bələdsən. Hələ nişanlı ikən görüşdüyümüz vaxtlar mən hər şeyi sənə danışmışdım. Ancaq nə üçünsə, səbəbini özüm də bilmirəm, bu əhvalatı indiyədək açmamışdım... Düzünü desəm, elə mənə bu yay Ukraynaya çəkib gətirən də o qızın xatirəsi oldu. Əvvəlcə ezamiyyət alıb tək gəlmək istədim. Sonra fikirləşdim ki, sən Dnepr sahillərini gəzməmişən, səyahətə bərabər çıxmağımız daha yaxşı olar həm «Burada insan yaşamışdır» əsərim üçün təzə material toplayaram, həm də birlikdə istirahət edərik...

Məhbubənin gözləri yol çəkdi. Bayaqdan əlində saxladığı kitabı örtüb qırağa qoydu. Sonra yerdən bir ot qoparıb dişlərinin arasında qıraraq, asta, mülayim səslə dilləndi

Mən səni başa düşürəm. Keçənə güzəşt deyərlər. Sən bütün olubkeçənləri mənə danış. Bir də... bir də axı, bu məndən qabaqkı əhvalatdır. Onda biz ancaq tanış idik. Doğrusunu bilmək istəsən, elə o zaman sən cəbhədən qayıdandan sonra ailə qurmağa tələsmədiyindən də bu sirri duymuşdum... Anan mənə heç nə danışmamışdı, hər şeyi özüm başa düşmüşdüm.

Məhbubə söhbətimdən rəncidə olduğunu gizlətməyə çalışaraq, «keçənə güzəşt» deyib incimədiyini söyləsə də, buna əsla inanmırdım. Əgər belə isə, bəs onun uzun, qara qaşlarının tez-tez çatılmasına, ala, badamı gözlərinin mənə şikayətlə baxmasına səbəb nə idi! Yanaqlarının qızartısı niyə çəkilmişdi! Həmişə gülər üzünü indi bu kədər buludu nahaqdanmı almışdı!

Mən bir an düşünüb davam etdim

Doğrudur, Məhbubə, hətta o qızdan sonra evlənməyəcəyimə söz vermişdim. Lakin olmadı. İllərlə yolumu gözləyən ağbirçək anamın xəlvətdə tökdüyü göz yaşları qəlbimi yumşaltdı, məni bu fikirdən daşındırdı. Bir də başa düşdüm ki, bununla ancaq öz gələcək həyatımı, səadətimi pozacağam. Ailəsiz, uşaqsız yaşamağı təsəvvür edə bilmədim. Özümə ləyaqətli ömürgün yoldaşı səni seçdim, Məhbubəcan!

Mən papirosumu sümürüb torpağa basdım, dərindən, sinə dolusu köks ötürdüm. Nəfəsimdən qarşımdakı zərif otlar titrədi. Gözaltı Məhbubəni süzdüm. Deyəsən qaşqabağı bir az açılmışdı.

Bilsən ki, anam dilimdən ilk dəfə sənin adını eşidəndə nə qədər sevindi! Arvad elə həmin axşam geyinib birbaşa sizə elçiliyə getdi. Bunlar ki, yadımdan çıxmayıb!

Bəs sonra nə oldu deyə Məhbubə kirpiklərini qaldıraraq kərdəndənmi, fərəhdən yaşarmış gözlərini mənə dikdi.

Sonra toy elədik, səni evimizə gətirdim. İndi həyatımı sənsiz təsəvvür edə bilmirəm...

Mən susdum. Bu ara yel əsdi, saçlarımı şıltaq qız kimi üzümə dağıtdı.

Məhbubə hüzn qarışıq bir xoşbəxtliklə gülümsədi, başını dizimin üstünə qoydu, gözlərini yumdu...

İki həftədir ki, biz Dneprin qumlu sahilində, Alyonuşka kəndinin yaxınlığında palıd, şam, ağcaqayın ağaclarının arasında böyük bir talada məskən salmışıq. Gündüzlər təbiətin geniş qoynunda açıq havada, axşamlar isə kiçik çadırdə yaşayırıq. Bizim talaya, sanki üstündə ağ, sarı, qırmızı gülləri olan yaşıl bir xalça döşənmişdir. Sübh çağı burada xırda quşlar civildəşir, əlvən qanadlı kəpənəklər birbirini qovaraq uçurlar. Hərdən uca şamlara qonan ağacdələnlər dimdikləri ilə budaqları taqqıldadıb yeknəsəq səslər çıxarırlar. Məhbubə ocaq qalayıb paltar yuyanda, sabunlu suyun ətrafında çömçəquyruqlar cövlan edir. Axşamlar ay çıxanda ağacların arasından talaya işıq süzülür. Mən bu vaxtlar gəzməyi çox sevirəm. Məhbubəni götürüb çayın qırağına enirəm. Dneprin gümüşü suları sahilin qumlarını yalayaraq axır. Cilvələncilvələne, ahəstə, həzin bir mahnı kimi axır. Azacıq sonra Alyonuşka kəndinin evləri, ağacları, hündür kilsəsi qaranlıqda əriyib görünməz olur...

Bu sakitlik içərisində uzaqlarda, haradasa mahnı oxuyan qızların şən səsləri havada pərdəpərdə dalğalanaraq Dneprə qarışır. Ay sularda yuyunur. Biz talaya qayıdanbaş ətrafa baxanda, üstünə qara ləkələr düşmüş ağ mərmər sütunları xatırladan ağcaqayınlardan savayı heç nəyi sezmirik ilbizlərin bezikdirici mahnısından başqa heç nə eşitmirik. Bu vaxt nədənsə adama elə gəlir ki, sakit durmuş yarpaqların arasında, hərəkətsiz dayanmış ağacların dibində müəmmalı, sirli bir şey gizlənmişdir. Mən sərin, yaşıl otların üzərində arxası üstə uzanıb zümrüd göyləri seyr edəndə sanki ən geniş ekranlı bir kino tamaşasına baxıram. Bu nəhayətsiz ekranda nəhəng pambıq tayalarına oxşar ağ buludlar ağırağır hərəkət etdikcə, ay gah taladan gümüş tellərini yığışdırıb onların arxasında gizlənir, gah da zümrüd boşluqlarda görünərək aləmə nur səpələyir. Hərdən, ulduzlar bu qalın buludları doğrayıb parçalamaq istəyirmiş kimi göydə odlu qılınclar sıyırır, soldan sağa, sağdan sola şığıyır...

Bəli, bizim yaşadığımız tala gecələr də, gündüzlər də çox sakit olur. Burada səs salan tək-cə quşlardır...

Bakıdan gələndə biz lazım olan hər şeyi özümüzlə gətirmişik. Hətta balaca samovarımız da vardır. Məhbubə çadırımıza təsadüfən gələcək qonaq üçün artıq boşqab, çəngəl-bıçaq gətirməyi də unutmamışdır. Ancaq bu neçə gündə həmişə açıq olan qapımızdan hələ heç kəs içəri girməmişdir.

Səhərlər nahardan sonra «evimizi» yığışdırıb «Volqa»ya oturaraq yaxın, uzaq kəndləri gəzirik. Mən maşından düşüb kolxozların əkin sahələrinə gedirəm, adamlarla görüşüb söhbətləşirəm. Ukraynalılar bizi gülər üzlə qarşılayır, evlərinə dəvət edirlər. Axşam yenə talaya gəlirik, mən çadırı qururam. Şamdan sonra Məhbubə lampa işığında oturub kitab oxuyur, mən isə maşında əyləşib, dəftərçəmə qeyd edirəm.

Gündüzlər hava qızanda çayda çimir, narın qumun üstündə uzanıb dincəlirik kiçik qayıqlarda avar çəkən gənclərə, balıq tutan qocalara tamaşa edirik.

Bizim bu köçəri həyatımız mənə də, Məhbubəyə də o qədər ləzzət verir ki, hər il istirahət aylarımızı belə keçirməyi arzulayırıq...

Yatmısanmı deyə, bayaqdan başını dizimin üstünə qoyaraq, gözlərini yumub hərəkətsiz uzanmış Məhbubəni çiyindən astaca tər-pətdim. Qaş qaralır, hava sərinləşir, sənə soyuq dəyər, gülüm.

O, üzünü mənə çevirdi.

Yatmamışam, dedi. Fikirləşirəm.

Və üşüyürmüş kimi dizlərini yığaraq mənə qısıldı. Sonra bir uşaq sadələvhlüyü ilə gözlərimin içinə baxdı

O ukraynalı qızın adı nə idi Onun haqqında bir az danışsana, dedi. Dedi və cavab gözlədi. Mən Məhbubənin qəlbini sındırmaq istəmədim.

Dur çadıra keçək. Lampanı da yandır. Bu gecə sənə onun haqqında yazdıqlarımı oxuyacağam. Qoy ürəyin nigaran qalmasın...

Məhbubə kibritimi götürüb ayağa qalxdı. Beşcə dəqiqə sonra biz lampa işığında üzüzə əyləşdik. Məhbubə pencəyimi çiyninə salıb balışa dirsəkləndi. Çadıra bir müddət tam sakitlik çökdü.

Çırağın ətrafında xırda pərvanələr fırlanırdı. Titrək, zəif lampa işığında Məhbubənin girdə ağ bənizi, düşüncəli ala gözləri, çiynlərinə tökülmüş pərişan xurmayı saçları onun gözəlliyini daha da artırırdı.

Mən, dəftəri açmamış Alyonuşkanın hekayəsi yazılan o itirilmiş dəftəri xəyalımda vərəqləyib sözə başladım

O Dnepr qızının adı sadəcə Lena idi. Mən onu Alyonuşka çağırmağı çox sevərdim. Müharibə bizi ayrı salanda mən sağ biləyimdən yaralanmışdım. Müalicə zamanı həkimlər barmaqlarımın açılması üçün mənə ovcumda rezin top oynatmağı və mümkün qədər çox yazıbpozmağı tövsiyə eləmişdilər. Bütün

qohumlarıma, dostlarıma uzunuzadı məktublar qaralayıb göndərirdim. Bir gün bu məktublara son verdim, qalın bir dəftər götürüb Alyonuşkanın hekayətini yazmağa başladım. Mən çoxlu kitab oxusam da, bu işdə səriştəm yox idi.

Bəli, gecəgündüz yuxunu özümə haram edib, o qızın heykəlini xəyalımda candandırdım, kağıza köçürdüm. Bir günüm, bir saatım həyəcansız keçmədi. Həmişə düşüncəli gəzdim, fikirli dolandım. Yeməyiniçməyin vaxtını unuttum. Üç ayda üç ilin əziyyətini çəkdim. Nəhayət, Lenanın faciəli hekayətini yazıb qurtardım. Elə bil onu yenidən mənə qaytardılar. İndi bu cansız dəftər mənim üçün hər şey idi Alyonuşkanın özü, Alyonuşkanın məhəbbəti idi! Mən bu sözləri deyərkən qəhərləndiyimi, səsimin titrədiyini hiss edib, özümü ələ aldım. Yenə bir papiros yandırıb, yenə dərinə köks ötürdüm. O qızın Lenanın məhəbbəti əlimi sağaltdı. Mən təzədən vuruşa getdim. Lakin bu dəfə... çox ağır yaralandım. Hərbi xəstəxanaya məni huşsuz gətirmişdilər. Üçüncü gün gözlərimi açan kimi dəftəri axtardım... tapmadım! Və o zaman Lenanı ikinci kərə itirdim!..

İndi mən bura həmin hekayəti yenidən yazmaq üçün gəlmişəm. Lenanın kəndini, onun gəzdiyi, vuruşduğu yerləri təsəvvürümdə təzələmək üçün gəlmişəm, Məhbubə. Mən təzədən yazdığım bu yarımçıq əsərimi birinci dəfə sənə oxuyuram. Müharibədə gördüklərimin hamısını xatırlamasam da, yadımda qalanları yazmışam... deyə həmişə özümlə gəzdirdiyim qalın dəftəri açıb qarşıma qoydum. O qızın adı sadəcə Lena idi. Mən onu Alyonuşka çağırmağı çox sevərdim...

BAHARIN SON GÜNÜ

...Hava yaman bürkü idi. Bakı təbiətinə xas olan isti iyun günləri bu il də özünü göstərmişdi. Suçiləyən maşınlarla teztez isladılan küçələr o dəqiqə quruyur, asfaltdan duman kimi buxar qalxırdı. Şəhərin hərarəti sanki Xəzərin sərinliyini də udmuşdu. Dəniz xamuş, ləpələr sakit idi...

Qulamgilin bulvara baxan pəncərələri taybatay açılrsa da, evlərinin zərif, tül pərdələri belə tərپənmirdi. Lakin bu istinin fərqiנə varmayan Pakizə xalanın şadlıqdan ayağı yer tutmurdu. Arvad gah mətbəxə keçib göyگöyərti təmizləyir, gah böyük otaqda açılmış qonaq stolunu səliqəyə salır, gah da evi yığıbyığışdırırdı. Arabir də, ona köməyə gəlmiş qonşu qız Məhbubəyə tapşırıqlar verirdi

Başına dönüm, mənim balam, düyünü arıdıb qurtaran kimi sən qabqacağı sil. Dolmaları özüm bükərəm. Hələ eveşiyi də sahmana salmaq lazımdır.

Pakizə xala mətbəxdə vurnuxduqca özözünə düşünürdü «Bu gün baharın axırncı günüdür. Sabahdan yay başlayır. Doğrudan, bu yay bizə nə böyük xoşbəxtlik gətirdi! Oğlum məktəbi qurtardı, məni sevindirdi. Kaş həmişə yay ayları belə gələydi!..»

Ana heç vaxt bu günkü qədər şad, anna heç vaxt bu günkü qədər fərəhli olmamışdı!

Qırmızı güllü sarı çit paltarının üstündən ağ önlük taxmış Məhbubə, teztez üzünə tökülən xurmayı tellərini əli ilə dala hamarlayaraq, Pakizə xalanın tapşırıqlarına əməl edirdi. Ev

sahibəsi hərdən bu qəşəng, qonşu qızı gözaltı süzür, onun hərəkətlərini diqqətlə izləyirdi. Alçaq kətildə oturmuş Məhbubə heç nəyə məhəl qoymadan, dizi üstə tutduğu məcməyidəki sədri düyüsünü arıtlayır, arabir də mızıldayır, astadan nə isə oxuyurdu.

Pakizə xalanın indiyə kimi həmişə uşaq sandığı qonşu qız bu gün birdənbirə onun diqqətini cəlb etmişdi. Arvad meynə yarpağına ət büküb sapa taxdıqca fikirləşirdi «Dəli şeytan deyir, elə Qulama bu qızı nişanlayım. Özü də çox işgüzar, zirək uşağa oxşayır. Gözəlliyinə də, namxudamaşallah, söz ola bilməz, gözqası elə bil əllə çəkilib. Həm də ağırsəngin qızıdır...».

Pakizə xala, sağlıq olsa, Qulam barədə fikrin nədir, onu hara qoymaq istəyirsən deyə bu arada Məhbubə başını qaldırmadan soruşdu.

Nə bilim, qadan alım, mənimki bura qədər idi. Oxutdurdum, onilliyi qurtardı. İndi hara getmək istər, hansı peşəni seçər, özü bilər. Arvad bir an susub sözünə əlavə elədi Deyir, curnalist olacağam, institutu bitirəcəyəm, yazıpozu dalısınca düşəcəyəm. Görmürsən, elə indidən işigücü söz quraşdırmaqdır. Srağagün eşitmədin radioda uşağım nə danışırdı

Məhbubə işdən əl saxlayıb Pakizə xalaya tərəf döndü.

Hə... Doğrudan, tamam yadımdan çıxmışdı! Qulaq asırdım, deyirdi, mən universiteti bitirib mətbuat sahəsində çalışacağam. Hələ deyirdi, nə bilim, uşaqlıqdan məktəbdə divar qəzetinə redaktorluq eləmişəm, bu işə böyük həvəsim var. Yamanca basıbkəsirdi. Səsi də çox dəyişmişdi, yekə kişi təkin danışırdı.

Pakizə xala gözlərini ağartdı

Ey, ey! Ona sataşma ha! Kişi kimi danışmamış necə danışacaqdı! deyə zarafatla Qulamı müdafiə elədi. Bu günsabah bir dənə gözəlgöyçək qız alaram onunçün, olar lap biğibırma kişi.

Məhbubə başını dala atıb, əlini sinəsins qoyaraq elə ucadan qəhqəhə çəkdi ki, az qala məcməyidəki düyünü döşəməyə səpələyəcəkdi.

Biğiburmaha... Qız yaşarmış gözlərini sildi. Onun ki, heç biği çıxmır!

Tez ol, ay qızım, başımız söhbətə qarışdı, işin hələ çoxusu qalıb, deyə Pakizə xala onu tələsdirdi. Məhbubə məcməyini ikiəlli götürüb ayağa qalxdı.

Düyünü arıtlayıb qurtardım! İndi də nimçələri silim

Həri, balam, əldən zirək ol. Az danış, çox iş gör.

Bir müddət hər ikisi susdu. Sonra Pakizə xala nə düşündüsə, qızdan soruşdu

Məhbubə bu il sənin neçə yaşın tamam olur

Bu gözlənilməz sualın mənasını dərk etməyən qonşu qız fikirləşmədən cavab verdi

On yeddi, Pakizə xala. Doqquzuncu sinfə keçmişəm də.

Arvad başını tərpətdi

Keçərsən...

«Mən gec ayılmışam, bu qız mütləq Qulama qismət olmalıdır! deyə Pakizə xala yenə bayaqkı fikrinin üstünə qayıtdı. Heç nahaq

yerə elçiliyə gedib özgə qapısını döyməyəcəyəm. Görəsən elə fürsət ikən qızın özünə də eşitdirsəm necə olar..»

Bu vaxt Məhbubənin sildiği qablardan biri əlindən yerə düşüb, arvadı diksindirdi.

Vay! Məhbubə cilikcilik olub mətbəxin döşəməsinə səpələnmiş nimçənin qırıntılarına baxaraq qızardı.

Eybi yoxdur, aydınlıqdır! Qızı pərt görən Pakizə xala dilağız elədi. Heyfsilənmə. Başına sadağa. Təki sının qab olsun, qəlb olmasın.

Məhbubə əyilib nimçənin qırıntılarını yığmağa başlayanda, birdən nə gördüsə, ucadan şən bir qaqqıltı çəkib uğundu.

Arvad matmat ona baxdı, heç bir şey anlamadı.

Nəyə gülürsən Soruşdu və sonra qızın bu nüfuzedici qəhqəhəsindən özünü saxlaya bilməyib, Məhbubəyə qoşuldu. Qonşu qız haçandanhaçana sakit olub, qırıqqırıq kəlmələrlə arvada dedi

Pakizə xala, sının boşqab öz evimizdən gətirdiklərimdəndir. Sən ürəyinə salma.

Məhbubənin heçdən yaranan bu şənliyi arvadın qəlbini fərəhlə doldurdu. İstəristəməz bəxtəvər qonşu qıza qibtə elədi. Pakizə xala ömründə bəlkə də ilk dəfə ötən gəncliyi üçün heyfsiləndi. Sonra bir də dönüb Məhbubənin ağ, girdə sifətinə, zərif burnuna, çatma qələm qaşlarına, badamı ala gözlərinə baxdı. Qadın, iyirmi üç il əvvəl itirdiyi şux gəncliyini sanki bu gün qonşu qızın qəhqəhəsində tapdı. Ər evinə köçürüləndən sonra solan gözəlliyi elə bil yenidən Məhbubənin simasında tərəvətləndi.

Sən bizdən ayağını kəsmə, qızım. Evimizə tez-tez gəl. Eşitdirsənmi, bala Mənim səndən çox xoşum gəlir.

Məhbubə dinmədi.

Ancaq yaman güləyənsən ha! deyə arvad ürəyindəkini də gizlədə bilmədi.

Qonşu qız tutuldu. Məyus halda bir neçə dəfə kirpik çalaraq, ona baxıb susdu, sonra astadan soruşdu

Gülməyim, Pakizə xala

Arvad Məhbubənin könlünə toxunmaq istəmədi.

Xətrinə dəyməsin, göyçək balam, dedi, mənim yanımda nə qədər istəyirsən gül, danış, şənlik elə... Ancaq axşam qonaqlar gələndə ağır otur, batman gəl. Qulamın müəllimləri də bizdə olacaqlar, yaxşı düşməz. Eşitdinmi, sənə qurban olum

Baş üstə.

Artıq qonşu qıza Qulamın gələcək nişanlısı gözü ilə baxan Pakizə xala bu sözləri deməkdə özünü tamam haqlı sayırdı. Arvad, valideynlərindən Məhbubənin «hərisini» ala biləcəyinə əsla şübhə eləmədi. Axı, onlar Qulamın necə «təmiz uşaq olduğunun» ən yaxın şahidi idilər. «Pakizə bacı, sən xoşbəxt anasan ki, belə oğul böyütmüsən. Qulam, göz dəyməsin, çox ağıllıdır, bizi hər görəndə əldənayaqdan gedir. Hələ indiyəcən nə mənim, nə də Məhbubənin atasının bir sözünü iki eləməyib. Həmişə bazardan gələndə əlimizdə ağır şey nə görsə, alıb evimizəcən özü gətirir. Çox hörmətçil, başısağığı oğlandır...» Məhbubənin anası, Pakizə xalaya dönə-dönə bu cür razılıq eləmişdi.

Yaxşı, arvad beynində çox götürqoy elədikdən sonra yenə bayaqkı söhbətin üstünə qayıtdı, deməli, qızım, indi sən on yeddi yaşın var, hə.. Doqquzumcuya keçmişən

Məhbubə gülümsədi, gözlərini geniş açıb qaşlarını qaldırdı.

Bəli, Pakizə xala... Axı sən bunu niyə belə tez-tez xəbər alırsan

Tələsmə, bala, bir azdan hər şeyi özün biləcəksən, deyə arvad dodaqlarını bir-birinə qısıb, mənalı-mənalı başını tərpətdi.

«Doğrudan, bu ilki yay evimizə nə böyük xoşbəxtlik gətirdi!

Axşam qonaqlar dağılandıqdan sonra Qulama hər şeyi başa salacağam. Qoy özü də Məhbubəyə baxsın, görək nə deyir. Ah... kaş həmişə yay ayı bizə belə xoş xəbərlə gələydi!..»

Ana heç vaxt bu günkü qədər şad, ana heç vaxt bu günkü qədər fərəhli olmamışdı!

Pakizə xala bu fikirlərdə ikən qapı qəfildən açıldı. Qulam, əlində bir neçə fərə, sevincək içəri girdi.

Ana, aşın üstünə qoymağa dörd dənə toyuq almışam, bəsdirmi deyə hələ dəhlizdən soruşdu. Sonra ayaqları bağlı fərələri yerə qoyub mətbəxə keçdi. Qonşu qızı orada görcək. Oho... xoş gəlmisən, dedi. O gün olsun, sən də məktəbi qurtarasan, əziyyətini mən çəkim.

Məhbubə sədəf dişlərini göstərib güləgülə təşəkkür elədi

Borclu borclunun sağlığını istər.

Qulam geri dönəndə ayaq saxlayıb, qıza tapşırdı

Atana da, anana da de ki, saat səkkiz üçün bizdə olsunlar.

Məhbubə yenə zarafatından qalmadı

Bəs mən

Sənə demək lazım deyil, onsuz da gələcəksən. Hə, ana, düzdürmü

Ay başına dönüm, bu dilotu yemiş, bayaqdan məni dəng eləyib, deyir, süfrəni özüm düzəldəcəyəm. Bəs məclisə qulluq göstərən adam stolun başında əyləşməzmi

Qulam Məhbubəyə yaxınlaşıb saçını qarışdırmaq istədisə də, bacarmadı, qız bir sıçrayışla onun əlinin altından çıxaraq qırağa tullandı.

Toyuqların dəhlizdə qaqqıldaşdığını eşidən Pakizə xala oğluna dedi

Zarafatı sonra eləyərsiniz, indi vaxtı deyil. Mənim əlimdə işim var, sən keç hamamxanada o heyvanları candan elə, ver Məhbubə yolsun.

Qulam anasının sözlərindən diksinən kimi oldu. O, ömründə heç bir quşu candan eləməmişdi. Doğrusu, toyuqları alanda bu barədə

fikirləşməmişdi. İndi bunu qonşu qıza bildirməyi qeyrətinə sığışdırmadı.

Bu saat, ana!

Üstünə qan sıçramasın deyə, ağ ipək pencəyini çıxarıb mıxdan asdı. Məhbubənin verdiyi çörək baçıqanın ağzı ilə baş barmağının dırnağını qaşdı.

Bu ki, lap kütdür! deyib yenidən mətbəxə keçdi, bıçağı, bayaq Məhbubənin silib təmizlədiyi nimçələrdən birinin altına çəkdi. Sonra fərələrdən lap balacasını götürüb özünü hamamxanaya verdi.

Ay bala, yöndəmini düz tut, heyvanın dilini çıxar, haram olmasın, deyə Pakizə xala mətbəxdən eşitdirdi.

Qulam, toyuğun qanadlarını ayağının altına alıb, başından yapışdı. Məhbubə də bir qıraqda dayanıb üzgözünü büzüşdürərək diqqətlə baxırdı.

Hə, tez ol, daha yazığı çox incitmə! deyə qız onu tələsdirdi. Qulam bıçağı yaxınlaşdıranda, necə oldusa fərə çırpınıb qırağa atıldı.

Məhbubə, qoyma! deyə Qulam, qızın başı üstündən açıq pəncərəyə tərəf uçan toyuğun dalınca yüyürdü. İkisi də qollarını yana açıb onu tutmağa nə qədər səy elədilərsə, bir şey çıxmadı. Məhbubə hər dəfə fərəni qapazlamaq istəyəndə pəncələri şappıltı ilə döşəməyə dəyirdi. Pakizə xala isə yerindən tərpənmədən onlara baxıb altdanaltdan gülürdü.

Ölümdən yaxa qurtarmağa can atan toyuq qanadlanıb pəncərədən bayıra uçmaq istəyəndə, hər ikisi eyni vaxtda onu havada qamarlamağa cumdu. Vəziyyət elə oldu ki, Məhbubə toyuğu, Qulam isə Məhbubəni qucaqlayıb sinəsinə basdı... Oğlan tutduğu hərəkətdən utansa da, qız buna heç bir məna vermədən, özünə məxsus şadlıqla ucadan, lap ucadan qəhqəhə çəkdi. Lakin birdən səsi yarıda qırılmış kimi oldu yəqin ki, Pakizə xalanın bayaqkı öyüdnəsihətini xatırlayıb susdu.

Ver mənə! deyə Qulam toyuğu ehtiyatla onun əlindən alıb yenə hamamxanaya keçdi. İkicə dəqiqə sonra o, pərt halda mətbəxə qayıdıb, bıçağı stolun üstünə tulladı.

Ana, mən bacarmıram! dedi. Ürəyim gəlmədi. Qonşuya kəsdirərsən.

Qulam daha cavab gözləmədən pencəyini götürüb, yan otağa girərək, qapını örtdü. Məhbubə ağızını əli ilə tutub gülməyini güclə saxladı.

...Axşam Qulamın yaxın yoldaşları, müəllimləri və Məhbubənin atası onlara toplaşdılar.

Pakizə xala ilə qonşu qız da işlərini qurtardıqdan sonra gəlib stol başında qonaqların yanında əyləşdilər. Gecəyədək yedilər, içdilər, danışdılar, güldülər.

Lakin səhər...

Lakin səhər tezdən eşitdikləri qara bir xəbər hamını sarsıtdı müharibə başlanmışdı!

Sən demə, dünən gecə onlar səslərini ucaldıb danışanda, sərhəd rayonlarda neçələrinin səsi zəifləyib susmuşdu. Dünən gecə ana öz oğlunun yeni, xoşbəxt həyata atıldığına nə qədər sevinmişdisə, uzaqlarda neçə ana öz oğlunun xoşbəxt həyatdan getdiyinə o qədər kədərlənmişdi. Dünən gecə Məhbubə qəhqəhə ilə güldüyü dəqiqələrdə neçə qız ahnalə ilə ağlamışdı. Dünən gecə burada qədəhlər cingildəyib sağlıq deyiləndə, cəbhədə mərmilər qəlpələri pəncərələrin şüşələrini cingildəyib, «ölüm» demişdi!

...Neçə saat idi ki, Pakizə xala ağlamaqdan yorulmaq bilmir, Qulam qəhərdən danışmırdı. «Bu il yay bizə nə böyük bədbəxtlik gətirdi! Kaş heç vaxt belə yay gəlməyəydi, özü ilə bəd xəbər gətirməyəydi!» deyə arvad içiniçin sızıldayırdı.

Ana heç vaxt bu günkü qədər kədərli, ana heç vaxt bu günkü qədər məyus olmamışdı!..

BAKI QALDI UZAQLARDA

Axşamlar həmişə saysızhesabsız lampaların nurunda yuynan şəhər indi qaranlıqda gizlənmişdi. Damlar da, evlər də, küçələr də qaşqabaqlı görünürdü. Bakı, övladları müharibəyə getmiş ana təkin qara örtüb, dərin xəyala dalmış, susmuşdu. Bu qərib sakitliyi ancaq, hara isə tələsirmiş kimi tez-tez ötüşən yük, minik maşınlarının həyəcanlı siqnalı, arabir məftillərdən göz qamaşdırıcı qığılcım qoparan tramvayların cingiltili zəngi və hündür dirəklərdə danışan radioların səsi pozurdu. Bəzən də şəhərin üfüqlərində güclü proyektor zolaqları çalınçarpaz kəşişərək, sağasola hərəkət edir, qaranlıq boşluqları axtarırdı.

Küçələr sakit, küçələr qaşqabaqlı, küçələr kimsəsiz idi.

Bu axşam təkcə bir yerdə, dəmir yolu vağzalında qələbəlik vardı. Burada qaynaşma içərisində tər-pən-mək belə müymkün deyildi. Vaqonlar da, yollar da, platformalar da adamlarla dolu idi. Ağac atsaydın yerə düşməzdi. Ana oğlunu, bacı qardaşını, qadın ərini çağırır, havada müxtəlif nidalar bir-birinə qarışırdı. Parovozlar qulaqbatırıcı fit verib vaqonları yoldanyola keçirir, qatarları gah geriyə, gah da qabağa çəkirdi. Bu axşam havanın istimi, soyuqmu, fəslin baharmı, qışmı olması heç kəsi maraqlandırmırdı. Bütün beyinlərdə ancaq bir fikir dolaşırdı «Müharibə!».

Bu ayrılıq dəmində ətrafdan eşidilən sözlər adamın ürəyini dəlırdi

Mənim əziz balam, amanın günüdür, muğayat ol, özünü soyuğa vermə...

Rəxşəndə, qızım ayaq açan kimi şəklini çəkdirib mənə göndərərsən...

Ata, anamı fikir eləməyə qoyma, sağlıq olar, tezliklə gələrəm, görüşərik...

Böyükağa, məni sevirsənsə, hər gün məktub yaz. Yoxsa durub dalınca fronta gələcəyəm...

Ay ana, axı bu göz yaşı nəyə gərəkdir! Özünə toxtaqlıq versənə...
Bu sonuncu sözləri söyləyən Qulam idi.

Dilinə qurban, mənim balam, axı necə ağlamayım Sən ki, bir toyuğun başını üzə bilmirsən, gedib odunalovun içində neyləyəcəksən! Ciyər kababı kimi sızıldayan Pakizə xala qara yaylığının ucu ilə gözlərinin yaşını sildi. Qulam əlini anasının boynuna saldı, özünə yad bir səslə astadan, lakin ciddi tərzdə dedi

Ona qalsa, elə buradakı taytuşlarım hamısı mənim kimidir, ana. Bizim heç birimizə məktəbdə hərbi təlim keçməyiblər, toptüfəng atmaq öyrətməyiblər.

Doğru deyir də, ay Pakizə xala, ürəyini niyə qısırsan! Sən Qulamı lap uşaq hesab eləmə. Maşallah, daha bıçıburma kişidir, deyə bayaqdan kənardə dayanaraq susan Məhbubə bu arada dilini saxlaya bilməyib söhbətə qarışdı. Qızın yarı gerçək, yarı zarafatla söylədiyi bu sözlər Qulamı ötürməyə gələnlərin qəlbinə bir yüngüllük gətirdi. Bəziləri astadan güldü. Arxadan qızı dümsüklədilər. Məhbubə geri dönəndə anasını gördü. «Sus!.. Dilini gödək saxla!» Atası da ona gözlərini ağartdı. Qulam qaranlıqda anasının, qohumlarının, yoldaşlarının, müəllimlərinin kədərli sifətini süzüb, sinə dolusu köksünü ötürdü. O, hamının baxışında özünə qarşı əvvəlkindən qatqat artıq bir məhəbbət, səmimiyyət oxudu. Bəlkə də elə buna görə onlardan ayrılmaq Qulama bu gün daha ağır gəlirdi. Nəzərləri Məhbubənin üzünə dikiləndə bir addım irəlilədi. Qıza toxunmaqdan ehtiyat edirmiş

kimi, əlini ona tərəf uzadıb, tez də geri çəkdi. Sonra astadan, mehriban bir səslə dedi

Səndən bir xahişim var, Məhbubə. Mənim anamı da özününkündən ayırma. Onu fikir eləməyə qoyma.

Qız da həmin mülayim tərzdə, sakitcə cavab verdi

Arxayın ol, Qulam. Sən bunu deməsən də...

Məhbubə sözünün dalını gətirə bilməyib köyrəldi və cəld geri çevrilərək anasına qısıldı. Onun bu hərəkətindən Qulam da təsirləndi. Burun pərələri qabarıb yatdı, dodaqları birbirinə kilidləndi. Vəziyyəti bürüzə verməmək üçün üzünü anasının yanağına söykədi. Lakin onun necə köyrəldiyini özündən başqa heç kəs hiss etmədi.

Hə, necəsən, anacan Gələndə sənə teleqramm vuracağam, mənim üçün yenə toyuqplov bişirəsən, yaxşımı

Belə mənim bu gözlərim üstə, oğlum! Qonşu qızın göz yaşlarının parıltısını görəndə Pakizə xala onun ürəyini almaq üçün sözüne əlavə elədi. Gərək onda da Məhbubə gəlib mənə əl tutsun... hə, qızım

«Diqqət! Diqqət!..»

Naməlum səmtdən gələn bu boğuş səsi vağzaldakı minlərlə adamı bircə anda susdurdu. «Əziz analar, bacılar və qardaşlar! On dəqiqədən sonra ikinci platformadakı yetmiş bir nömrəli hərbi qatar yola düşəcəkdir. Xahiş olunur, görüşə gələn vətəndaşlar geri çəkilsinlər. Çağırışçılar əvvəlcədən təyin olunduqları vaqonlarda öz yerlərini tutsunlar...» Radio hələ sözünü sona çatdırmamış stansiyadakı səsküv və qarmaqarışıqlıq birəbeş artdı. Analar cəbhəyə yola saldıqları övladlarına sarıldılar, göz yaşları içərisində onları duz kimi yalayaraq xeyirdüa verdilər. Bacılar qardaşlarının boynunu qucaqlayıb, dönə-dönə üzündən öpdülər. Atalar oğullarının əlini sıxıb, uğurlu yol dilədilər. Qadınlar ərlərinə tezliklə salamat qayıtmasını tapşırdılar. Uşaqlar atalarından əsgər paltarında şəkil çəkilib göndərməyi xahiş etdilər. Sevgililər bir qırağa çəkilərək pıçıladaşdılar...

Pakizə xalanın titrək səsi güclə eşidildi

Get, bala, amanın günüdür...

Darıxma, anacan, yolumu gözlə, qayıdacağam! deyə həyəcanla uacadan qışqıran Qulam dala baxmadan yüyürəyüyürə qatara yaxınlaşıb bir sıçrayışla vaqona atıldı.

Parovoz sanki bütün anaların, bacıların sinəsindən qopan kədərli bir ahla dərindən köks ötürdü. Gecənin qaranlığında minlərlə yaylıq göyərçin kimi havada qanad çaldı. Vaqonlar taraqqataraq birbirinə dəydi, qatar ağır ağır yerindən tərpəndi. İzdiham da həmin ahənglə dalğadalğa onun ardınca axışdı.

Qulam pəncərədən boylanıb bir daha anasını axtardı. Ancaq bu dəfə bir deyil, minlərlə ana gördü.

Qatar sürətini artırıb dəmir relslərlə qaranlığa şığıdı. Bakı qaldı uzaqlarda... uzaqlarda...

ÖLƏN ƏSGƏRİN SİLAHI

Fişəng atıldı, göylər odlü çiçəklər açdı. Top güllələrindən uçurulmuş evlər, dağıdılmış hasarlar, yanıb qurumuş ağaclar bir anlığa apaydın göründü, sonra yenə gecənin qaranlığına qər q oldu. Elə bu vaxt qarşı dərədəki düşmənin cəbhəsindən vıyılı ilə dalbadal gələn bir neçə mərmə xarabalığın yanında partladı. Torpaq titrədi. Qulam özünü yaxındakı xəndəyə atıb, uzandı. Ətrafı qulaqbatırıcı dəhşətli gurultu bürüdü. Yerdən sanki qurğuşun qarışıq od püskürdü. Dnepr bu səsin əksədasını verdi. Qəlpə və daş qırıntıları göydən dolu kimi yağdı budaqları qırdı tökdü, divarları dəldi. Hava kəsif barıt qoxusu ilə doldu. Azacıq sonra yenə hər yanda bayaqkı ölüm sükutu, məzar qaranlığı hakim kəsildi.

Qulam xəndəkdən qalxıb üstünü çırpdı, papağını çıxarıb dizinə vuraraq toztorpağını təmizlədi və heç bir şey olmamış kimi avtomatını sinəsinə sıxdı, xarabalığın uçuqları arasında gəzinməyə başladı.

Qulamın belə vəziyyətlərə düşdüyü ilk dəfə deyildi. O, hələ Şimali Qafqaz dağlarından tutmuş, hazırda müdafiə xəttində dayandıqları Dnepr sahillərində gəndə neçə yol həyata əlvida söyləməli olmuşdu. Maykop, Rostov, Krasnodar vuruşmalarında nələr görməmişdi! İndi Dnepri əldən verməməyə can atan almanlar, gecəgündüz onların üstünə odalov yağdırırdı.

Müharibənin ilk çağları Qulama nə qədər çətin də gəlsə, artıq o, bu əziyyətlərə alışmışdı. Bir də, axı soyuq qış gecələrini rutubət səngərlərdə yuxusuz keçirən, annabacı nəvazişinə həsrət qalan, telefon xətti çəkərkən dönə-dönə ölümə əlbəyaxa olan tək cə Qulam deyildi. Bu vuruşmaya hamı, dostaşna, eloba, kənd, şəhər bütün ölkə qoşulmuşdu. Belə bir imtahanda acizlik göstərmək, dəstədən geri qalmaq mümkün deyildi. Lazım gələrsə, Qulam öz döyüşçü dostları ilə birgə odun, alovun içinə atılacaq, topun, güllənin qabağına sinə gərəcə, ölümə gedəcəydi! O, buna and içmişdi!

Orduya gələn ay, indi çiyindən asdığı avtomatı ona təqdim edərkən hissə komandirinin qətiyyətlə dediyi sözlər hələ də qulaqlarında səslənirdi «Döyüşçü Bədirzadə! Unutma ki, bu, düşmənlə vuruşda fədakarcasına həlak olmuş, xalqın namuslu oğlu, Sovet İttifaqı Qəhrəmanı Viktor Borisoviç Sokolovun avtomatıdır! Ölən əsgərin yarımçıq qalmış müqəddəs arzularını başa çatdırmaq sənə öhdənə düşür. Bu arzular isə, mən cə, tamamilə aydındır...»

«Aydındır, yoldaş qvardiya polkovniki!...»

Sonra Qulam bir qırağa çəkilərək avtomatı diqqətlə nəzərdən keçirmiş, yoxlamış və silib təmizləmişdi. O vaxtdan göz bəbəyi kimi qoruduğu bu şərəfli silah döyüş meydanlarında həmişə sədaqətli bir dost təkin Qulamın köməyinə çatmış, onu darda, çətində qoymamışdı.

Sonralar Qulam hər şeyi yoldaşlarından soruşub öyrənmişdi. Hətta onun Viktorun kiçik bir fotosəklini də tapıb komsomol kitabçasının arasında əzizləmişdi...

Eh!.. Viktor Sokolov nə qədər cəsur, gözəl oğlan imiş!... Ona danışmışdılar ki, Viktor Sokolov rostovlu idi. Sənət məkatəbində çilingərlik öyrənib tərsanədə işləmişdi. Müharibənin ilk günlərində orduya könüllü gələrək kəşfiyyatçı olmuşdu. Gödək boylu, enlikürək, şumay bir oğlandı. Sarı saçları həmişə furaşkasının altından çıxıb alınına tökülər, sol qaşının üstündə qıvrılardı. İti baxışlı qonur gözləri bir an sakit dayanmazdı. Viktor danışanda tez-tez əlini başına aparar, furaşkasını gah qabağa, gah da peysərinə sürüşdürərdi. O, hər dəfə kəşfiyyata gedəndə təzə bir sirlə qayıdar, mütləq «dil» gətirərdi. Lakin sonuncu kərə düşmən əhatəsində qalmış Viktor təslim olmamaq üçün axırncı qumbaranı cibində sıxmışdı. Partlayan bombanın qəlpələri kimi bütün vücudu parçalanaraq ətrafa sıçramış, bir göz qırpımında yoxa çıxmışdı. Neçə gün sonra onun silahını düşmən arxasında olan başqa bir sovet kəşfiyyatçısı ələ keçirib, Viktorun komandirinə təhvil vermişdi...

İndi Qulam ondan yeganə yadigar qalan bu avtomatı sinəsinə sıxanda, sanki ölənin əsgərin ürək döyüntülərini duydu, ölənin əsgərin pıçıltılarını eşitdi «Döyüşçü qardaşım, qanımı yerdə qoyma! Mən nakam getdim. İntizar anamın, vəfalı sevgilimin gözü yollarda qaldı. Düşməndən mənim bu silahımla birəbeş intiqam al! Vətənin sədaqətini tezliklə özünə qaytar! Bunu səndən, hələ həyatdan doymamış ağsaqqal qocalar, qarılar tələb edir sevilənmək eşqi ilə qəlbi çırpınan qızlar, oğlanlar tələb edir südəmər məsum körpələr, güllər, çiçəklər tələb edir!.. Bizim uca dağlar, sərin dərələr, yaşıl yamaclar, sıx meşələr, duru göllər, qaynar bulaqlar tələb edir Vətənin səadətini tezliklə özünə qaytar!..»

Qulam avtomatın buz kimi soyuq lüləsini yuxarı qaldıraraq, dodaqlarına yapışdırdı, öpdü. «Arxayın ol, qardaşım, deyə qaranlıq gecənin sakitliyində astadan pıçıldadı. Bu müqəddəs silaha and içirəm! And içirəm, son damcı qanım qalanadək

vuruşacağam! Sənin arzuların, istəklərin naminə vicdanla, namusla, mərdliklə vuruşacağam!..»

Arxadan gələn hənirti Qulamı diksindirdi.

Dayan! Kimsən! deyə o, geri dönüb əclə hərəkətlə qabağa atıldı. Cavab verən olmadı. Ətraf, xarabalığın daşları tək susdu.

Qulam avtomatı ayağa çəkib hazır tutdu. Yarım əyilmiş halda yanyörəsini diqqətlə nəzərdən keçirdi. O, yanılmamışdı, hənirti bir daha təkrar olundu. O, yanılmamışdı, hənirti bir daha təkrar olundu. Bu dəfə Qulam ucadan, lap ucadan çığırdı

Dayan! Kimsən deyirəm! Yaxına gəlsən atacağam!

Haçandanhaçana qaranlıqdan zəif bir səs eşidildi

Mən özgə deyiləm... Sizinkilərdənəm...

Qulam naməlum adamın hansı səmtə olduğunu təxmin etcək, hər ehtimala qarşı yaxındakı ağacın dalına keçib, silahı qabağa tuşladı.

Parol!

Qətiyyətlə soruşulan bu nidalı sual cavabsız qaldı. Artıq gözləmək təhlükəyə körpü sala bilərdi. Qulam tətiiyi sıxdı, göyə bir güllə buraxdı. Sanki yaydan çıxan alovlu ox viyiltı ilə qaranlığa şığıdı.

Xahiş edirəm, atmayın!.. deyə bayaqkı zəif, xəstə nida bir daha eşidildi. Qərargaha xəbər verin ki, Sarışın gəlib. Onlar məni bu adla tanıyırlar.

Güllə səsinə gecənin növbətçisi qərarcəhyanı batareyanın komandiri leytenant Zaxarçenko özünü yetirdi. Naməlum adam əmrə itaətkarlıqla qulaq asaraq əllərini yuxarı qaldırıb, yorğun addımlarla səndirləyə-səndirləyə irəli gəldi. Nəfəsi tənqimiş halda nə isə demək istədi, dili söz tutmadı. Leytenantın icazəsi ilə əllərini aşağı saldı. Bu geniş üfüqlər altında hava ona azlıq edirmiş kimi, sıyrıqlısı altdan köynəyinin yaxasını açıb, sinə dolusu nəfəs aldı.

Növbətçi əlindəki fənərin işığında onu təpədəndırnağa şübhəli nəzərlərlə süzdü. Bu, on altı on yeddi yaşlarında, bəstə boylu, silahsız bir şəxs idi. Toztorpağa bulaşmış sifətindən həyəcanlı olduğunu bilmək çətin deyildi. Nimdaş, boz kepkasının altından çıxmış sarı saçları tərli alına yapışmışdı. Yanları qırmızı şəridli qara şalvarını səliqəsiz halda uzunboğaz alman çəkmələrinin içinə salmışdı. Onun narahatlıqla tövşüməsi, pğrtüb tərləməsi və üstbaşının palçığa batması kimdənsə, hansı çətin vəziyyətdənsə yaxa qurtarıb qaçdığını göstərirdi.

Gecənin bu vaxtında buralarda nə gəzirsən! Kimi istəyirsən! deyə Zaxarçenko bir də onun sifətini işıqlandırıb səsinə qaldıraraq, yarı rus, yarı alman qiyafəsində olan tanımadığı bu qəribə adama kobud tərzdə həmlə gəldi. Yoxsa əcəl səni gırləyib!

Qulam da özünü saxlaya bilmədi, batareya komandirinin sözüne qüvvət verdi

Elə onu deyir, yoldaş leytenant! Az qala ikinci gülləni üstünə sıxmışdım.

Naməlum adam kepkasının günlüyü altdan məzəmmətedici nəzərlərini Qulama dikdi. Onun geniş alnını, enli çatma qaşlarını, iri, qara gözlərini süzdü. Sonra heç nədən çəkinmədən, bir növ ərköyünlüklə dilləndi

Gülləni dosta yox, düşmənə atarlar!

Qulam tutulsa da, özünü sındırmaq istəmədi

Çox təəssüf ki, hələlik sizin dostmu, düşmənmi olduğunuzu bilmirik! dedi. Mən hərbi postda dayanmışam. Burada heç bir güzəştə yol verilməməlidir!

Naməlum adam dinmədi, gözlərini Qulamdan ayırmadan xeyli vaxt baxdı. Ancaq bu dəfə həqarətlə, kinlə yox, bəlkə də mehribanlıqla, məhəbbətlə baxdı.

Üzr istəyirəm, dedi və xəfifcə gülümsədi. Sonra leytenantı tərəf dönərək ciddiyyətlə əlavə etdi Mən hazırda almanların əlində olan Semxatka kəndindən gəlmişəm. Sizin diviziya komandiri qvardiya

polkovniki Səlimxanov yoldaşa deyiləsi vacib sözüm var. Xahiş edirəm ona təcili xəbər verin. Adımı «Sarışın» söyləsəniz, tanıyar...

Sarışın! Zaxarçenko təəccübləndi və mənalı-mənalı başını tərpətdi. «Mən bu təxəllüsü eşitməmişəm» deyə fənərini üçüncü kərə yandırıb söndürərək, onun sifətinə ani nəzər saldı. Bayaq açdığı qoburunu düymələyib, hər iki tərəfdən köynəyinin ətəyini aşağı dartdı, barmaqlarını enli kəmərinin altına keçirib, əllərini toqqadan yanlara çəkərək, qırçınlarını hamarladı.

Hm... Gözləyin, bu dəqiqə gəlirəm! dedi və iri addımlarla uzaqlaşdı.

Zaxarçenko gedəndən sonra bir müddət nə Qulam, nə də adını Sarışın söyləyən şəxs danışmadı. Qoşa heykəl təkin üzüzə dayanıb susdular.

Çox qəribə adınız var! deyə haçandanhaçana Qulam dilləndi və azacıq ara verib əlavə etdi. Bir də, elə əslinə baxsan, sizin bu sifətinizə Sarışın adı çox yaxşı yaraşır.

Naməlum şəxs başını tərpətib güldü.

Demək burada təəccüb ediləsi heç nə yoxdur, hər şey öz qaydasındadır.

Qulam bu eyhamlı sözlərin mənasını başa düşmədi.

Bağışlayın, siz azərbaycanlısınız deyə Sarışın soruşdu.

Bəli, lap xalisindən! Necə

Mən onları çox sevirəm.

Yəqin ki, qaragöz, qəşəng qızlarını!

Xeyr. Sizin kimi igid oğlanlarını.

Qulam özü haqqında deyilən bu sözü kinayə sandı.

İgid olduğumu birinci dəfə sizdən eşidirəm! O, bir an ara verib xəbər aldı. Yaxşı, mənim azərbaycanlı olduğumu nədən bildiniz

Sarışın bir addım irəli gəldi.

Xətrinizə dəyməzsə, düzünü deyərəm.

Buyurun! Məni o qədər də dəymədüşər sanmayın.

Mən sizin qafqazlı olduğunuzu ləhcənizdən ayırd elədim.

Sarışın bu sözləri deyib təpədəndırnağadək diqqətlə onu süzdü, sonra asta, titrək bir səslə sual etdi

Bağışlayın, adınız nədir

Qulam diksinən kimi oldu

Bu çox vacibdirmi

...

Döyüşçü Bədirzadə!

Mən adınızı xəbər aldım.

Adım Qulamdır!

Sarışın pıçılı ilə təkrar etdi

«Qulam!» Yadımdan çıxmaz!

Naməlum adamın bu sorğusualı döyüşçü oğlanın qəlbini yumşaldan kimi oldu. Bayaqdan atəşə hazır vəziyyətdə tutduğu avtomatın lüləsini yavaşyavaş aşağı endirdi. Lakin hər ehtimala qarşı onu ayaqdan salmadı.

İndi ikisi də sükuta qulaq kəsilmişdi. Sarışın üstbaşını təmizləyərək özünü səliqəyə salır, Qulam isə onun hərəkətlərini gözaltı izləyərək düşünürdü «Yaxşı ki, vurmadım. Yoxsa, deyəsən, sonradan peşmançılıq çəkəcəkdim...»

Leytenant Zaxarçenko xarabalığın həndəvərində olan zirzəmiyə gəldi. Top gülləsinin gilizindən qayırmış neft çırağının şöləsi buranı azacıq işıqlandırır. Küncdə, torpaq döşəməyə sərilmiş saman üstə bir nəfər şinelinə bürünərək fısıltı ilə yatırdı. Bu qalın bığlı, kürən oğlanın qafqazlı olduğunu yarımqaranlıq zirzəmidə belə təyin etmək çətin deyildi. Çırağın yanında oturmuş ikinci nəfər isə telefon dəstəyini qulağına tutaraq, tüstüdən sol gözünü qıymış halda qəzet kağızında maxorka çəkirdi.

Anarbayev! Təcili olaraq məni polkovnik Səlimxanovla cala! deyə leytenant telefonçu özbəyə əmr etdi və sonra da əyilərək onun tütün qutusunun qırağına söykətdiyi eşməni götürüb, çəkməyə başladı.

Alo!.. «Qartal!..» Danışan «Şimşək»dir. Tez qvardiya polkovnikini çağırın!..

Leytenant hadisə haqqında diviziya komandirinə üstüörtülü məlumat verdi və telefonda nə göstəriş aldısı, «oldu!» deyə dəstəyi özbəyə qaytardı.

Serjant Meladze çoxdanmı yatıb

Telefonçu şikayətli bir tərzdə, ikibaşlı cavab verdi

Yoldaş leytenant, az yatıb, ancaq yaxşı yatıb.

Zaxarçenko yaxınlaşıb serjantı oyatdı. Gürcü oğlan ayağa qalxanda elə bil bir az da yekəldi. O, tələsik özünü səliqəyə saldıqdan sonra avtomatını çiyinə aşırıb, Zaxarçenkonun qarşısında farağat dayandı.

Eşidirəm, yoldaş leytenant!

Arxamca!

Zaxarçenko eşməni yerə atıb, bir sıçrayışla zirzəmidən çıxdı. Meladze də onun dalınca getmək istərkən nə isə fikirləşib geri döndü, icazəsiz özbəyin qabağındakı qutunu götürüb, maxorkanın yarısını ovcuna boşaltdı və «genesvale!» deyərək getdi. Özbək, bir yerdə tüstülənən eşmə kötüyünə, bir də qarşısındakı ağzi açıq qutuya baxıb narazılıqla başını tərpətdi

Biabırçılıqdır!

Kəşfiyyatçı serjant Meladze gəlib, adını Sarışın söyləyən naməlum adama yaxınlaşcaq dedi

Buyur, qatso, qərargaha mənimlə gedəcəksən! O, dönüb sualedici nəzərlərlə Qulama baxaraq, göz vurdu. Sanki bu hərəkəti ilə dostundan həmin şəxs kim olduğunu soruşmaq istədi. Bədirzadə isə cavabında köksünü ötürüb danışmadı.

Salamat qalın! deyə Sarışın bir daha Qulama baxaraq gülümsədi
Sağlıq olsa, biz yenə görüşərik!

Onlar uzaqlaşıb qaranlıqda gözdən itdilər. Qulam bu müəmmalı
hadisədən heç bir şey anlamadı. Silahını köksünə sıxıb, hərəkətsiz
dayandı. «Sağlıq olsa, biz yenə görüşərik...» sözləri qeyriiradi
olaraq beynindən axıb keçdi.

XARABALIĞIN DAŞLARI ARASINDA

Bir azdan sübhün gözü açılacaqdı. Üfüqlərin qaranlığı qurğuşun
kimi əriyirdi.

Adətən ön atəş xəttində bu vədələr sakitlik olur. Vuruşmadan
yorğun düşən tərəflər atışmaya ara verib dincəlir. Hərdən eşidilən
güllə səsləri də yatmadığını bildirən əsgərlərin tüfəngindən qopur.

İndi də Dnepr sahilində sanki müharibəsiz bir səhər açılırdı.
Düşmən məskən saldığı Semixatka kəndini tərk etmiş kimi o
tərəfdən nə fişəng işığı görünür, nə də top gurultusu gəlirdi. Qırıcı
təyyarələr də uçmağa ara vermişdi. Son iki ildə qulağı həmişə
atışmaya öyrənmiş Qulamı bu sakitlik yuxudan ayıltı. O,
boylanıb ətrafına göz gəzdirdi. Sonra saatına baxdı. Keşikdən
qayıdıb xarabalığın daşları arasında, döyüşçü yoldaşlarının
yanında uzanmış Qulam cəmisi on beş dəqiqə yatmışdı. Ancaq
hava yama ayazı olmuşdu. O, ayağa qalxdı, yumruqlarını qabağa
ataraq, sinəsinə yığdı. Elə bil qurumuş kürəkləri isinib yumşaldı.
Qulam zirzəmiyə yaxınlaşaraq, qapıdan başını içəri saldı.

Sandro gəlibmi deyə telefonçudan serjantı xəbər aldı.

Xeyr! Anarbayev cavab verdi. Nə dostun Sandro gəlib, nə də
çəkməyə tütünü var!

Qulam zirzəmidən uzaqlaşdı. Ətraf azacıq işıqlanmışdı. Göz,
ağıqaradan seçirdi. Daha yatmağın mənası yox idi. Bir azdan
hissədə yenə qaynaşma başlayacaqdı. Qulam keçib iri bir daşın
üstündə əyləşdi. Tütün kisəsini çıxarıb yerə qoydu. Döş cibində

saxladığı köhnə qəzetdən cırıb, ovcunda əzdi, arasına tütün qoyaraq səliqə ilə бүkdü. Gilizdən qayrılmış alışqanını çaqqıldadıb eşməsinə yandırdı. Özünü Sarışın adlandıran o naməlum adamın sifəti xatirində canlandı. Onun haradan, nə üçün, hansı xəbərlə gəldiyi Qulamı çox maraqlandırır. Sarışın düşmən əhatəsindən qaçmış bir rus əsirimi, yaxud almanlar arasında olan, bizə xeyirxahlıq göstərməyə çalışan əsil sovet vətəndaşı idimi Bu düşüncələr onu rahat buraxmırdı. Pörtmüş, sirsifəti toztorpağa, çəkmələri dizədək palçığa bulaşmış o şəxsin əllərini yuxarı qaldıraraq əzgin halda səndirləyə-səndirləyə irəliləməsi indi də Qulamın gözlərindən çəkilmirdi. Sarışını qovmuşdularmı, döymüşdülərmı, o kiminləsə əlbəyaxamı olmuşdumu bunları Qulam bir-bir özlüyündə götür-qoy eləyir, bütün sualları cavabsız qalırdı. «Yox, o, yəqin ki, yad adam deyildi, təxəllüsünü söyləyən kimi leytenant onu tanıdı, tapançasının qoburunu düymələdi... Hələ üstəlik Sarışın mənə də çox qəribə nəzərlərlə baxdı, adamı soruşdu. «Gülləni dosta yox, düşməne atarlar» dedi.

Qulam hey fikirləşir, bu naməlum adamın kim olduğunu dərk edə bilmirdi. Yenə Zaxarçenkoya yaxınlaşmaq mümkün olsa idi, ondan bu sirri bir təhər soruşub öyrənərdi. Ancaq son günlər leytenantın zəhmli sifətini öz oğlu da görsə, yaxınlaşmağa ürək eləməzdi.

Yaxşı ki, Sarışını qərargaha Sandro aparmışdı. Qayıdandan sonra çox güman ki, hər şeyi ona danışacaqdı. Lakin nə üçünsə serjant Meladze hələ də gəlib çıxmamışdı. Gecə saat üçdə qərargaha göndərilən Sandro indiyə kimi yubanırdı.

Qulam ayağa qalxıb azacıq gəzindikdən sonra yarı uçulmuş divara söykəndi və uzaqlara baxdı.

Dan sökülürdü.

Cəbhə xəttindən üçdüzd kilometr arxada, sol tərəfdə olan Qızılkilsəli kəndi toranlıqda güclə sezilirdi. Ətrafda, xüsusilə Qulamın həndəvərində ürəksıxıcı bir mənzərə vardı. Burada hər şey boz rəngdə idi. Yer də, göy də, xarabalığın daşdivarı da, hətta şinellərinə bürünüb yatmış əsgərlər də boz görünürdü.

Hissənin məskən saldığı bu həyətbaça uçulub dağılaraq yerlə yeksan edilsə də, vaxtilə harada nə olduğunu bilmək çətin deyildi. Qarşıda tövlə yerləşmişdi. Daşkəsəyin arasına peyin, saman səpələnmişdi. Ortada qoyulmuş iri axur hələ də öz yerində dururdu. İçərisinə toplanmış sarı yağış suyu şaxtadan donub buz bağlamışdı. Qulamın söykəndiyi divarın ətrafı iki göz otaqdan və bir mətbəxdən ibarət mənzilin yeri idi. Həyətin taxta hasarı dibində partlamış bomba, yəqin ki, bir göz qırpımında hər şeyi içərisində yaşayan insanlar qarışıq evi, malqara ilə birlikdə tövləni, quyunun yanında əkilmiş iri gövdəli palıdı və hətta, kim bilir, bəlkə də bu anda həmin ağaca qonmuş quşcuğazları belə göyə sovurmuşdu! Şaxtalıçovğunlu qış axşamlarında ev sahibəsinin ailə üçün isti xörəklər hazırladığı sobanın külü hələ də öz yerində idi. Bacanın kərpicləri parçaparça olub evin dalındakı yolun ortasına tökülmüşdü. Burada, həyətdəki su quyusundan və telefonçular yerləşən zirzəmidən başqa heç nə salamat qalmamışdı. Qulam hər yana baxdıqca ürəyinin başı ağrıyır, beynindən alov çıxırdı.

Birdən o, qabaqda, toztorpaq içində nəyinsə qızardığını gördü, irəli getdi, əyilib götürdü. Bu qırmızı rəngli köhnə çəkmə idi. Uşaq çəkməsi! Atalıq hissənin nə olduğunu hələ Qulam bilməsə də, ürəyi yerindən oynadı. Gözlərini yumub ona baxa bilmədi. Qulam kirpiklərini qaldıranda hər şeyi dumanlı gördü. Sırıqlısının qolları ilə islanmış yanaqlarını silib, ürək dolusu ah çəkdi, sonra bir də əlindəki çəkmə tayına baxdı. Körpənin ayaqqabısı daşkəsəyə dəydiyindən, sürtülüb ağarmış, dabanları getmişdi. İki yerdən qırılıb düyünlənmiş bağları hələ də üstündə idi. «Qırmızıdır, yəqin qız uşağınınındır, deyə Qulam pıçıldadı. Eh!.. Sənin də kiçik yaşında görəcəkdir günlərin varmış, yazıq qızcığaz! Heç olmasa bu çəkmədən savayı ikincisini də geyib gəzə bildinmi Yoxsa bu həm birincisi, həm də sonuncusu oldu»

Qulam özözünə çox danışdı. Lakin nə onun qəlbinin ağrıqlarını duyan, nə də pıçılıqlarını eşidən oldu bu xarabalıqda! Əlindəki çəkmə tayını ehmalca divarın daşları arasına qoydu. «Bir zaman bu evin də bacasından tüstü çıxmış, həyətidən uşaq səsi

eşidilmişdir. İndi gövdəsindən sınaaraq böyrü üstə yıxılmış bu palıd, vaxtı ilə quyunun üzərinə kölgə salmış, onun suyunu sərinləşdirmişdir. Ağaca qonan quşlar yaxında heç kimin olmadığını görəndə tövlənin qabağına enib peyini, samanlığı eşələyərək özlərinə dən axtarmışlar. Bəli! İnsan yaşayan bütün isti ocaqlardakı kimi, burada da illərlə həyat öz qaydası ilə dövrən etmişdir... Lakin bir gün naghəni atəşin qəfil bombası bu həyətdə partlamış, hər şeyi yandırırbyaxmış, söküb dağıtmış, qırıb məhv etmiş və o gözəl, isti insan xanımının yerində indiki soyuq, boş xarabalığı yaratmışdır...» Qulam bu düşüncələrdə ikən leytenant Zaxarçenkonun əmrini eşitdi

Batareya, qaalx!..

Yatan əsgərlərin üstünə sanki soyuq su çiləndi, bir ləhzədə hamı hərəkətə gəldi.

Onca dəqiqə sonra, diviziya komandirinin əmri ilə uçuq kəndin daşları arasındakı xəndəklərdə olan telefonçular rabitə xətlərini yığışdırdılar. Bir qədər arxada məskən salmış alay, toplarını maşınlara qoşdu. Hissə buranı tərk edib Qızılkilsəli kəndinə və onun iki kilometrliyindəki şam meşəsinə çəkildi.

Çox keçməmiş düşmənin ardıarası kəsilməyən yaylım atəşindən xarabalığın daşıtorpağı göyə sovruldu. Azacıq sonra, alman topları yenicə susmuşdu ki, Sovet hissəsinin sağ və sol cinahlarından uğuldayan katyuşaların güllələri Semixatkanın o başında kəndi lərzəyə gətirən bir gurultu qopartdı. Qulam, səbəbini özü də bilmədən, bu dəhşətli səhnəni görəndə yenə Sarışını xatırladı. «Gülləni dosta yox, düşməne atarlar» sözləri bir daha yadına düşdü.

QƏRARGAHDAN ƏMR GƏLDİ...

Leytenantın tapşırıqına görə, Meladze Sarışını qərargaha apararkən sərbəst buraxmalı idi. Zaxarçenko bu barədə serjanta ancaq ikicə kəlmə söz demişdi «Bizim adamdır!»

Yola düzəldikdən sonra Sarışın da öz marağını gizlədə bilmədi

Siz o keşikdə duran oğlana yaxınsınızmı deyə soruşdu.

Necə bəyəm

Heç, eləbelə.

Qulam mənim canımcıyərimdir. Bir tikə çörəyi onsuz yemərəm!

Kəşfiyyatçıdır

Xeyr. Kəşfiyyatçı mənəm, o, telefonçudur.

Sarışın fikirlifikirli bir qədər addımladı.

Hissəyə qayıdanbaşa ona deyərsiniz ki...

O, sözünü yarıda kəsib susdu.

Sandro dönüb Sarışına baxdı.

Ona nə deyim

Heç! Elə salam söyləyərsiniz. Qulamın sifəti Sarışının xəyalından çəkilmirdi. Ürəyində yenə onunla bayaqkı söhbəti davam etdirir, oğlanın şirin ləhcə ilə dediyi sözləri də eşidirmiş kimi olurdu. Bu arada Sarışının ayağı nəyə isə ilişdiyindən, qəfildən büdrədi. Sandro tez onun qolundan yapışdı

Yavaş! Əzildinmi

Xeyr.

Fikrin özündə olsun.

Onlar qərargaha çatanda gecə saat üçə az qalırdı. Polkovnik Səlimxanov kitelini çiyinə salıb, trubkasını sümürəsümürə həyəcanlı halda otaqda gəzinirdi. Bayaq telefonda Zaxarçenkodan eşitdiyi xəbər onun yuxusunu qaçırırdı. «Heç şübhəsiz ki, Sarışının bu vaxtsız gəlişi mənasız deyil. Bəlkə düşmən onun kim olduğundan duyucu düşmüşdür deyə diviziya komandiri təklidə

ölçübbiçirdi. Yox... Buna inanmıram! Sarışın özünü ələ verməz, o çox ağıllı, zirək uşaqdır. Əgər ondan şübhələnsəydilər, üstündə min göz qoyardılar, bu tərəfə heç cür keçə bilməzdi. Ancaq hər halda...»

Polkovnik dəhliz qapısının döyüldüyünü eşitcək geri döndü

Bəli! O, astanaya tərəf bir addım irəliləyib dayandı. Kimdir

Gözətçi içəri gircək məlumat verdi

Yoldaş qvardiya polkovniki! Serjant Meladze ilə tanımadığım yad bir adam sizin...

Polkovnik Səlimxanov onu sona qədər danışmağa qoymadı

O tanımadığın yad adamı burax gəlsin, serjant Meladze bayırda əmrimi gözləsin!

Oldu! Gözətçi dabanı üstə fırlanıb çıxdı, onun ardınca Sarışın hövlnak içəri atıldı.

Salam, yoldaş qvardiya polkovniki!

Salam!.. Salam!.. deyə Səlimxanov trubkasını ağzından alıb, iri addımlarla yaxınlaşaraq onun əlini bərkərk sıxdı. Bizim qəhrəman Sarışın qızın kefi necədir

Yaxşıyam, sizə cansağlığı arzu edirəm, yoldaş qvardiya polkovniki! İcazə verin nə üçün gəldiyimi deyim. Mən tezliklə geri qayıtmalıyam.

Polkovnik ona yer göstərdi. Stolun arxasında üzüzə əyləşdilər.

Buyur, dinləyirəm səni.

Sarışının sifəti ciddiləşdi. Biriki dəfə udqunduqdan sonra sözə başladı

Dünən gecə Semixatkaya iki yüzdən artıq ağır top gətirilmişdir. Hamısı kənd qırağındakı dəyirmanın o tayında əmrə hazır dayanmışdır.

Təxminən dəyirmandan nə qədər o yanda deyə polkovnik soruşdu.

Təxminən... Sarışın tavana baxıb gözlərini döydü. Təxminən... İyirmi beşotuz addım, çox olmaz.

Yaxşı, sonra...

Sonra, yoldaş polkovnik... Bağışlayın, üzr istəyirəm... Yoldaş qvardiya polkovniki, alman generalının yavəri kapitan Xenfeldin mənə verdiyi məlumata görə, bu səhər saat yeddidə xarabalığı və onun ətrafını güclü atəşə tutmalıdırlar. Deyilənə görə bu atəş iyirmi dəqiqə davam edəcəkdir.

Sarışın susdu.

Səlimxanov sönmüş trubkasını alışıdırıb biriki qullab vurduqdan sonra özözünə danışmış kimi astadan pıçıldadı

Saat yeddidə, iyirmi dəqiqəlik atəş... O qəfildən başını qaldırıb üzünü Sarışına tutdu. Çox gözəl! Öz borcunu yerinə yetirdiyinə görə sənə təşəkkür edirəm!

Sarışın qalxdı, ayaqlarını cütləyib, qollarını yanlarına sıxaraq, sinəsini qabağa verdi nazik səs ilə rəsmi qaydada ucadan dedi

Sovet İttifaqına xidmət edirəm!

Ancaq bir şeyi heç vaxt unutma! Diviziya komandiri əlini onun çiyinə qoyub, təmkinlə tapşırırdı. Unutma ki, çətin vəziyyətdə hər bir yanlış addım insan həyatını təhlükə qarşısında qoya ölər. Ehtiyat igidin yaraşığıdır! Mən bu məsələni keçən dəfə də sənə xatırlatmışdım. Çalış kapitan Xenfeldə heç bir sirr vermə, ondan isə çox şey öyrən! Mən, hər vasitə ilə bizə xidmət göstərən o alman zabitinin ruslara qarşı hüsnrəğbəti olduğunu bilsəm də, sənə bu cür hərəkət etməyi məsləhət görürəm. Əkstəqdirdə kapitan Xenfeld kimiləri min hiylə ilə səndən söz alar, bizim ordu barədə əsil həqiqəti öyrənə bilərlər. Müharibə həyatında vəziyyət sabit qalmır bəzən elələri ələ keçəndən sonra, canının qorxusundan özünkülərə çox sirri açmağa məcbur olur. Sən bunları başa düşürsənmi, mənim qoçaq balam

Bəli! deyə Sarışın bir uşaq sadəliyi ilə cavab verib, Səlimxanovun üzünə baxdı. Sizin məsləhətləriniz olmasaydı, mən indi əsirlikdə

qalmış səfil bir qız idim. Döyüşçülərimizə, heç kimə bir köməyim dəyməmişdi.

Polkovnik Sarışının başını sinəsinə söykəyib, çiyinlərini oxşadı.

Halbuki indi sən bizim sovet döyüşçülərinin ən yaxın köməkçisisən. Xidmətin də hər hansı əli silahlı əsgərindən az deyil.

Diviziya komandiri saatına baxdı.

İcazə verin daha mən gedim, yoldaş qvardiya polkovniki, deyə Sarışın vaxtı itirmək istəmədi. Başqa nə əmriniz varsa, hazırım!

Səlimxanov qaşlarını düyünləyib alnını ovuşdurdu. Düşüncəli gözlərini stol üstündəki telefona zilləyib dedi

Semixatkanın böyründən bir dəmir yolu keçir. Kənddən arası yüz metrədən çox deyil. Həmin yol Dnepr sahili ilə uzanaraq, Qızılkilsəlinin iki kilometrliyindəki kimsəsiz zonada olan «Çeryomuxanı» kəsib arxaya gedir. Sən bu günsabahda gecə ikən fürsət tapıb, alman qərargahının əsas rabitə xətti ilə dediyim dəmir yolunun sağ relsini birləşdirməlisən. Polkovnik bir an ara verib soruşdu. Elə bilirəm sən təkcə düşmənin telefon xətlərini qırmaqda yox, özümüzkülər üçün rabitə qurmaqda da səriştən var. Elə deyilmi

Bondarçuk onun nəyə işarə elədiyini əlüstü başa düşdü.

Düz buyurursunuz, yoldaş qvardiya polkovniki!

Sarışın nəfəsini belə dərmədən diviziya komandirinin əmrinin hər kəlməsini diqqətlə dinləyirdi.

Sən əvvəlcə alman qərargahından hissələrə gedən baş rabitə xəttini tapmalısən, Səlimxanov hələ fikrini tamamlamamış Sarışın dilləndi Onun yerini bilirəm, yoldaş qvardiya polkovniki! Elə mən bura gələndə həmin telefon xətləri ayağıma ilişdi, üzüqoylu yerə dəydim. Sonra da dizə qədər palçığa girdim. Ancaq... Dediğiniz dəmir yolu bütöv deyil, sınıqsınıqdır.

Səlimxanov gözlərini qıyıb, mehribanlıqla gülümsədi

Sən onun fikrini çəkmə. Hər şey düzələcəkdir. Ancaq bunu kapitan Xenfeld bilməməlidir!

Oldu!

Sarışın başını qaldırıb polkovniki diqqətli nəzərlərlə süzdü.

Bu pəhləvan cüssəli kişinin əlli yaşı ancaq olardı. Gicgahları ağarmış, qara cod bıığı çallaşmışdı. İri, qonur gözlərinin ətrafında əmələ gəlmiş xırda qırıqlar onu daha ağıllı göstərirdi. Üst dodağının ortasındakı artıq ət alt dodağının çöküklüyünü dolduraraq, bir mütənasiblik yaradırdı. Yorğunluq və yuxusuzluq oxunan təmiz, ağ sifətində, övladını sevən valideynlərə məxsus qayğı həkk olunmuşdu. Əgər Sarışın utanmasaydı, bu dəqiqə uşaq kimi polkovnikin boynuna sarılıb onu öpərdi. «Sən atamın əvəzisən. Hər sözün mənim üçün əzizdir, qiymətlidir! deyərdi. Ölümə də göndərsən, güləgülə getməyə hazırım!..»

Diviziya komandiri ikinci dəfə saatına baxıb, dəhlizə açılan qapını araladı. Növbətçinin vasitəsi ilə bayırdan serjant Meladzeni çağırırdı.

Eşidirəm, yoldaş qvardiya...

Səlimxanov adəti üzər onu danışmağa qoymayıb, Sarışını göstərərək məqsədini bildirdi

Bondarçuk yoldaşı düşmənin ön atəş xəttinə qədər müşayiət etməlisən. Kimsəsiz zonanı haradan keçəcəyinizi özü sənə deyər. Parol «Dnepr»dir. Uğur olsun! Diviziya komandiri əvvəlcə Sarışının, sonra Meladzenin əlini sıxdı.

Onlar bayıra çıxcaq, polkovnik kitelini geyib tələsik yaxasını düymələdi. Otaqdakı telefonun dəstəyini götürdü

Saat altıyadək xarabalıqda və onun ətrafında yerləşən hissələr oranı tərk edib, Qızılkilsəliyə və onun iki kilometrliyindəki şam meşəsinə çəkilsin! Kəşfiyyatçılardan dörd nəfəri xarabalıqda özlərinə təhlükəsiz yer seçib, növbə ilə müşahidə aparsınlar əhəmiyyətli məlumatları yubatmadan bizə xəbər versinlər, deyə diviziya komandiri bir azdan baş verəcək təhlükənin qarşısını

qabaqcadan almağa tədbir tökdü. Uşaqlara tapşırın birinci və üçüncü samovarlara od salsınlar. Aydındırmı Di, işə başlayın!

O, dəstəyi yerinə qoyub düşündü

«Qoy əvvəlcə almanlar toplarını boş xarabalıqda partladıb israf etsinlər, sonra isə biz onlara toy tutarıq!».

SARIŞIN KİM İDİ

Ukraynada, öz doğma kəndlərində, ataanasının yanında bəxtəvər günlər keçirən Alyonuşka bir gecədə hər şeyi kəndlərini də, ataanasını da, bəxtəvərliyini də itirdi! Və əvəzində qızcığaz həmin gecə yurdsuzluq, kimsəsizlik tapdı, kədər tapdı.

Lenanın yaxşı yadındadır...

Qəşəng qızları, igid oğlanları ilə Dnepr sahillərində məşhur olan Semixatka ikiüç il əvvəl tamam başqa cür idi. Vaxtilə cəmisi bir neçə daxmadan ibarət olan kənd Alyonuşka o günləri xatırlamırdı, atasından eşitmişdi sonralar eninəuzununa böyüyüb yaşıllıq içərisində genişlənmişdi. Bu səfalı guşənin sakinləri dərddənqəmdən uzaq, xoşbəxt, firavan bir həyat sürərdilər. Semixatkanın gözəl mənzərəsi, mülayim təbiəti vardı. Bahar gecələri ulduzlar sanki çay tökülüb cilvələnən ləpələrdə yuyunardı. Ay, kəndin üstündə yanan qəndil kimi bütün həyətlərə nur səpələrdi. Qızlar, oğlanlar çay qırağındakı «Güllü düzənlik» adlandırdıqları yerə toplaşib bayan çalar, rəqs edər, səssəs verərək oxuyardılar. Kəndin mahnıları sağ sahildə eşidiləcək, o tayın da cavanları körpüdən axışib Semixatkaya şənliyə gələrdilər.

Qışda, çayın üstü şüşə təkin sal buz bağlayanda bu qaynaşma birəbeş artardı. Xizək, konki sürənlərin, qar topu oynayanların sayıhesabı olmazdı. Kimi tüfəng götürüb yaxın meşələrə quş ovuna, kimisi də sahilə balıq tutmağa yollanardı. Yayda «Güllü düzənlik», qışda buzlu Dnepr gənclərin əyləncə məskəni idi. Çox

vaxt subay oğlanlar qəşəng qızları burada gözaltı elər, bəzən də sevgililər burada inciyib, küsərdilər...

Lakin müharibə Semxatkanın da növrağını pozdu. Dneprin buzları sındı, düzənliyin gülləri soldu! Kəndin şənliyi getdi, mahnısı kəsildi!

Kişilər, cavanlar cəbhələrə, gəlinlər, qızlar fabriklərə, zavodlara yola düşdü. Yerdə qalan ahıllar, qadınlar isə gecəgündüz kolxozda işlədi. Sevgililər daha görüşmədilər, heç kəs quş ovlamağa, balıq tutmağa çıxmadı. Həmişə toybayram içində yaşayan bir evin böyük ailəsinə qəfil fəlakət üz verdi çıraqlar söndü, şənlik matəmə çevrildi. Sevinən ürəklər kədərləndi, gülən gözlər qüssələndi...

Müharibə başlanandan sonra ertədən yatmağa alışmış kənd, yenə axşamdan mürgüləyirdi. Pəncərə qabağında çarpayıda uzanmış Lenanın gözlərinə yuxu getmirdi. O, nəzərlərini lacivərd göylərə dikmişdi aya, ulduzlara baxırdı, fikirləşirdi. Otaqda sakitlik idi. Soba üstündə yatmış atasının kolxozdan yorğunarğın gəlmiş atasının fisiltisindən başqa heç nə eşidilmirdi. Lena bu səsə çoxdan öyrəşmişdi. Sağ qolu şikəst olan kişi tək əllə işlədiyindən, yamanca yorulur, sonra ağrısını çəkirdi. İndi nədənsə, atasının fisiltisi qıza bir xəstə adamın zarılısını xatırlatdı. Ürəyində onun halına acıdı. «Yazıq kişi, səhərdən axşamadək o qədər çalışır ki, gecələr daş kimi düşüb qalır. Davadan qabaq nə gözəl günlər keçirirdik! Heyf qədrini bilmədim!.. Atam meşəbəyi olanda, ev işlərini anam özü görürdü. Mən tək-cə dərsimə baxırdım. İndi ikisi də sübh açılarda gedib, bir də qaş qaralanda qayıdır. Doyunca üzələrini də görmürəm. Əvvəllər mən nə idi, belə ertədən yorulub, yatdı nə idi! Həyətbacanı sahmana salmaq, evi yığışdırmaq, paltar yumaq, xörək bişirmək... sonra isə dərse hazırlaşib məktəbə getmək bunlar məni lap əldən salır. Ağrıdan bütün bədəm gizildəyir... Axşamdan hərə öz qaranlıq daxmasına çəkilib səhərin nə cür açılacağını gözləyir. Bu gün yatan, sabah salamat duracağına inanmır...»

Lena uşaqlarla Dneprdə çimdiyini, «Güllü düzənlik»də çığırbağır salaraq toptop oynadığını, qarlı təpələrdən xizəkdə sürüşdüyünü

yadına saldıqca, az qala ağlamaq dərəcəsinə gəlirdi. Qız ürəksıxıcı fikirləri beynindən qovmaq üçün özözünə toxtaqlıq verdi «Yox, belə düşünmək ağılsızlıqdır. Bir də, axı mənə nə olub ki! Atam, anam sağsalamat, yanımdadır, özüm də hələ əvvəlki kimi məktəbdə oxuyuram. Yəqin bir vaxt hər şey qaydasına düşəcək. Kəndin cavanları qayıdacaq, yenə əvvəlki şənlik başlanacaq. Uşaqlar yenə küçədən pəncərəmizi döyüb «Sarışın gəl, güllü düzənliyə gedirik» deyə məni çağıracaqlar...»

Lenanın kəhrəba rəngli parlaq saçları vardı. Oynayanda həmişə üzünə tökülərdi. Kənddə bir neçə Lena olduğundan, bəzi yoldaşları ona sadəcə olaraq «Sarışın» deyərdilər. Əvvəllər qız bu sözü eşidəndə cinlənərdi, onlardan heyfəni alardı. Lakin sonralar qılağı alışdığından, daha heç kəsə dəyməzdi. Hətta axır vaxtlar bütün kənd adamı Lenanı belə adlandırardı «Sarışın».

Onda Alyonuşkanın on beş yaşı vardı, səkkizinci sinfə təzəcə keçmişdi. Dəcəlliyinə baxmayaraq, məktəbdə oğlanlar da, qızlar da xətrini istəyirdilər. Sarışın iştirak edən yerdə hər zaman gülüşmə, şadlıq başlardı...

Lena yerinin içində çox düşündü. Ötən günlər bir-bir geri qayıdıb, gözlərinin qabağında durdu və o, qəfildən yorğanı kənara ataraq ayağa qalxdı. Bu hənirtini eşidən anası sobanın üstündən boylandı

Alyonuşka, qızım, sən sən deyə arvad yuxulu səslə soruşdu. Lenanın geyindiyini görcək, təəccübləndi və tez aşağı endi. Dəli olmusan, nədir Gecənin bu vaxtında hara hazırlayırsan

Ürəyim yaman sıxılır, anacan, yata bilmirəm. Çıxıb bir az gəzmək istəyirəm.

Hara gedəcəksən

Bütün kəndi ayaqdan salacağam, ana. «Güllü düzənliyə» enəcəyəm, lap çay qırağına qədər gedəcəyəm.

Arvad matməttəl qaldı, deməyə söz tapmadı, qollarını sinəsində çarpazlayıb dayandı.

Lenanın astanaya yaxınlaşdığını görəndə dilləndi

Onda qoy mən də səninlə gedim.

Yox, ana, sən yorğunsan, yat, dincəl. Məndən nigaran qalma, tez qayıdaram.

Alyonuşka atasını oyatmamaq üçün arxasınca qapını çox asta örtüdü. Ananı fikir götürdü Olmaya Lenoçka bu kiçik yaşında kiminləsə xəlvəti görüşür Bəlkə kənd qırağına gələn əsgərlərdən biri onu tovlayıb yoldan çıxartmışdır Yox, yox! Mənim qızım hələ uşaqdır, elə şeyləri başa düşməz, deyə arvad yeganə övladı olan Alyonuşkanın ailədən gizli iş tutacağına ağına sığışdıra bilmədi. Pəncərədən qızının ardınca baxdıqdan sonra keçib yerində uzandı və küçədən onun mahnısı eşitdi.

Lena gecənin sakitliyində həzinhəzin oxuyurdu.

Şaxta axşamkına nisbətən xeyli artmışdı. Cigərlərə yayılan sərt havadan adam qəlbində bir yüngüllük duyurdu. Ertədən astaasta yağan quşbaşı qar hər tərəfə pambıq kimi döşənmişdi. Lena addımladıqca keçə çəkmələrinin altından xoş bir xışıltı eşidilirdi. Göylər təmiz və ləkəsiz idi.

Kəndin üzərinə sanki zəif, göyümtül işıq salınmışdı. Üstü qarla örtülü kiçik ağ evlər də, dolama yollar da, sıx şam ağacları da Alyonuşkanın uşaqlıqda nənəsindən eşitdiyi nağıllardakı təkin əsrarəngiz görünürdü. Qız hər şeyi ilk dəfə seyr edirmiş kimi, bu mənzərənin tamaşasından ürək dolusu həzz alırdı. Semixatkanın bu cür səfali havasını, kəndlərinin belə gözəl olduğunu elə bil Alyonuşka bu gün duyurdu.

O, hara getdiyinin fərqiə varmadan, astaasta addımlayır, qırıqqırıq oxuyaraq, üzü çaya tərəf aşağı enirdi. Lena «Güllü düzənli»in yanından ötərək qumlu sahilə çatdı, tənha bir ağcaqayına söykənib dayandı, bənövşə kimi başını yana əydi, Dneprə baxdı. Sakit axan sulara ay ulduzlarla üzürdü. Qarşı tərədəki hündür şam ağacları da bu nur selində yuyunurdu. Alyonuşkanın əli dinc durmadı, yerdən bir daş götürüb çaya atdı. Elə bu anda sudakı ay da, ulduzlar da batdı, şam ağacları birbirinə

qarışıb yox oldu. Azacıq keçməmiş daşın düşdüyü yerdə ləpələr halqahalqa böyüyüb uzaqlaşdı və sonra ayna sularda hər şey yenə öz əksini tapdı.

Lenoçka müharibənin başladığı günləri xatırladı. Ölkənin sakit, işıqlı həyatı da düşmən gülləsindən birçə anda beləcə pozulmuşdu. Fərq təkçə onda idi ki, söndürülmüş ulduzlar hələ yandırılmamış, yıxılmış şamlar yenidən dikəlməmişdi.

Alyonuşka, deyəsən, çayın sahilində çox dayanmışdı. Üşüdüyünü hiss edən qız, ağacdan ayrılıb evə tərəf yollandı. Bu zaman uzaqdan, lap uzaqdan, həm də naməlum səmtdən qulağına boğuc bir uğultu gəldi. Kənd qırağından bir neçə proyektor zolağı nizə kimi göylərə sancıldı. Həmin dəqiqə zenit topları albadal atmağa başladı. Qız, evlərinə yaxınlaşdıqca, uğultu da, top səsləri də bərkidi. Azacıq sonra o, yuxarı baxanda başı üstə alman təyyarəçilərini görcək özünü itirdi.

Ana!.. deyə Lena sövqitəbii ilə necə qışqırdığını dərk etmədi. O, öz səsinin son nidalarını eşitmədi. Qəfildən qulaqbatırıcı bir vıyıldı, sonra yerigöyü lərzəyə gətirən bir gurultu qızciğazı qasırgaya düşmüş zərif kəpənək kimi qıraba tulladı. Kənd odlulu lağım təkin qaynadı. Torpaq göyə sovruldu... Daha Alyonuşka heç nə görmədi, heç nə eşitmədi. Üzüqoylu yığılıb bayıldı.

...Sarışın gözlərini açanda ayağa qalxa bilmədi. Özünü ölümlə həyat arasında sandı. Əcəl imkan tapmadığından, qızının canının ancaq yarısını qoparıb aparmışdı, yoxsa... Yoxsa bu nə idi! Bəlkə Alyonuşka isti evlərində, yumşaq çarpayısında yatıb yuxu görürdü!

Qız bütün qüvvəsini toplayıb, zəif vücudunu hərəkətə gətirdi, ağırağır tərپənərək əvvəl dizi üstə dikəldi, sonra zorla ayağa qalxdı. Qalxdı, səndirlədi, lakin yıxılmadı, qollarını yanlara açıb müvazinətini saxladı. Qaranlıqda gördüyü nəhəng tonqallar onun gözlərini qamaşdırdı. Qəlbinə vahimə doldu. Biri lap yaxında Lenanın on beşiyirmi addımlığında şölələnirdi. Bu, alman təyyarəsi idi onun qanadlarının altında qara əqrəb kimi qıvrılmış nişan işıqda apaydın görünürdü. Zavallı qızın qəlbini dəhşət

bürüdü. Uzaqda yanaraq alovlu dilləri ilə göyləri yalayan o
saysızhesabsız tonqallar Semixatkanın evləri, onlardan da biri
Lenagilinki idi!

Doğma kəndlərində ataanasının yanında bəxtəvər günlər keçirən
Alyonuşka, bir gecədə hər şeyi kəndlərini də, ataanasını da,
bəxtəvərliyini də itirdi! Və əvəzində qızcığaz həmin gecə
yurdsuzluq, kimsəsizlik tapdı, kədər tapdı.

QIZ MEŞƏYƏ QAÇDI

İki sahili birləşdirən Dnepr körpüsü darmadağın edilib suya
töküldüyündən, düşmən Semixatkaya girməyə xeyli çətinlik çəkdi.
Yanıbdığıdılmış kəndin salamat qalan sakinləri vəzndən yüngül,
qiymətdən ağır şeylərini yığışdıraraq doğma ocaqlarından didərgin
düşdülər. Lena da onlara qoşulub getdi. Semixatkalılar sovet
döyüşçülərinin olduğu əraziyə yollanıb, orada nicat tapmaq
istədilər. Lakin düşmən Dnepri adladıqdan sonra irəli basqın edib,
sol sahildəki kəndlərə qarışqa kimi daraşdı.

Əvvəllər orduya yazılıb ataanasının intiqamını almaq ümidilə
yaşayan Lenanın bütün arzuları altüst oldu. Almanlar yerli
camaatı dəstə-dəstə maşınlara basıb, xəndək qazmağa, yol
düzəltməyə, zavodlarda işləməyə ucqar şəhərlərə, kəndlərə
apardılar. Ana oğuldan, ər arvaddan, bacı qardaşdan ayrı düşdü.
Bu vaxt kimsəsiz Alyonuşka da Semixatkadan uzaqlarda, heç
kimdən soraq tutmadan, təktənha əsir qaldı. Qızın bütün dərdi,
kini ağır qurğuşun kimi düy

ünlənib ürəyindən asıldı.

Almanlar hər gün alaqranlıqdan onları qabaqlarına qatıb, öz
bombaları ilə dağıdılmış şose yollarını düzəltməyə məcbur
edirdilər. Belə ağır zəhmətə alışmamış balaca Lenanın zərif əlləri

qabar bağlayır, əyilibdüzəlməkdən beli, dizləri sancırdı. Lakin hələlik bu əzabdan heç bir çıxış, qurtuluş yox idi. Ətraf tamam almanların əlində idi. Qızcığaz hansı tərəfə qaçsaydı, hər yerdə onu bu cür ağır, məcburi əziyyətlər gözləyirdi. Qocalıqdan əlayağı əsən kişilərin, övlad həsrətindən içiniçin göz yaşları axıdan uşaqların nə müsibətlər çəkdiyini görəndə Lena az qala öz dərdini unudurdu, onlar üçün ürəyinin başı ağrıyırdı.

Lakin axşamlar işdən sonra həmyerlilərlə elədiyi söhbətlər qızın ümidini artırır, damarlarında qanını coşdururdu...

Müharibənin başladığı iki ilə yaxın idi. Bu müddət ərzində on ilin işgəncəsinə qatlaşmış Alyonuşkanın canı artıq bərkiyib möhkəmlənmişdi.

Bu gün yerli camaatı yenə sıx meşədən keçən dağıdılmış bir yolu düzəltməyə səfərbər etmişdilər. Lena da onların arasında idi. Üstündən minlərlə zirehli maşınlar, ağır tanklar, nəhəng toplar adlanmış, alman soldatlarının çəkmələri altında tapdalanıb bərkimiş torpağı qazmaq o qədər də asan deyildi. Səhərdən fasiləsiz işləyən adamların nəfəsi təngimişdi. Nəzarətçi almanlar, beşcə dəqiqə dayanıb dincəlmək istəyənləri arxadan silahlarının qundağı ilə vuraraq çığırır, təhqir edir, hədələyirdilər. Onların nə dediyini yaxşı başa düşən Lenaya bu hərcayi söyüşlər daha ağır gəlirdi, kinindən dişi bağırsaqlarını kəsirdi. Qız var qüvvəsini toplayıb beli yerə sancmağa səy göstərsə də, bir şey çıxmır, ancaq özünü yorurdu. Bayaqdan başının üstündə durmuş soldat, göy gözlərini Lenadan ayırmadan baxır və nə isə fikirləşərək hiyləgərcəsinə gülümsəyirdi. Teztez əyilibdüzəldikcə qızın yaxasından görünən balaca, ağ döşləri və ətəyi altından açıqda qalan qıçları alman

soldatını şəhvətə gətirmişdi. Bundan xəbərsiz olan Alyonuşka isə heç nəyə məhəl qoymadan, tər tökərək işləyirdi.

Ey, rus, yorulmusanmı deyə soldat avtomatının kəmərini çiyinə aşırıb dilləndi. Lena başını qaldıraraq qəzəblə ona baxdı, lakin danışmadı. Soldat gözlərini qızdan çəkmədən bir siqaret çıxarıb yandırdı.

Sən get, dincəl, dedi. Mən icazə verirəm...

Lena pozuq rus dilində danışan soldata, təmiz almanca cavab qaytardı

Ona qalsa, tək mən yox, hamı yorulub. Sənin qocalara, uşaqlara yazığın gəlsin!

Soldat siqaretini sümürdü. Tüstünü burnunun dəliklərindən buraxaraq, yanyörəsinə baxdı. Briqadir zabitin uzaqlaşıb hara isə getdiyini görcək, on beş dəqiqə fasilə elan etdi. Lenanın mənsub olduğu dəstə işdən əl saxladı. Hərə bir tərəfə çəkilərək çörək yeməyə, dincəlməyə getdi.

Gün bir boy dikəlmişdi. Hava həmişəkindən isti idi. Alyonuşka da beli çiyinə alaraq, kölgəliyə çəkildi. Özü ilə gətirdiyi qarğıdalı çörəyini və butulkadakı qaynadılmış suyu çantasından çıxarıb nahar etmək istəyirdi ki, bayaqkı soldatın astaasta ona tərəf gəldiyini gördü. Ağızındakı tikə bir parça daşa dönüb, qızın boğazında qaldı.

Al! deyə alman soldatı yaxınlaşcaq, əlində tutduğu şokoladı Lenaya uzatdı.

Payın artıq olsun! Mən dilənçi deyiləm!

Alman, avtomatını yerə qoyub, aşağı əyildi. Sifətinə xoş bir ifadə verməyə çalışaraq onun qarşısında diz çökdü. Oğrunoğrun ətrafına baxdıqdan sonra, yenə qıza təklif elədi

Al!.. Yeginən!.. Bundan sonra hər gün sənə belə ləzzətli şeylər gətirəcəyəm. Ancaq gərək...

Lena əli ilə vurub şokoladı otların arasına saldı və cəld ayağa qalxanda, soldat, sərçə üstünə cuman qırğı kimi qızı yaxaladı. Alyonuşka qışqırmaq istədi, bacarmadı. Gözləri hədəqəsindən çıxmış alman, əli ilə onun ağzını qapadı, ləhləyələhləyə qızı yerə yıxdı. Lena çırpındı, çabaladı, birdən necə oldusa soldatın barmaqlarını ağzında hiss etdi. Və gücü gəldikcə dişlədi. Elə bu dəm qulaqbatırıcı bir söyüş eşitdi. Soldat, qızı buraxaraq iməkləyəiməkləyə avtomatına tərəf süründü. Alyonuşka fürsəti fövtə vermədi, yanındakı beli qapıb, tiyəsinə zərblə onun başına çırpdı. Soldatın bu dəfəki bağirtəsi meşədə əkssədə tapdı, onun sirsifətini qan bürüdü, getdikcə zəifləyən səsi, sonda xəstə zarılıya çevrildi və o, böyrü üstə yığılıb hərəkətsiz qaldı. Bir an nə edəcəyini dərk etməyən Lena donub matməttəl ona baxdı. Soldatın qan içində yavaşyavaş örtülən gözlərini görəndə qızı vahimə bürüdü və o, meşənin dərinliklərinə üz tutaraq qaçdı... qaçdı...

MƏRMİ QƏLPƏLƏRİ ALTINDA

Diviziya komandirinin əmri ilə iki yüz nəfərə qədər piyada gecə ikən bərələrlə Dnepri üzüb o biri sahilə keçmişdi. Döyüşçülərin avtomat tüfəngdən, pulemyotdan və əl qumbarasından başqa ayrı silahları yox idi. Çayın bu taynıdan onları mühafizə edəcək toplar və minaatanlar hər ehtimala qarşı tam hazır vəziyyətdə dayanmışdı. Birinci gün düşmənlə həmin piyada hissəsi arasında neçə saat fasiləsiz atışma getmişdisə də, heç kəs geri çəkilmək fikrinə düşməmişdi. Sonradan Qızılkilsəli kəndinin yaxınlığındakı meşədən gurlayan topların atəşi sovet döyüşçülərini bir az da ruhlandırmışdı. İndi isə qəfildən iki sahil arasında radio rəbitəsi pozulmuşdu. Belə gedərsə, döyüşçülərin həyatı ciddi təhlükə qarşısında qala billərdi. Səlimxanov vzvod komandirinə zəng çalıb, Bədirzadə ilə Anarbayevi təcili qərargaha çağırırdı.

Zaxarçenko məsələdən agah olsa da, telefonçulara heç nə demədi.

Qulamla Sami Anarbayev polkovnikin kabinetində farağat komandasında dayanıb, onlara nə kimi tapşırıq veriləcəyini səbirsizliklə gözləyirdilər.

Səlimxanov divardan asılmış köhnə xəritədə karandaşını xeyli o tərəfə bu tərəfə gəzdirdikdən sonra üzünü döyüşçülərə tutdu və onların gözləmədiyi qərribə bir sual verdi

Evdən məktub alırsınızmı

Bəli, yoldaş qvardiya polkovniki, alırıq! deyə Bədirzadə şaqraqq bir səslə dilləndi.

Anarbayev dönüb çəpəikçəpəki Qulama baxdı

Xeyr, yoldaş qvardiya polkovniki. Mən on yeddi gündür arvaduşaqdan xəbərsizəm.

Diviziya komandiri gözlərini qıyıb güldü

Mən isə iki aya yaxındır ailəmdən kağız almamışam. Ancaq ona əminəm ki, hamısı arvadım da, balalarım da, hətta ağsaçlı anam da sağsalamtdır. Eləcə də sizinkilər!

Anarbayev köksünü ötürdü

Nədən bilirsiniz

Çünki onlar cəbhədən, top, güllə səslərindən çoxçox uzaqdadırlar. Bunlarsız isə insan həyatı ilə təhlükə birbirindən aralı gəzir. Bizim, arxada fabrikdə, zavoda, tarlada işləyən analarımız, bacılarımız yaxşı bilirlər ki, hər gün, hər saat neçə soldatın köynəyini tikib əldən çıxarmaq, neçə döyüşçünün silahını hazırlamaq, neçəneçə nəfərin məhsulunu yığmaq lazımdır. Cəbhədə dəmir qızıldan qiymətli olduğu kimi, arxada çalışıb bizi təmin edən adamlar üçün də vaxt hər şeydən dəyərlidir! Onlar da gecəgündüz birəbeş zəhmət çəkib işləyirlər, yorulurlar. Bəzən ana övladından, bacı qardaşından, nişanlı qız sevdiyi oğlandan nigaran da qalsa, cəbhəyə bir parça kağız yazıb göndərməyə vaxt tapa bilmir.

Səlimxanov bu arada üzünü Qulama tutub zarafatla soruşdu Elə deyilmi, döyüşçü Bədirzadə

Qulam güldü.

Nişanlı qızıoğlan barədə bir söz deyə bilmərəm, yoldaş qvardiya polkovniki, ancaq o birilər tamamilə doğrudur!

Diviziya komandirinin söhbətini diqqətlə dinləyən Anarbayev sanki özünü evlərinə yaxın bir yerdə hiss etdi, qəlbindəki nigarançılıq ondan xeyli uzaqlaşdı.

Elədir, yoldaş qvardiya polkovniki! deyə o da qeyriiradi olaraq səsləndi.

Səlimxanov yazı stolunun arxasına keçib, fikirli şaldə naməlum bir nöqtəyə baxaraq susdu. Sonra səsinin ahəngini dəyişərək yenidən döyüşçülərə müraciət elədi

Mən sizi bura çox ciddi bir məsələdən ötrü çağırırdım. Yəqin ki, srağagün piyadalarımızın o biri sahilə keçdiklərindən xəbərdarsınız.

Bəli, yoldaş...

Həm də o tayda vəziyyət gərgindir, bizimkilərlə düşmən arasında cəmisi qırx beşəlli metr məsafə vardır. Bunları deməkdə məqsədim, yaranmış şəraitlə sizi tanış etməkdir. Polkovnik trubkasını yandırıb biriki dəfə sümürdükdən sonra mətləb üstünə gəldi Bu axşam saat on radələrində siz sən Bədirzadə ilə sən Anarbayev Dneprin bu tərəfi ilə, yəni qərargahla o biri sahil arasında telefon xətti çəkməlisiniz. Nəzərdə tutun ki, çayın eni bir kilometrə qədərdir. Bunun üçün indidən bütün hazırlığınızı görüb qurtarmalı, tam vaxtında işə başlamalısınız. Aydınıdır!

Aydınıdır! deyə hər iki telefonçu bir ağızdan dilləndi.

Qayıq tədarükü görülmüşdür. Yarım saat qabaqcadan Zaxarçenko çayın qırağında sizi gözləyəcəkdir. O biri sahildə isə şübhəsiz ki, yenə bizimkilər qarşınıza çıxacaqlar. Sualınız yoxdur ki

Yoxdur!

Çalışın elə bu gecə hava işıqlaşmamış geri qayıdın! Aydındırımı
Aydındır!

Gedin. Lazımı təfsilatı leytenant Zaxarçenkodan öyrənə
bilərsiniz. Döyüşçülər dönüb çıxmaq istəyirdilər ki, Səlimxanov
bir daha arxadan onlara eşitdirdi həm də bu rabitə çox möhkəm
və saz olmalı, hər şey aydın eşidilməlidir!

Əmriniz yerinə yetiriləcəkdir, yoldaş qvardiya polkovniki! deyə
Bədirzadə sinəsini qabardıb, ayaqlarını cütləyərək, sağ əlini
qaşının üstünə qaldırdı

Müvəffəqiyyət diləyirəm!

Müvəffəqiyyət diləyirəm! deyə Zaxarçenko, sahilədən astaasta
aralanan kiçik qayığın içindəkilərə eşitdirdi.

Ayın zəif nuru Dneprin sinəsində gümüşü bir zolaq cızmışdı.
Uzaqdan adama elə gəlirdi ki, çayın üstündən quruya da bir işıq
seli axır. Hər iki tərəfdə qaranlıq idi, şam meşəsindən başqa heç
nə sezmək mümkün deyildi. Arasına eşidilən atışma səsləri
Dneprdə əksədə taparaq, daha da güclənirdi.

Qayığın baş tərəfində əyləşmiş Bədirzadə tələsmədən avar çəkir
və hərdən geri çevrilərək getdikləri istiqaməti yoxlayırdı. Arxası
Qulama tərəf əyləşmiş Sami isə kəmərinə belinə keçirdiyi
katuşkadan iki əlli yapışmış möhkəm oturmuşdu.

Hər ikisinin başında dəbilqə vardı. Qayıq ağırağır irəlilədikcə katuşkanın çarxı fırlanır, qırmızı kabel açılaraq bir anlığa suların üstünə sərilir və tez də batıb görünməz olurdu. Çayın şırıltısından və çarxın boğuş xırıltısından başqa heç nə eşidilmirdi.

İki yüz metrə qədər bu qayda ilə getmişdilər ki, Anarbayev Qulama sarı döndü.

Özünü yorma, gəl yerlərimizi dəyişək, dedi. Bir az da mən avar çəkim.

Bədirzadə başını tərپətdi

Vaxtında özüm sənə xəbərdarlıq edəcəyəm.

Yenə susdular. Yenə bayaqkı yeknəsəq səslər təkrar olundu. çayın şırıltısı, çarxın xırıltısı.

Deyəsən işimiz yaxşı gətirdi. Baxtımızdan Dneprə mərmizad atan yoxdur.

Qulam danışmadı. Sami sözüənə əlavə elədi

Kaş o biri sahilə üzənə kimi belə sakitlik olaydı!

Qayıq dərinliklərə getdikcə, suya buraxılan kabelin ağırlığından avar çəkmək çətinləşirdi. İlk baxışda sakit görünən Dnepr, əslində çox sürətlə axır, irəliləməyə maneçilik törədirdi.

Katuşka yarı olubmu deyə Qulam bir anlığa əl saxlayıb xəbər aldı.

Hələ üç yüz metr ancaq açmışıq.

Saminin təklifi ilə yerlərini dəyişdilər. Anarbayev kürəklərdən yapışcaq əvvəlcə ağırlıq duymadan tez-tez avar çəkdi. Lakin ikicə dəqiqə sonra bu sürəti saxlaya bilməyib yavaşdı.

Sən ölməyəsən, elə bil kabel qayığı geriye dartır! dedi.

Qulam gülümsədi

Hələ bu harasıdır! İşin ağırı qabaqdadır. Ancaq xahiş edirəm, tələsmə. Asta gedən çlx gedər eşitmisənmi

Onu cəbhə üçün deməyiblər.

Birdən düşmən sahəsindən göyə sanki odlu bir nizə şığıdı qaranlıqları yararaq ucaldı, sonra parlaq qəmə kimi boynunu Dneprin üstünə əydi. Ətrafı qüvvətli bir işıq bürüdü. Qarşıdakı şam meşələri, sahil tam aydınlığı ilə göründü, yenə yavaşyavaş əriyərək qaranlığa qərq oldu. Birinci fişəng təzəcə sönmüşdü ki, ardınca ikincisi, üçüncüsü atıldı.

Köpək uşaqları başladılar! deyə Qulam narazılıqla gileyləndi. Sami də onun sözünə qüvvət verdi

Ara nə yaxşı xəlvət idi!

Birinci katuşkanın kabeli açılıb qurtardıqdan sonra ikincini onun başına peyvənd etdilər. İndi fasiləsiz əllialtmış metrədən artıq avar çəkmək mümkün deyildi. Telefonçular hər üçdüzdə dəqiqədən bir yerlərini dəyişməyə məcbur olurdular. Qayıq sanki suda deyil, ərinmiş qurğuşun içərisində üzürdü.

Sami, yolu yarı eləmişik! deyə dostunun yorğunluğunu bilən Qulam ona təsəlli vermək istədi. Çətini sahilə çıxanacandır. Sonra işlərimiz yağ kimi gedəcək.

Anarbayev nəfəsi təngimiş halda dilləndi

Quruya çıxandan sonra elə nənəm də telefon çəkər!

Nənən var

Sami ona baxıb başını buladı.

Heç mən ölüm, yeridir!

Yenə fəzaya dalbadal bir neçə fişəng atıldı. Arxa sahil yaxın olduğundan o tərəf daha aydın işıqlandı. Qulam Anarbayevə tərəf çevrildi. Onun üzündən puçurpuçur tər axırdı

Dur, bəri keç!

Sami dinmədən ayağa qalxdı, katuşkanı ehtiyatla ondan alıb yerini təzəcə rahatlamışdı ki, başlarının üstündə dəhşətli bir fit səsi eşidildi və həmin saniyə yaxınlıqda Dneprin bağrını dələn

vahiməli partlayış qopdu. Sular parçalanıb göyə qalxdı, şarıltı ilə qayığın üstünə töküldü. Sami də, Qulam da təpədəndırnağa islandı. İkinci mərmə daha yaxında, daha ucadan nərildədi. Qəlpələr viyiltı ilə ətrafa şığıdı. Qayıq ləngər vurdu. Müvazinətini güclə saxlayan Sami dönüb təəccüblə Qulama baxdı

Biabırçılıqdır!

Bədirzadə dodaqlarını birbirinə qısımış halda ağırağır avar çəkirdi.

Qəlpələr kabeli kəssə, bütün zəhmətimiz heçə gedəcək! deyə o, Samiyə eşitdirdi.

Allaha şükür, hələ ki, salamatlıqdır!

Düşmən Dneprdə üzən qayığı yəqin ki, görmüşdü. Birbirinin ardınca atılan mərmilər yavaşyavaş telefonçuların yaxınlığında partlayır, sulardan göyə odlu fəvvarələr püskürürdü.

«Yəqin bizimkilər bu səsküyü eşidirlər. İşimizin çətinə düşdüyündən xəbərsiz deyillər. Eh! Bircə sahilə yetişsəydik, daha heç dərdim olmazdı! Aparatı quran kimi dəstəyi götürüb birbaş qərargaha zəng vuracağam». «Yoldaş qvardiya polkovniki, döyüşçü Bədirzadə danışır! Əmriniz yerinə yetirilmişdir! İki sahil arasında telefon xəttini çəkib qurtardıq!».

Qulam bu xəyalda ikən qəfildən diksinən kimi oldu və tez əyilib aşağı baxdı qayığa yarıya qədər su dolmuşdu! Onu dəhşət bürüdü, lakin həyəcanını bürüzə verib dostunu qorxutmaq istəmədi.

Sami, qalx, yerimizi dəyişək! dedi və irəli keçərək katuşkanı Anarbəyevdən aldı. Qulam bu dəfə arxa tərəfdə yox, ortada, qurşağa qədər suyun içində oturdu və sol əlini aşağı salıb orada nə isə axtarmağa başladı. Bəli, o fikrində yanılmamışdı. Mərminin qəlpəsi qayığın böyrünü bir yerdən əməllibaşlı deşmişdi. Vaxtı itirmək olmazdı. Qulam dəbilqəsini çıxarıb suyu qırağa boşaltmağa başladı.

Anarbəyev bunu görcək məsələnin nə yerdə olduğunu bildi.

Demək, işimiz əngələ düşdü!

Qulam özünü qayıqda zorbəla ilə saxlayırdı. Dneprə buraxılmış səkkiz yüz metrə qədər kabel həm öz ağırlığı, həm də təzyiqi ilə onu arxaya, qayıq isə irəliyə dartırdı. Belə vəziyyətdə, suyu qırağa atmaq son dərəcə çətin idi. İndi Qulamın üzü Anarbayevə tərəf olduğundan, katuşkanın kəməri onun sinəsini kəsir, hər iki yandan qabırğalarını kəlbətin kimi sıxırdı. Artıq nəfəs almaq da ağırlaşdı.

Suyu isə boşaltmaqla qurtarmırdı...

Qollarının taqətdən düşdüyünü hiss edən Sami bir an ara verdi. Qulam da əl saxladı. Bu vaxt Anarbayev dostunun xırıltılı səsini eşitdi. Sami heyrətlə qabağa əyildi

Qulam! Sənə nə olub! deyə irəli atıldı. Bədirzadə boğulurdu. Katuşkanın kəməri onu elə sıxmışdı ki, nəfəs ala bilmirdi. Anarbayev kürəkləri buraxcaq qayıq yavaş-yavaş geri getməyə başladı. Lakin bu vəziyyəti heç də yüngülləşdirmədi. Katuşkanın kəmərinə heç vəchlə Qulamın sinəsindən çıxarmaq olmurdu. Sami cəld bir hərəkətlə kabeli ortadan dartıb qayığın burnundakı halqaya bağladı və ancaq bundan sonra dostunun rahatlıqla, sinə dolusu nəfəs aldığıni görüb özünə gəldi.

Biabırçılıqdır! deyə gözlərini qıyıb qarşıya baxdı. Sahil hələ də görünmürdü.

Tez ol, sən öz yerində otur, avar çək! Yoxsa, belə getsə, biz qırağa çıxma bilməyəcəyik! deyə Bədirzadə tapşırırdı və nə üçünsə şinelini çıxardı.

Axı kabeli qayığın burnuna bağlamışam. Qırıqlar...

Heç nə olmaz! Sən mən deyənə əməl et!

Qulam şinelinin ətəyini dişinə alıb dartaraq, ondan iri bir parça qopartdı və sonra ovcunda boru kimi bərkbərk burmağa başladı. Aşağı əyilib əli ilə qayığın böyründəki dəliyi tapdı burulmuş şinel parçasını gücü gəldikcə ora tıxadı və ayağını üstünə basıb möhkəmcə saxladı. Katuşkanı götürdü, çəpəki oturduğundan, bu dəfə kəməri sağrısına keçirdi, kürəyini qayığın divarına dayayıb, yerini möhkəmlətdi. Kabeli halqadan açcaq, katuşkanın çarxı

yenə sürətlə fırlanmağa başladı. Lakin bu da çox çəkmədi. Birbirinin ardınca dalbadal partlayan mərmilər Dnepri təzədən lərzəyə gətirdi. Qayıq fırtınaya düşmüş taxta parçası kimi qalxıbendi hər iki döyüşçü suya düşdü...

Bir an sonra üzə çıxan Anarbayev ətrafına baxanda özünü tək gördü və səsi gəldikcə bağırdı

Qulaam!..

Hay verən olmaddı. Sami şinelini çıxarıb qırağa tulladı.

Qulaam!.. Hardasan, Qulaam!

Cavab gəlmədi.

Katuşkanın kəməri belində olduğundan kabel Bədirzadəni çayın dibinə dartmışdı. Sami dostunu bir daha səsleyəndə, Qulamın tənənfəs halda üzə çıxıb, təkrarən batdığını görcək, üzərək özünü ona yetirdi. Yaxşı ki, qayığın çevrildiyi bu yerdə dərinlik bir boydan çox deyildi. Telefonçular tapışcaq birbirinin köməyinə yetdilər. Qulam katuşkanı əldən buraxmamışdı dəmir çarx üçdörd yerdən böyrünü əzib yaralasa da, buraxmamışdı. İndi hərəsi bir yandan onun kəməmindən yapışdı və onlar ağırağır üzməyə başladılar.

Düşmən fişəngləri ara vermədən yerigöyü işıqlandırır, mərmilər atılır, qəlpələr vıyıldaırdı. Artıq bunların heç biri döyüşçülər üçün qorxulu deyildi. Qarşıda sahil qaralırdı...

Arxa ilə əlaqə kəsildikdən sonra gülləyə qənaət etmək əmri alan piyadalar neçə saat idi ki, işin nə ilə nəticələnəcəyini bilmədən,

rütubət səngərlərdə uzanıb intizar içərisində gözləyirdilər. Qərargahla rabitə yarandığını eşidəndə ürəklərə sevinc doldu. Dneprdən çəkilən telefon xətti iki sahil arasında canlı bir körpü saldı!

Qulam aparatı qurcaq Səlimxanova məlumat verdi

Danışan döyüşçü Bədirzadədir, yoldaş qvardiya polkovniki!
Əmriniz...

Sağ olun, deyə Səlimxanov onun sözünü yarıda kəsib, gümrah bir səslə dilləndi, hər ikinizə təşəkkür elan edirəm!

Qulam rahat nəfəs aldı. Bütün gecəni mərmə qəlpələri altında çəkdiyi əziyyətləri unutdu, bədəninin ağrıları yüngülləşdi.

...Ertəsi gün hava işıqlaşan kimi həmin rabitə vasitəsilə əmrlər verildi, toplar nərildədi, düşmən geri çəkildi. Piyadalarımız tutduğu mövqeləri genişləndirib, yeni qüvvələr aldı...

BİR EVİN SAHİBLƏRİ

Eşitdiyi hənirtiyə dikisinən ala köpək, zəncirini dartıb hürməyə başladı. Ev sahibi qoca Mikola hər ehtimala qarşı qapının dalında gizlətdiyi baltanı götürüb bayıra çıxdı. Sağa, sola baxdı, heç kəsi görmədi. Lakin itin də nahaqdan hürdüyünə inanmadı. Neçə illərdən bəri həyətbacasının keşiyində durmuş köpəyin hələ bir dəfə də onu aldatdığı olmamışdı. Qoca, ehtiyatla evin dalına keçdi, gözlərini qıyaraq ətrafa nəzər saldı. Deyəsən orada bir kölgə dayanmışdı.

Kimsən! deyə Mikola səsinə güc verib yaşına münasib olmayan bir tərzdə kişiləndi. Kölgə asta addımlarla irəli yeridi, gəlib qocanın qarşısında xəyal kimi dayandı.

Yolçuyam, əmican, bir gecəliyə yatmağa yer verərsinizmi

Şirin Ukrayna ləhcəsində deyilən bu sözlərdəki yaxınlığı o dəqiqə duyan ev sahibi, zəif görən gözləri ilə tanımadığı gecə qonağını bir daha süzdükdən sonra onu içəri dəvət elədi

Gəl, görək axı sən kimsən...

Mən Semixatkadanam, əmi, kəndimizi tanımamış olmazsan.

Qoca qapının ağzında ayaq saxladı, sağ əlini qulağına yaxınlaşdırıb, dodaqlarını aralayaraq qabağa əyildi.

Eşitmədim.

Deyirəm, Semixatkadanam, Semixatkadan!

Mikola qəddini düzəldib başını tərپətdi.

O Qızılkilsəlinin yanındakı kəndi deyirsən

Bəli, özüdür ki, var!

İçəri keç.

Mikola otağa girib baltanı öz yerinə söykədi. Pəncərədə qoyulmuş çırağı yandırdı. Yarımqaranlıqda qıza bir də nəzər saldıqdan sonra

Xoş gəlmisən, deyə daldan qapının cəftəsini vurdu.

Peşmək təkin ağapparq saçsaqqalı arasında gizlənmiş sifətində, qocanın yalnız xırda göy gözləri ilə balaca, qırmızı burnu görünürdü. Başı aramsız olaraq əsirdi, dodaqları nə isə pıçıldaymış kimi, astaca tərپənirdi. Düymələri qırıldığından, yaxası açıq qalan üzölmüş boz köynəyinin dirsəklərinə və kürəyinə qara yamaq salınmışdı. Üstündə yağ ləkələri olan sarımtıl əsgər qalifeyi də dizlərindən yırtılmışdı.

Əyləş, qızım, deyə o, döşənəcəksiz taxtda Sarışına yer göstərdi.

Lena oturub, hissən saralmış divarlara göz gəzdirdi. Bu yoxsul otağın bir küncündə kətil üzərinə qoyulmuş çuğun qazandan və onun altındakı su çəlləyindən başqa heç nə yox idi. Pəncərəyə qara pərdə tutulmuşdu. Evin nahamvar palçıq döşəməsinə

kandar tərəfdə xardal sərilmişdi. Görünür qoca balıq ovuna gedirdi divara iki tilov qamışı söykədilmişdi.

Bir müddət Mikola da, Lena da danışmadı. Sonra qoca sobanın üstünə boylanaraq oradan kimi isə səslədi

Anastasiya, dursana, evimizə adam gəlib.

Sarışın etiraz elədi

Oyatma, əmican, qoy yatsın.

Mikola da gəlib taxtın qırağında əyləşdi və başını əsdirəəsdirə dilləndi

Hə... Demək sən Semixatkadansan. Çox yaxşı. Bəs bu gecəynən hardan gəlib, hara gedirsən

Kəndimizə, əmican. Mən ora getməliyəm. Bu tərəflərdə heç kəsi, heç yeri tanımıram.

Sobanın üstündən bir qarı ehmallica aşağı endi, başının asta hərəkəti ilə Lenaya salam verib, kənardə dayandı.

Bizim arvaddır, deyə qoca dilləndi. Sarışın dönüb ona baxdı. Sirsifətində çalımçarpaz dərin qırışlar iz salmış bu qarının yetmiş yaşı olardı. Dişləri töküldüyündən, dodaqları büzüşərək çökəyə enmiş, arıq çənəsi və nazik burnu bir az da uzanaraq qabağa çıxmışdı. Qaşları yoxmuş kimi heç görünmürdü. Bulaşmış gözlərinin nə rəngdə olduğunu söyləmək çətin idi.

Anastasiya, qazanda heç şorban qaldımı deyə qoca otağın sakitliyini pozdu.

Sarışın səhərdən heç nə yeməmişdi. Qarğıdalı unundan bişirilmiş çörəyin sonuncu tikəsini də orada alman soldatı ilə əlbəyaxa olduğu yerdə qoyub qaçmışdı. Lakin yenə iştahası yox idi. Qızın kirpiklərindən sanki daş asılmışdı. Yuxusuzluqdan özünü güclə saxlayırdı. Günortadan bəri dolaşadolaşa keçdiyi tanımadığı meşə yolları onu yorub əldən salmışdı.

Qarı sobaya yaxınlaşdı, aşağı gözün dəmir qapısını açaraq, mis boşqaba şorba çəkdi. Gətirib taxtın üstünə qoydu. Sonra bir parça arpa çörəyi ilə rəngi getmiş taxta qaşığı da qonağa uzatdı.

Yeginən, qızım, kasıbın olduğundan. Varını verən utanmaz.

Qız çəkinəçəkinə qaşığı götürüb, çörəkdən dişlədi. İliq balıq şorbası yağsız da olsa, qıza ləzzətli gəldi.

Sarışın boşqabı qırağa çəkib təşəkkür eləyəndə, oturduğu yerdə mürgü vuran qoca səsə oyandı, əli ilə bığlarına, saqqalına sığal verdi.

Hə... Demək, sən Semixatkadansan... Qoca başını əsdirəəsdirə bir daha Sarışına baxdı. Sizin qonşu kənddəki o böyük kilsəni dağıtmaıblar ki

Yox, əmi. Mən ordan çıxana qədər hər şey salamat idi. Sonrasını bilmirəm.

Qarı dodaqaltı nə isə pıçıldayıb xaç vurdu.

Çox şükür! deyə Mikola da aldığı qənaətbəxş cavabdan razı halda yerində qurcalandı. Sarışın köksünü ötürərək sözünə əlavə etdi

Ancaq düşmən təyyarələri bizim kəndə bomba töküb elə yandırdılar ki... Atam, anam... Hər şey bir gecədə məhv oldu.

Alyonuşkanın qəlbi köyrəldi. Yorğun da olsa, başına gələn bütün əhvalatı danışdı. Lakin meşədə alman soldatını öldürdüyünü deməyə qızın dili gəlmədi.

İndi yanıbdəğilmiş kəndimizə gedirəm, əmican. Gedirəm atamın, anamın öldüyü yerdə doyunca ağlayım. Barı orada yenə beşon nəfər tanış adam görərək, ürəyim təskinlik tapar. Qızın səsi titrəyirdi. Cəbhə Semixatkaya yaxınlaşan kimi qaçacağam. Mütləq qaçacağam! Bizimkilərə qoşulub vuruşacağam. Ömrümün son gününəcən atamın, anamın, bütün kənd camaatının heyfini alacağam!..

Qız sözünü deyib qurtaranda, bayaqdan onu maraqla dinləyən ev sahibləri oğrun nəzərlərlə birbirini süzdülər. Bu baxışlardakı mənani özlərindən savayı heç kəs duya bilməzdi «Qoçaq qıza oxşayır...»

Ancaq gərək səninlə əlbəyaxa olan o fris köpəkoğlunu elə vuraydın ki, lap it küçüyü kimi yerində gəbərəydi! deyən Mikola yumruğunu düyünləyib yuxarıdan aşağı endirərək, Sarışının hərəkətinə haqq qazandırdı.

Qoca başını əsdirəəsdire gözlərini qırağa zilləyib, fikrə getdi.

Mənim də bir nəvəm vardı, adı Seryoja idi. Onu da əsgər apardılar. Neçə vaxtdır xəbərətəri gəlmir.

Lap sənin boyda idi, bala, deyə sobanın yanında çöməlib oturmuş qarı söhbətə qarışdı. Heç on doqquz yaşı tamam olmamışdı...

Qoca sözü tez onun ağızından aldı

Yaxşı! Bir macal versənə! O, üzünü Lenaya tutdu. Seryoja balacalıqdan mənim yanımda böyümüşdü. Gedəndə elə bil gözümüzün işığını da, dizimizin taqətini də özü ilə apardı. Sonra bu faşist köpək uşağı gəlib çəyirtkə kimi kəndə daraşdı. İnəyimizi tövlədən sürüyüb sıxartdılar, kəsdilər, bəs eləmədi. Damdan otu daşdılar, dedim, mal olmayanda yem nəyimizə gərəkdir. Onlara bu da azlıq elədi. Həyətin hasarını söküb taxtalarını yandırdılar. Nə bilim, başımıza olmazın oyununu açdılar...

Qoca fikirlifikirli susdu. Sarışın ona baxıb ah çəkdi.

Hamısı cəhənnəmə, tək Seryojacığazımız sağsalamat qayıdaydı! Bizim belimizi onun dərdi бүkdü. deyə qarı yenə nəvəsinin həsrətilə yandı. Gedəndə heç on doqquz yaşı da yox idi...

Alyonuşka başqalarından təsəlli gözlədiyi halda, bu kövrək ürəkli ev sahiblərinə ürəkdirək verməyə başladı

Seryoja xoşbəxtdir ki, bizim ordunun sıralarındadır. Kaş mən də onlarla olaydım, vuruşaydım, öləydim. Ancaq indi burada, arxada əlimizdən nə gəlir! Hərə öz başını güclə saxlayır.

Elə demə, qızım, qoca bu fikrə etiraz elədi. Hamısı mənim kimi, bizim bu Anastasiya qarı kimi evində oturub davanın qurtarmasını gözləmir. Xeyr! Bacarana can qurban! Mən hələ Kalaşnikovun partizan dəstəsindən danışmıram. Keçən ay gözüne döndüklərim bizimkilər, yəni öz kənd adamlarımızı deyirəm ey, nemeslərin böyük bir arsenalını partlatdılar. Sırağün arvadlar yığılıb iki zabiti un yemiş eşşəkcən əzişdiriblər. Bir həftə ondan qabaq...

Canları çıxsın, sataşmasınlar! Bəyəm o arvadların gözü atırdı ki...
Bu yerdə qocanın hövsələ kasası daşdı.

Vay səni!.. Qoysana bir axıracan sözümü deyib qurtaram!
Bağrın çatlamaz ki, bir qədər səbir eləsən! Mikola qarısına acıqlandıqdan sonra əlavə etdi Hə... bir həftə də ondan əvvəl qonşu kəndlərdən neçə yüz adam qaçıb partizanalara qoşulub. Dediym odur ki, camaat çörəyi qulağına yemir, hərə öz əlindən gələnə eləyir.

Sarışını fikir götürmüşdü görəsən qocanın dediği o partizanlar harda olur Onları tapmaq mümkündürmü Bunu soruşsa, kim ona doğru cavab verər

Əmi, bəlkə mən də o partizan dəstəsinə qoşulmaq istədim, yerlərini necə taparam

Qoca başını dala atıb, dodaqlarını büzdü.

Onları günün günorta çağı fələk fənərlə də axtarsa tapa bilməz!
Mikola üzbəüz əyləşmiş qarısı ilə birgə tez-tez əsnəsə də, qız yenə əl çəkmir, ətrafdakı vəziyyət barədə qocaya dalbadal suallar verir, hər şeyi öyrənməyə çalışırdı. O, kəndlərinə qədər neçə kilometr olduğunu, ora nə cür gedəcəyini də mütləq qocadan soruşmalı idi. Həm də Sarışın bu yolu bir dəfəyə qət eləmək fikrindəydi. Yoxsa, Semixatkaya çatıncaya qədər sakinlərini tanımadığı kəndlərdə gecələsəydi, ələ keçə bilərdi.

Əmi, bizim Semixatka buradan çoxmu uzaqdır deyə Alyonuşka xəbər aldı.

Mikola qulağını qabağa verdi

Eşitmədim!

Qız sualını bir də təkrar edəndə, qoca

Oho! deyib, çənəsini yuxarı qaldırdı. Bizim kənddən Qızılkilsəliyə iki yüz otuz beş verstdir. Oradan da Semixatkaya nə qədər olar, onu sən məndən yaxşı bilərsən.

Lenanı fikir götürdü «İki yüz otuz beş! Demək mən dolama meşə yolları ilə irəli gəlmək əvəzinə dala getmişəm!»

Qonağının məyus olduğunu hiss eləyən ev sahibi təskinliklə

Yolun uzaqlığı səni qorxutmasın, qızım, dedi. İndi yat, dincəl, səhər hər şey öz qaydasına düşər. Salamət qalsaq, sabah gün batana kimi Semixatkadasan.

İnamla söylənilən bu sözlərdən Sarışının kiçik qəlbinə bir fərəh doldu.

Ömrün uzun olsun, əmican! deyə qız qocaya təşəkkür elədi.

Qarı qonaq üçün taxtın üzərində yer saldı. Əvvəlcə ev sahibəsi, sonra da Mikola, Alyonuşkaya xeyirli gecə diləyib, ahıfla sobanın üstünə qalxdı.

Əziz balam, soyunub yerinə uzanmamışdan çırağı keçirməyi unutma, deyə qoca yuxarıdan dilləndi.

Lenanın paltarını soyunmağa kirdarı gəlmədi. Azacıq keçməmiş, meşə qırağındakı bu tənha, qaranlıq otağa lal bir sükut çökdü. Qocanın sözləri Sarışının qulaqlarında cingildədi «Yolun uzaqlığı səni qorxutmasın, qızım. İndi yat, dincəl...»

Lakin Sarışın yatıb dincələ bilmədi. Sobanın üstündən eşitdiyi boğuş fısıltı ona, istəristəməz o vaxt ataanası ilə bir otaqda olduğu sonuncu dəqiqələri xatırlatdı. Qızciğaz hər dəfə o dəhşətli gecəni düşünəndə qəlbinə vahimə bürüyür, sanki ətrafını həyulalar kəsdirib dururdu özünü anlaşılmaz, qorxulu bir aləmdə hiss edirdi. Elə aləmdə ki, orada hər şey canlılar da, cansızlar da, daş da, torpaq da odalov içərisində yanır, külü göyə sovrulur, tozu təkrarən yerə tökülürdü.

İndi yenə bu fikirlər qızı yatmağa qoymadı. Gözünü yumcaq, Alyonuşka gah məşəl şölələnən kəndlərini gördü, burnuna yağlı ət qoxusu gəldi, gah da meşədə üstünə hücum çəkən alman soldatının başına belin tiyəsinə taxdı. Soldat qışqırdı, o isə üz tutub meşənin dərinliklərinə qaçdı... qaçdı... və hövlnak, səksəkəli halda yenə gözlərini açdı...

DNEPR KÖMƏYƏ YETDİ

Qapı cırıldayaraq yavaş-yavaş aralandı. Alyonuşka cəld yorğanı üstündən atıb, o tərəfə baxanda, gözlərinə inanmadı alman soldatı sirsifəti al qan içində, dinməzsöyləməz astanada durmuşdu. Əlindəki tapança yarımqaranlıq otaqda parpar parıldayırdı. Lakin ondan daha vahiməli soldatın baxışları idi. Kin, qəzəb, intiqam dolu baxışları! Soldat dişlərini qıcıyıb aşağı əyildi və ehtiyatlı addımlarla Lenaya tərəf gəlməyə başladı. Qız fəryad qoparıb ev sahiblərini köməyə çağırmaq istədi. Ancaq... səsi çıxmıdı. Alman bir ləhzədə taxtın üstünə atılıb onun boğazından yapışdı. Alyonuşka çırpındı, çabaladı, nəfəsini kəsən bu kəlbətin barmaqlardan canını xilas etməyə çalışdı, bacarmadı. Taqətdən düşmüş qız müqavimət göstərməyə aciz qaldı və huşunu itirib taxtdan yerə yığıldı...

Lena taxtdan yerə yığıldı, gözlərini açdı, özünü eyzən tər içində gördü. Qızın ürəyi, ovucda sıxılmış kəpənək kimi çırpınırdı. Bədəni sustalmışdı, sanki ağac altdan çıxmışdı. Beynində ağrı vardı. Nəfəsi darıxırdı. O, döşəmədən qalxıb taxtın qırağında əyləşəndə qoca içəri girdi.

Sabahın xeyir, qızım. Necə yatmışam

Alyonuşka xəfifcə gülümsündü.

Yatmışam... yaxşı... lap yaxşı yatmışam, əmican. Ancaq bağışlayın, gecə çox yorğun idim, deyəsən yuxuya qalmışam.

Pəncərənin qara pərdəsi qaldırılmışdı. Həyətdəki tövlənin damından boylanan günəş otağı xoş, ilıq şüalarla doldurmuşdu. Bayırda tam sakitlik idi. Sanki bu ətrafda ev sahibləri ilə qonaqdan başqa bir xilqət yaşamırdı. Ala köpək də boynunu qatlayaraq başını sinəsinə söykəyib, yumaq təkin pəncərənin qabağında yumrulanmışdı. Elə bil o dilbilməz heyvan da vəziyyəti duyur, yeməyə bir şey olmadığını anladığından səsini çıxarmırdı.

Gərək bağışlayasan, bala, nahara isti xörək hazırlaya bilmədim, deyə içəri girən qarı əlindəki qaynar qəhvədanı kətilin üstünə qoydu. Biz günortadan tez yeməyə alışmamışıq...

Qoca da onun sözünə qüvvət verdi

Gərək mən hər səhər çay qırağına gedəm, biriki balıq tutam ki, qarı şorbadanzaddan bişirə. Yoxsa bu tezdən evimizdə heç nə tapılmaz.

Qocaların həyat tərzindən elədikləri bu şikayət, onlar kimi yaşamağa çoxdan alışmış Lenanı heç də təəccübləndirmədi. Məgər ehtiyac təkəcə bunlarınmı qapısından içəri girmişdi!

O barədə heç söz ola bilməz, deyə qız dilağız elədi. Mənə görə əsla narahat olmayın, ac deyiləm, gecə yeyib yatmadımmı

Bu söhbətdən sonra qarı, haradansa tapıb gətirdiyi qara çörəyi bölüşdürərək hərəyə bir tikə uzadanda qoca gülümsündü «Yaşa, ay Anastasiya, məni qonağın yanında xəcalətli qoymadın».

Bayat çörəyi odda qızdırılsa da, diş kəsmirdi. Təksə qocalar deyil, Alyonuşka da onu qaynadılmış suda islatmamış yeyə bilmədi.

...Nahardan sonra Mikola, Lenanı hansı yolla kəndlərinə ötürmək fikrində olduğunu qıza başa saldı. Onun təkidi ilə Sarışın qiyafəsini dəyişib Seryojanın nimdaş, qara pencəyini, göy boz şalvarını geydi, çilçil kepkasını başına qoydu.

Bu vaxt süfrəni çırpıb evə qayıdan qarı, Sarışını görəndə ürəyi yerindən oynadı.

Vay! Lap elə bil Seryojacığazımdır! Yazıq balam gedəndə elə bu boyda idi. Heç on doqquz yaşı da tamam olmamışdı. deyə bir

daha sızıldıadı. Lena kepkasının altından çıxmış tellərini içəri yıgıb, üzünü qocaya çevirdi.

Necədir, əmican

Eşitmədim.

Deyirəm, palpaltarım necədir

Satmıram ki, qızım, neçəyədir nə sözdür! Bunları sənə eləbelə verirəm. Yoxsa nadürüslər qız paltarında səni rahat dolanmağa qoymazlar!

Lena güldü, danışmadı. «Zərər yoxdur, əvəzində mən də öz paltarımı sizdə qoyacağam. Lazım olanda çörəyə dəyişə bilərsiniz» o, əynindən çıxartdıqlarını bürmələyib taxtın altına atdı. Mikola yırtıq, həsir şlyapasını başına keçirtti, torbasını çiyinə atıb, tilovlarını götürdü.

Yolçu yolda gərək! Gedək, bala! deyə qabağa düşdü.

Lena ev sahibəsinə yaxınlaşıb dönədən təşəkkür elədi.

Uğur olsun, qızım! Özündən muğayat ol! deyə qarı yenə köyrəldi. Səni gördüm, Seryoja yadıma düşdü. Gedəndə uşağımın heç on doqquz yaşı da yox idi.

Alyonuşka həyəətə çıxanda cibində kağıza bükülmüş bir şey görcək ayaq saxladı, onu açıb baxdı. Bu, arasına bir parça təzə balıq qoyulmuş çörək idi. Özü də bayaqkı qızardılmış boyat çörəkdən deyil, dünən gecə Lenanın şorba ilə yediyindən idi. Qız fikirləşdi, nə edəcəyini bilmədi. Aparsınmı İnsafdan deyildi. Gündə uzanıb isinən ala köpək də gözlərini ona dikərək yazıqyazıq baxır, astadan zingildəyirdi. Yəqin ki, bunu ev sahibləri səhər naharına saxlamış, lakin sonradan gələn qonağı tədarüksüz yola salmamaq üçün onun cibinə qoymuşdular. Alyonuşka tələsik çörəyin yarısını balıq qarışıq kəsib, yalvarıcı baxışları ona zillənmiş itin qabağına atdı. Qalan hissəsini yenə kağıza bükərək cibinə qoydu və qaçıb arxadan Mikolaya yetişdi.

Sarışının bədəninə dar gələn pencəyi, uzunboğaz çəkmələrinin içinə salınmış şalvarı və əzik, çilçil kepkası onu doğrudan da şux

bir oğlana oxşadırdı. Lena bu qiyafədə özünü əvvəlkindən daha çevik, yüngül və qoçaq hiss edirdi. Əgər başqa vaxt olsa idi o, dilini heç vəchlə saxlaya bilməzdi yoldan bir qızın keçdiyini görseydi, yanaşıb söz atar və bundan ləzzət alardı. Ancaq indi... Lenanı tamam başqa şeylər düşündürürdü.

O, arxaya çevrilib gecələdiyi bu kəndə bir nəzər saldı. Ətrafda inscins görünmürdü. Sakitlik... kimsəsizlik... qəriblik idi. Adını bilmədiyi bu kəndin evləri birbirindən çox uzaq, pərakəndə halda seyrək meşəyə səpələnmişdi. Bəziləri isə ağacların dalında gizləndiyindən, heç görünürdü də.

Barı ver tilovları mən aparım, ay əmi, deyə qız uclarındakı nazik kəndirə xırda qırmaqlar bağlanmış qamışları qocadan istədi.

Yox, bala, bunların heç bir ağırlığı yoxdur. Neçə illərdir mən bu yolu beləcə getməyə adət eləmişəm O, azacıq susub dedi əvvəllər çay qırağında saatlarla oturub balıq tutmaq mənim üçün gözəl bir məşğuliyyət idi. İndi isə bunsuz yəqin ki, acından ölmüşdük. Mən də, qarı da. Hər dəfə Dneprə tilov atanda, oradan qırmaqla təkçə balıq deyil, həm də özümüzə ömür, nicat çıxarmışam. Yoxsa bu qədər yaşamazdıq...

Yolu yarı eləmişdilər. Qoca hələ də vəziyyətini dəyişmədən, çiyinə qoyduğu qamışları sağ əli ilə tutmuş halda gedir, arabir çevrilib yanyörəsinə və arxaya baxırdı.

Sən mənim nəvəmsən! Adın Seryojadır! Özün də yanıma balıq aparmağa Qızılkilsəlidən gəlmisən. Başa düşdünmü deyə Mikola uzaqdan traktor gurultusu eşitcək üzünü qıza tutub ciddi tərzdə onu başa saldı.

Sarışın addımlarını yeyinlətdi.

Bildim.

Qabaqda otuza qədər alman soldatı şam ağaclarını mişarlayıb yıxır, traktorlara qoşaraq çay qırağına daşıyırdı. Mikola hər şeyi qıza başa salmışdı qırılmış meşə günortadan sonra Dneprlə Qızılkilsəlidən də yüzüz iyirmi kilometr uzaqda olan zavoda

üzdürüləcəkdı. Alyonuşka da bərəçilərlə öz kəndlərinə qədər getməli və orada suya tullanıb sahilə çıxmalı idi.

Belə bir yol təhlükəli də olsa, Sarışını əsla qorxutmurdu.

Günortaya yaxın qoca yeddisəkkiz xırda siyənək balığı tutdu. Sahildəcə ocaq qalayıb onları bişirməyə başladı. Tüstü, köz üstə daman yağın xoş iyini ətrafa yaymışdı. Bunu hiss edən məşəqıran alman soldatlarından ikisi gəlib Mikoladan balıq istədi.

Məmnuniyyətlə, ancaq... deyə qoca cavab verdi, Ancaq sizin cənab zabit əmr edib, bunları onunçün bişirirəm. Biri əskik olsa, dərimə saman təpər. Sonra heç sizin üçün də yaxşı düşməz.

Bu sözləri eşidən Lena, qocanın kələyinə heyran qaldı. Soldatlar uzaqlaşcaq, Mikola balığın birini Sarışınla bölüşdü.

Al, ye, dedi, sənə halaldır. Özü də, barmaqları yanayana balığı ağzına dürtdü. Onlara zəqqutun verərəm!

Mikola əllərini çayda yuyub ayağa durdu.

Bu qocalıq da bir kişilik deyil. Bir stəkan qaynanmış su içmişəm... Sən otur, mən bu dəqiqə gəlirəm.

Lena danışmadı.

Qoca yaxındakı ağacın dalına keçdi. Geri qayıdanda onun ocağın yanında qoyduğu torbanı Sarışının qurdaladığını görcək, gözlərinə inanmadı. «Lənət sənə kor şeytan! Mən heç bunu belə bilməzdim!»

Qoca balıqlardan ikisini evə aparmaq üçün torbada gizlətməmişdi. İndi Lenanın təmiz bir uşaq sandığı bu qızın ora əl atması Mikolanı tamam heyrləndirdi. «Ehtiyacın üzünə qara olsun! Ancaq eybi yoxdur. Özümü bilməməzliyə vuracağam, qoy uşaq xəcalət çəkməsin».

Qoca gəlib ocağa çatmamış nə fikirləşdisə, yenə geri qayıtdı, meşəqıran almanlara yaxınlaşdı. Onların zabiti ilə nə isə danışdıqdan sonra, hər ikisi Sarışına tərəf addımladı.

Mikola öz işini yaxşı bilirdi. Axır zamanlar o, həmişə meşəqırmaq işinə rəhbərlik edən zabiti çağıraraq bişmiş balığa qonaq edərdi.

«Əsil aranın malıdır, cənab, biriki yüz qram vurun, üstündən də bu yağlı selyotkalardan yeyin...»

Dneprlə uzaq məsafəyə meşə üzdürməyə hazırlaşan zabit üçün bu ləzzətli nahar göydəndüşmə olardı. O, araq flyaqasını açıb içər, sonra qocanın bişirdiyi balıqlardan yeyərdi. Əvvəllər bir neçə dəfə alman soldatları Mikolanı incitməmişdilər, tutduğu balıqları əlindən alıb, korpeşman yola salmışdılar. İndi, neçə vaxtdan bəri bu ətrafda işləyən bərəçilər, meşəqıranlar, traktorçular, hamısı qocanı tanıyırdı. Zabitlə yaxın olduğunu bildiklərindən, daha ona dəyibdolaşmırdılar. Bu gün də yerini şirin salmaq istəyən Mikola zabitin balıq iyinə gələcəyini gözləmədən, özü gedib onu çağırmışdı.

Bu uşaq mənim nəvəmdir, cənab, deyə qoca ocağa yetişəcək, Sarışın haqqında danışmağa başladı. Yanıma gəlmişdi indi kəndlərinə qayıdır. «O, qəsdən Semixatkanın adını çəkmədi. Yoxsa zabit Lenanın, yanıdağılmış kəndə getməsindən şübhələnə bilərdi. Səndən çox rica edirəm, onu da özünüzlə aparın».

Zabit flyaqasını açıb araq içdikdən sonra sirsifətini eybəcər bir şəkllə salaraq Sarışına çəpəki nəzər fırlatdı.

Üzmək bacarırsanmı deyə pozuq rus dilində xırıltılı səslə soruşdu.

Bəli, bacarır, Mikola qızın əvəzində cavab verdi və həm də imtahanedici nəzərlərlə baxıb, Lenanın öz fikrini öyrənmək istədi.

Mən Dnepr sahilində böyümüşəm, cənab, deyən Sarışın, qocanı şübhədən çıxardı.

Zabit dilidodağı yanayana əlindəki balıqdan dişlədi.

Ancaq biz yolda dayanmayacağıq. Saldan tullanıb qırağa çıxma bilərsənsə, etirazım yoxdur, deyə razılıq verdi.

Çox sağ olun, sizə ömrüm boyu minnətdaram! deyə Mikola ona təşəkkür edib sonra qıza eşitdirdi Seryoja, cənab zabit çox gözəl insandır. Mənə həmişə yaxşılığı dəyib...

Saat ikiyə yaxın bərəçilər hazırlanan şamları çaya salıb qurtardılar. Sükançılar yerlərini tutdular. Zabitlə bərabər beşaltı nəfər soldat da salın üstünə tullandıqdan sonra, Sarışın qoca ilə vidalaşdı.

Mən ömrüm boyu səni yaddan çıxarmayacağam, əmi, deyə sevincdən qızın gözləri yaşardı. Mikola Lenanın alınından öpdü.

Çalış, onlardan uzaqda otur, səninlə çox danışmasınlar.

Lena qollarını yana açaraq, sahilə uzanan ensiz taxtanın üzəri ilə addımlayıb, çayda birbirinə bərkidilmiş dirəklərin üstünə hoppandı.

Yenə tilovunu suya atmış qoca uzaqdan ona baxaraq bicbic gülümsəyirdi. Bir azdan zabit əmr verdi, salı sahilə bağlayan kəndirlər açıldı. On səkkiziyirmi cərgədə başbaşa bərkidilmiş şam ağacları Dneprə düşmüş nəhəng körpü kimi çay axını ağırağır üzməyə başladı.

Axşamçağı qoca, sonradan tutduğu balıqları torbasına qoyanda onu xəcalət təri basdı. Lenanın haqqında nahaqdan yanlış ifkrə düşdüyü üçün dönə-dönə özünü danladı. Sən demə qız, balıqları götürmək üçün yox, səhərki çörəyi torbaya qoymaq üçün əlini ora salmışdı!..

Sal sürətlə irəli şığıdıqca hər iki sahilin mənzərəsi tez-tez dəyişir, qarşıdakı kəndlər bir-bir irəli gəlib, sonra arxaya keçirdi. Alyonuşka bu yerləri ilk dəfə görsə də, ona hər şey yaxın və doğma idi. Buradakı evlərin, həyətlərin, ağacların Semixatkadakilərə oxşarı az deyildi.

«İstiqaməti sağa çevirin! Sürəti azaldın! Sahildən uzaqlaşın!..» deyə ortada dayanmış zabit tez-tez sükançılara əmrlər verirdi.

Güclü yel əsirdi. Kepkasını gözlərinin üstünə keçirmiş Sarışın düymələri tökülmüş pencəyinin ətəklərini tutub arxası zabitə tərəf oturmuşdu. Yolun hələ yarıdan azını getmişdilər. Lakin kəndlərini görməyə tələsən Alyonuşka indidən tez-tez çevrilib qabağa baxırdı. Yaxşı ki, başları işə qarışmış sükançılar ona məhəl qoymurdular. Qızın ürəyi darıxsada da, heç kiminlə danışmağı arzulamırdı.

Lena nə üçünsə, səbəbini özü də bilmədi, əlini qoltuq cibinə salanda orada nə isə xışıldadı. «Bəlkə puldur, yaddan çıxıb qalıb!», deyə düşündü. Xeyr, kağız idi. Bənövşəyi mürəkkəblə yazılmışdı. Alyonuşka dörd qatlanmış kağızı açıb oxumağa başladı. Svetlana adlı bir qız Seryojaya öz məhəbbətini bildirirdi «...Sənin məktubunu alan gecəsi mən də yata bilmədim. Düzünü desəm, o günün səhəri də özümü çox narahat hiss elədim. Görüşə gəlmək istədim, ancaq utandım, gəlmədim. Kənd qızları arasında diləəgizə düşəcəyimizdən qorxdum. Əgər biz klubda rəqs edən zaman sən o sözləri deməsəydin, mən heç nədən çəkinməzdim. İndi isə Seryoja, məndən incimə, səni həm görmək istəyirəm, həm də görəndə qaçıb gizlənməyə bir yer axtarıram. Özüm də bilmirəm bu nə axmaqlıqdır. Yəqin sevəndə həmişə belə olur. Dünən də klubda elə ona görə gəlmədim...»

Kağızı qat kəsdiyindən bəzi yerlərini oxumaq çətin idi. Svetlananın məktubu ikinci səhifədə bu sözlərlə bitirdi «... Mən... nə vaxtdan bəri ürəyimdə saxlamışdım. İndi deyirəm

sevirəm! Özü də lap çox sevirəm, Seryoja! Sən mənim üçün hər şeydən!.. Sənsiz keçən dəqiqələrim, həmişə səninlə olmuşdur. O gündən mən özümü elə xoşbəxt, elə bəxtəvər hiss edirəm ki...
Daha nə yazım... Öpürəm.
Svetlana».

Alyonuşkanı fikir apardı. «Yazıq Svetlana! Nakam Seryoja! Görəsən sonradan görüşmək onlara qismət olubmu Yoxsa məhəbbətləri elə bir parça kağızda qaldı Yaxşı ki məni heç kəs sevməmişdir. Onsuz özünü daha rahat hiss edirsən...»

Lena bu cür düşünməkdə haqlımı, haqsızımı olduğunu bilmirdi. Ancaq onu bilirdi ki, qəlbində ataana həsrətindən başqa üçüncü bir adamın nigarançılığı dərini daha da çoxaldırdı.

O, külək aparmasın deyə, ovcunda möhkəm tutduğu məktubu açıb bir də baxmaq istəyəndə, başının üstündən uzanan bir əl onu göydə qapdı. Sarışın geri dönəndə zabiti gördü. Qız heç də təəccüblənmədi.

Bu nə kağızdır! Zabitin nəfəsindən gələn araq qoxusu qızı vurdu. Olmaya sən də başqa əməllərlə məşğulsan!

O, məktubu əvvəldən axıra diqqətlə gözdən keçirdikdən sonra kobud bir tərzdə qəhqəhə çəkib güldü.

Svetlana!.. O kimdir

Sarışın özünü itirmədi.

Cənab zabit, siz ki, rus dilini yaxşı başa düşürsünüz. Məktubu da diqqətlə oxudunuz...

Vaxtından tez ayılmışan, Seryoja! deyə zabit kağızı ona qayıtdı. Səsindən görürəm hələ tamamilə yeniyetməsən, ancaq indidən qızlarla məktublaşırsan.

Lena söhbəti uzatmamaq üçün susdu. Salın sol sahilə çox yaxınlaşdığını görən zabit geri dönüb qışqırdı

Ey, korsunuzmu! İstiqaməti sağa götürün!..

...Gün batmağa az qalmış uzaqdan Qızılkilsəli kəndini tanıyan Sarışın cəld ayağa qalxdı.

Aufviederzeyn! deyib qollarını yana açaraq quş kimi suya atıldı.

YENƏ DOĞMA KƏNDƏ

Sarışının Semixatkaya qayıtdığı vaxtdan iki ay ötürdü. Həyat tərzi yenə əvvəlki qaydada davam edirdi. Həmişə qaçıb sovet döyüşçülərinə qoşulmaq haqqında düşünən qız, hələlik heç bir qərara gələ bilmirdi. Axı hara gedəydi Bu işdə kim ona yol göstərəcəkdə Bələd olmadığı yerlərdən sərhəddi keçə biləcəkdimi Bu suallar gecəgündüz Sarışını düşündürür, bir an rahat buraxmırdı. Ancaq Semixatkaya gəlməkdə o, əsla səhv eləməmişdi. Necə olsa, bura cəbhəyə xeyli yaxın idi və gündəngünə də aradakı məsafə gödəlirdi. Düşmən üz tutaraq getdiyi yerlərə arxa çevirib geri çəkilmirdi. Həyatölümü, azadlıqəsərətə, səadətəfəlakətə bir-bir şəhərlərdən, kəndlərdən, evlərdən qovub çıxarır, iki ildən bəri gözü yollarda qalan insanların çırağı sönmüş ürəklərində yenidən xoşbəxtlik məşəli şölələnirdi. Düşmən əsarətindəki torpaqlarda yaşayanlar bu qələbəyə hədsiz sevinir, özlərinin də toybayram gününü hər dəqiqə səbirsizliklə gözləyirdilər.

Payızın axırlarında sovet qoşunları Dneprə yaxınlaşdı böyük tələfatla da olsa, Qızılkilsəlini ələ keçirdi və bir az irəlindəki təpə üstə yerləşən xaraba kəndin qırağında müdafiə xətti tutdu.

Lenanın çoxdan arzuladığı vaxt gəlib çatmışdı.

Və nəhayət, bir gecə qız cəsarətlənib, ona tanış yollarla cəbhəni keçərək qaçdı. İkinci gün sonra nə üçünsə yenə Semixatkaya qayıtdı.

Onun getdiyindən və geri qayıtdığından tək bir nəfər xəbər tutdu alman diviziyası qərargahı rəisinin yavəri kapitan Xenfeld!

Sonralar isə Sarışın bu qorxulu yolları daha bir neçə dəfə keçməli oldu...

İndi Lena kənddə yarısı uçulub dağılmış uşaq bağçasının birmərtəbəli kərpic binasında yaşayırdı. İlk günlər o, burada yalqız qalmağa ehtiyat eləsə də, sonralar öyrənmişdi. Kimsəsiz qız kiçik bir otağı səliqəyə salıb, özünə sığınacaq düzəltmişdi.

Lenanın yadındadır balaca olanda o da bu bağçadan tərbiyə alardı. Xırda uşaqların səsküyündən həyətdə qulaq tutulardı. Səhərdən axşamadək yüyürməkdən, oynamaqdan, oxumaqdan yorulmazdılar. Xoş xasiyyətli tərbiyəçiləri Zinaida Sergeyevna onları doğma ana kimi əzizlər, sevərdi. Uşaqlar da qadının bir sözünü iki eləməzdilər. Bu uçuq binanın dərdivarı, həyətbacası Lenaya çoxdan, lap balaca vaxtlardan tanış idi. O vaxt bağçanın qabağındakı daş hasarlı həyətdə qucağında körpə tutmuş bir ananın ayaq üstə dayanmış tunc heykəli vardı. Lena yoldaşları tlə onun dövrəsində ələlə tutub o qədər mahnı oxumuşdu ki... Lakin alman qoşunları Dneprə yaxınlaşanda kənd sovetliyi cavanları toplayıb heykəli həyətdən götürdü, iri otaqlardan birinə qoyub daldan qapısını daşla hördürdü.

Düşmən təyyarələri Semixatkanı darmadağın edən günün səhərisi bağçanın da yarısı uçuldu. «Uşaqly ana» heykəli yenə açıqda qaldı. Onda da Zinaida Sergeyevna bu işlə məşğul oldu uşaqların köməyi ilə əlinə düşən daşkəsək, taxta, şalban, dəmir qırıntılarını daşıyaraq heykəlin üstünə yığıb onu gizlətdi. İndi Lena, bağçanın uçurulmuş yerində qalaq altında hansı heykəltəraşınsa gözəl bir əsərinin göz bəbəyi kimi mühafizə edildiyini yaxşı bilirdi.

Qız, gecələr yalqız qalanda sanki bu cansız ana heykəli ona həyan olur, keşiyini çəkirdi...

Alman diviziyasının qərargahı Semixatkanın qıraq evlərindən birində yerləşirdi. Belə ki, kəndin bu ucqar hissəsindən, iki cəbhə arasındakı sahipsiz sahəyə qədər beş kilometrədən artıq məsafə vardı. Bu yeri generalmayor fon Berner özü seçmişdi. Geniş həyətdə tövlə, iri ot tayası, çarxlı su quyusu və möhkəm zirzəmi olan həmin evdə vaxtı ilə kəndin ən mötəbər adamlarından sayılan, Lenagilin həkim qonşusu yaşayırdı. Generalın fikrincə, bura qərargah üçün hər cəhətdən əlverişli idi.

Əşyası iki dəmir çarpayıdan, bir dəyirmi stoldan, üçdörd sınıqsalxaq stoldan ibarət kiçik otaq diviziya komandiri ilə yavəri Xenfeldin həm yemək, həm də yataq yerləri idi. Nisbətən böyük otaqda isə qərargah yerləşirdi. Buranın qapısı ilə üzbəüz divarda, kəkilini qaşının üstünə tökmüş Adolf Hitlerin əksi altından Ukraynanın coğrafi xəritəsi asılmışdı. Ortada qoyulmuş yazı stolunun üzərində otuzluq neft lampası, telefon aparatları, içi kağız dolu qovluqlar və hərbi kitablar vardı.

Kiçik otaqdakı çarpayıda uzanaraq siqaretini tüstülədən general ikicə saat əvvəl baş vermiş əhvalatı xatırladıqca, hirsindən qan beyninə vururdu. Baş qərargahdan aldığı əmrə görə, fon Berner təcili olaraq Dnepr sahilində müdafiə xəttini möhkəmləndirməli və gələcək vuruş üçün ciddi hazırlıq işləri görməli idi. Bu məlumatı generalın yavəri kapitan Xenfeldin vasitəsilə qabaqcadan öyrənən Sarışın, fürsəti fəvriyyə vermədən kənddən qaçaraq sovet hərbi hissəsinə çatdırmışdı. Həmin gecə almanlar Semixatka boyunca xəndək qazdırmaq üçün əli bel, külüng tutan qocaları, qarıları, uşaqları qonşu mahaldan toplayıb silah gücünə kəndin qırağına yığdılar. Lakin heç kəsi məcbur edə bilmədilər. Məsələdən xəbər tutan fon Berner qəzəblənərək özü ön xəttə gəldi. Parabellumunu çıxarıb başının üstündə tərpedərək qışqıra-qışqıra onları hədələdi

Bircə nəfər əmrimdən boyun qaçırırsa, yerindəcə güllənəcəkdir!

General, bizi ölümlə qorxutmayın! deyə ağsaqqal bir qoca irəli keçib titrəyən yumruqlarını yuxarı qaldırdı. Belə hədyan sözləri eşitdiyimiz birinci kərə deyil! Biz onsuz da qazanca qalmış adamlarıq. Əgər bir nəfər əlinə bel alıb torpaq atsa, onu özümüz öldürəcəyik!

Fon Berner çəkmələri cırıldayacırlıdaya gəlib qocanın qarşısında dayandı. Əllərini belinə qoyaraq, azacıq aşağı əyildi və bərəlməmiş gözlərini onun sifətinə zilləyib biriki dəfə kirpik çaldı.

Sən kimsən!

Adamların arasından yoğun səslə birisi kobud tərzdə dilləndi

Onda işiniz olmasın, cənab! Sözlünüzü bizə söyləyin! O ki, sizə xəndək qazıyacaq halda deyil!..

Naməlum səmtdən verilən bu cavab generalın təşvişini bir daha artırdı. Fon Berner, baxışlarından nifrət yağan izdihamı süzüb geri çəkildi. Kiçik təpənin üstünə qalxıb tez-tez kirpik çalaraq, ucadan çığırdı

Başlayın! Əmr edirəm! Bu saat alman ordusu üçün hər saniyə yüz insan ömründən qiymətlidir. O, üzünü silahlı soldatlara tutdu. Siz də avtomatları hazır saxlayın! Kim boyun qaçırırsa, yubanmadan atəş açın!

Heç kəs yerindən tərpənmədi.

Belləri götürün! Alman generalının səsi gecənin boşluqlarına yayıldı.

Yenə kimsə hərəkətə gəlmədi.

Mən sizə əmr edirəm belləri götürün, qazımağa başlayın!..

Əsirlərin bir nəfəri qabağa çıxıb işə başlamaq istəyirdi ki, daldan ona eyni vaxta beşaltı təpik atıldı. Və o üzünü üstə sərələnib ikiəlli yambızını tutdu.

Fon Berner o biri adamların daş kimi donub durduğunu görcək parabellemunu ayağa çəkərək nərilədi.

Sonuncu dəfə deyirəm başla...

Generalın sözü ağızında qaldı. Elə bu əsnada arxadan göyə qırmızı bir fişəng atıldı. Işıq zolağı qaranlığı parçalayıb adamların başı üstə qövsiqüzeh şəkilli yarım dairə cızdı. Yüzlərlə qəzəbli göz parladı, söndü.

O nə idi! Onu kim atdı!

Bircə an keçməmişdi ki, uzaqdan vıyılı ilə dalbadal gələn mərmilər yaxınlıqda partladı, adamların arasına qarmaqarışıqlıq düşdü, hərə başını götürüb bir tərəfə qaçdı. Hamıdan tez aradan çıxan fon Bernerin özü oldu.

Sovet cəbhəsindən göndərilən bu mərmilər adamlara ölüm yox, nicat gətirdi...

İndi general siqaretini sümürüb tüstülətdikcə olubkeçənləri biribir xatırlayırdı.

Mən rusların bu fıırılacağından heç cür baş açə bilmirəm! deyə o, teztez kirpik çalıb özözünə donquldanaraq, yavərinə eşitdirirdi. Qəribədir, çox qəribədir! Onlar doğrudanmı öz adamlarına siqnal verdilər Elə isə, bəs o kim olmalı idi!

İnanmıram, cənab general. Xəndək qazımağa topladığımız adamlar içərisində elə cəsəratlisini tapmaq çətindi. Hamısı qocalar... uşaqlar idi. Özünüz gördünüz ki, yaxında mərmilər partlayan kimi qorxudan pərən-pərən düşüb hərə bir tərəfə götürüldü.

Yavərin cavabı fon Berneri açmadı.

Cəbhədə top gülləsindən baş götürüb qaçmaq qorxaqlıq deyil, cənab zabit, igidlikdir! Elə isə o qaçanlardan biri də mən özüm oldum. Sizcə bu mənə də aiddir!.

Söhbət, xəndək qazımağa yığdığımız ruslar barəsində gedir, cənab general, hər halda mən sizi yaxşı tanıyıram...

Fon Berner qalxıb çarpayıda oturdu. Siqareti döşəməyə çırpıb çəkməsinin dabanı ilə tapdaladı bir neçə dəfə kirpik çalıb fikrə getdi.

Bayaqdan qollarını sinəsində çarpazlayaraq pəncərə qabağında dayanmış kapitan da ağır addımlarla keçib stol arxasında onunla üz bəz əyləşdi və qaşlarının altından oğrunoğrun generalı süzdü.

Sol yanağına milçək qonmuş kimi, hər ikiüç dəqiqədən fon Bernerin bir üzünün əti səyriyirdi. Həm də dalbadal kirpik çalırdı. Bu, onun adəti idi. Əsəbi vaxtlarında həmişə belə edərdi. Neçə il hərbi qulluqda olan Berner bütün Avropanı ayaqlayıb heç bir zədə almadan sovet torpağına qədər gəlib çıxmışdı. O, beləcə də sağsalamat Berlinə qayıdacağını düşündüyündən, vaxtlıvaxtında canına qulluq edir, hər zaman, hər yerdə çox ehtiyatlı tərپənirdi.

Generalın top kimi girdə sifəti, ətli buxağı, sarı gözləri vardı. Dəyirmi çənəsinin sağ tərəfinə mərmə kimi bir ziyil yapışmışdı. Çal saçları ortadan haçalanaraq gicgahlarına tökülmüşdü. Sol əlinin çeçələ barmağında qaşsız, qızıl üzük parlayırdı. Qırx beş yaşlı, bəstəboylu general, çox kökəlməsinə baxmayaraq, öz münasibliyini itirməmişdi.

Fon Berner ayağa qalxdı. Stol üstündəki şnabsdan stəkana süzüb başına çəkdi.

Qərargah rəisimiz yaralanıb sıradan çıxandan sonra mən özümü köməksiz, tək hiss edirəm! Sabahdan bu işlə ciddi məşğul olmalısən! deyə o, yavərinə göstəriş verdi. Rusları bircəbircə sorğusuala çəkib hər şeyi öyrənməlisən. O fişəng atan adamı axtarib tapmaq lazımdır. Həm də çox ehtiyatlı və mülayim hərəkət etməlisən. Mən bu rusları yaxşı tanıyıram. İnadkarlığa başlasalar, onlardan kəlbətinlə də söz qoparmaq mümkün deyil.

Xenfeld generalın fikrini təsdiqlədi

Elədir! Ümumiyyətlə sovet adamları o barədə çox möhkəmdirlər, cənab.

Fon Berner gözlərini döydü. Hərbi xidməti dövründə şahidi olduğu səhnələri bir-bir xatırladı.

Sovetləri basmaq, bütün dünyada qələbə çalmağa bərabərdir, cənab zabit! Mən onlarda gördüyümü görmüşəm. Bu qədər möhkəm iradəli ikinci bir xalq təsəvvür eləmək çətindir! Düşmən də olsa, həqiqəti söyləmək lazımdır. Rus soldatı aylarla şaxtada, qarda, çölün düzündə ac qalar, daş, torpaq yeyər, ancaq ruhdan düşməz. Hələ üstəlik bir mahnı da oxuyar. Bu, ordunun ən birinci üstünlüyüdür!

Kapitan Xenfeld də onun sözüne qüvvət verdi

Elə ukraynalılar, beloruslar, azərbaycanlılar, gürcülər də, başqaları da onlar kimidir, cənab general.

Fon Bernerin yanağı səyridi. Bir neçə dəfə kirpik çalıb üzgözünü turşutdu

Hamısı bir bezin qırağıdır!

Bu vaxt qapı yavaşcadan aralandı. Feldfebel çinli çəpgöz aşpaz, əlində iki butulka kefir, yarıməyilmiş vəziyyətdə asta addımlarla içəri girdi. Generalın siqaret qutusunu açdığını görcək, tez əlini cibinə salıb alışqanını çıxararaq onun qabağında yandırdı. Sonra oğru kimi ehtiyatla otaqda gəzinərək söhbətə qulaq asaasa stolun üstünü yığışdırmağa başladı.

General gözucu kefir şüşələrinə baxaraq, sözüne əlavə etdi

Bizimkilər isə bir həftə kiselsiz, kefirsiz qalanda mədəsindən şikayətlənir, hamamlarının vaxtı ötəndə qoturluq tutacaqlarından qorxurlar. Siqaretlərini dəyişəndə öskürməyə başlayıb, həkim istəyirlər. Mən şəxsən cənab fürerin yerində olsaydım, əsir tutduğumuz ruslara bizim fraularla məcburi yaşamağı bir cəza kimi qəbul edərdim. Neçə ildən sonra bu qan qarışıqlığı gələcək müharibələr üçün böyük alman ordusuna yeni keyfiyyətli soldatlar verərdi. İnan ki, mən də belə bir zabitin atası olmaq naminə qadınımı bu təcavüzə razı salardım.

General bayıra çıxmağa hazırlaşan çəpgöz aşpazı səsləyib, astanada saxladı.

Bura bax, Geyerman! Düzünü söylə, sən alman ordusuna möhkəm təbiətli, dönməz iradəli bir soldat vermək üçün öz arvadını hər hansı rusla yaşamağa məcbur edərdinmi

Çəpgöz aşpaz generalından bu cur açıq sözlər eşitdiyinə sevindi. Onun gözlənilməz sualına ağıllı cavab vermək üçün dayanıb susdu. Sonra sifətini qəribə bir şəklə salıb, özünü düzəltdi.

Cənab general, ona əmin ola bilərsiniz ki, sizin hər əmrinizi canbaşa yerinə yetirməyi mənim ailəm də, özüm kimi şərəf hesab edir. O ki, qaldı rus soldatı ilə arvadımın yaşamasına, elə bilirəm bizim frau buna mənsiz də məmnuniyyətlə razılıq verir.

Fon Berner də, yavəri də qəhqəhə çəkib güldülər.

Ancaq bir məsələ də var ki, cənab general, deyə kapitan Xenfeld araya söz atdı, qorxuram bizim aşpaz Geyermanın arvadından törəyən uşaq avaranın biri olsun. Çünki yaranan övlada bəzi xüsusiyyətlər atadan deyil, ana südündən aşılır.

Çəpgöz aşpaz bu təhqirin fərqinə varmadan, söhbətdə axıradək iştirak eləmək niyyəti ilə divara söykənib, yerini rahatladı.

Mənə bir sözün yoxdur ki deyə general, feldfebelin bayıra çıxmasına eyham vurdu.

Çəpgöz aşpaz o dəqiqə işini başa düşdü.

Gecəniz xeyrə qalsın, cənablar!

Geyerman astanaya yaxınlaşanda evin dalında partlayan mərmidən otaq lərzəyə gəldi, tavandan torpaq töküldü. Çəpgöz aşpaz tez qapıda çöməlib başını tutdu. Kapitan Xenfeld vəziyyətini pozmadı. Fon Berner butulkadan şnabsın son qətrələrini qədəhə süzüb içdi.

Mən bu gecələrdən heç bir xeyir gözləmirəm!.. deyə teztez kirpik çaldı.

İNTİZAR ANANIN DÜŞÜNCƏLƏRİ

Qabaqdan qış gəlirdi.

Yun almağa imkanı olmayan Pakizə xala, öz şalını söküb oğluna əlcək, corab toxumağa başlamışdı.

«Mən onsuz da keçinərəm. Havalar soyuyar, bayıra çıxmaram, evdə oturaram. Təki davada silah tutan balamın əlləri, qarın üstündə gedən ayaqları şaxtadan donmasın» deyə, hələ birinci gün sobanı yandıranda arvad bu qərara gəlmişdi.

İndi o, səhər yuxudan durandan çaysızçörəksiz günortaya qədər pəncərənin qabağında oturub toxuyur, fikirləşirdi. Ana iplərə mil vurduqca, xəyalında oğlu əsgərlərlə birlikdə uzaq kəndlərdə, şəhərlərdə, meşələrdə, daşlıkəsəkli yollarda irəliləyir, gah torpağa, palçığa batır, gah da qalxıb irəli cumurdu. Arvad köksünü ötürür, yaylığını çıxarıb gözlərinin yaşını silirdi «Can bala!..»

Ana iplərə mil vurduqca, Qulam odların, alovların içinə atılır, düşməne atəş açır, tərəfində partlayan mərmilərə sinə gərirdi. Arvad köksünü ötürür, yaylığını çıxarıb gözlərinin yaşını silirdi «Can bala!..»

Pakizə xalaya elə gəlirdi ki, dünyada ondan çox oğlunu sevən ikinci bir ana, ondan çox müharibənin qurtarmasını arzulayan ikinci bir qadın tapılmaz.

İntizar, hicran həsrəti ayları uzadıb illərə çevirmişdi. Pakizə xala, mümkün olarsa, iki dəfə ölməyə, ölümün dəhşətli iztirablarını ikiqat çəkməyə canbaşa hazır idi, təki Qulama və analarının gözü yollarda qalan döyüşçülərə bir şey olmasın, hamı cəbhəyə getdiyi təkin sağsalamat evinə qayıtsın. Arvad son zamanlar Məhbubəyə elə öyrənmişdi ki, qız məktəbdən gec gələndə nigaran qalır, küçəyə çıxıb qapıda yolunu gözləyirdi.

Mənim səndən savayı kimim var, ay bala. Sən olmasaydın, təklidən ürəyim qövr elərdi. Hər üzünü görəndə, səsini eşidəndə dərdim dağılır, deyə Pakizə xala qonşu qızla danışanda tez-tez bu sözləri təkrarlayırdı. Lakin əvvəllər Məhbubəyə açmaq istədiyi

sirri indi o, qəlbinin dərinliklərində gizlətməmişdi. Ana daha qonşu qızı oğluna almaq fikrində olduğunu dilinə gətirməyə qorxurdu. «Uşağı yerdən eləmək yaxşı deyil. Qoy hələ Qulam sağsalamat gəlsin, sonra Allah kərimdir, deyə düşünürdü. Dünyanın işini bilmək çətindir...» Butün bunlara baxmayaraq, Pakizə xalanın iki təsəllisi vardısı, biri və bəlkə də birincisi Məhbubə idi. Qonşu qız soyuqda, qarda Qulamın anasının hər xahişinə əməl edər bazarlığına gedər, mənzil kirayəsini verər, məktublarını aparıb poçta salar, onu əziyyət çəkməyə qoymazdı. Hələ çox vaxt evlərində dadlı xörək bişirəndə Pakizə xalanın da payını çəkib gətirərdi.

Ana oğlundan həftədə, on gündə bir kağız almasına baxmayaraq, gecələr fikirli yatdığından teztez Qulamı yuxuda görər və bunu müxtəlif yollara yozardı.

Ay Məhbubə! Ay Məhbubə! deyə ikinci mərtəbədən həyətdəki qonşu qızı çağırar və həmin gün oğluna ətraflı məktub yazdırardı.

«...Salamdan sonra yaz ki, balamın gözlərindən öpürəm. Mənim kefim lap yaxşıdır. Pensiyamı vaxtlıvaxtında alıram, nigaran qalmasın. Yazsın görək necə dolanır, üstübaşı qalındırmı Yatıbdurduğu yer istidirmi Yeməyiiçməyi necədir..»

Əgər Məhbubə özündən beşaltı cümlə artırmasaydı, ananın məktubları, surəti çıxarılmış kimi hamısı birbirinin eyni olardı. Bu gün də Pakizə xala Qulama toxuduğu əlvən güllü corabları, əlcəkləri səliqə ilə kağıza büküb qutuya yığır və yanyörəsini əlinə düşən şirin şeylərlə doldururdu. Əgər arvadı qınayan olmasaydı, oğluna, axşam özü yediyi göy qutabından da bir neçəsini qoyub göndərərdi.

Günortadan sonra Məhbubə məktəbdən qayıdanda evlərinə getməmişdən qabaq Pakizə xalagilə gəldi. O, elə pilləkənin üstündən çıxırdı

Muştuluğumu ver, Qulamdan məktub var!

Ana tələsik addımlarla onun qarşısına çıxdı.

Səni şad xəbər olasan, ay qızım! dedi və poçtalyon üçün saxladığı əncir qurusunun yarısını Məhbubənin cibinə tökdü. Açı, oxu görək balam nə yazır.

Qonşu qız portfelini altına qoyub dəhlizdəcə oturdu. Üstü bənövşəyi karandaşla yazılıb üçkünc bükülmüş kağızın qatlarını açaraq oxumağa başladı

«Əziz anam, sənə odlu cəbhə salamları!»

Pakizə xala sızıldadı

Odlu nəfəsinə qurban, bala!

«...Anacan soruşursan ki, necə dolanıram, üstbaşın qalındırmı, yatıbdurduğun yer istidirmi, yeməyiniçməyin necədir Sən heç şeydən nigaran qalma. Cəbhə həyatında hər cür çətinliklər olur. Biz bura xəzli palto geyməyə, ipək yorğandöşəkdə yatmağa, yağlı toyuqplov yeməyə gəlməmişik...»

Arvad içini çəkdi

Niyə də yeməyəsən, sənə qurban!

«...Mənə heç bir şey göndərmək lazım deyil. Sən öz canından muğayət ol. Ürəyini sıxma! Bir neçə gündür ki, Dnepr çayının sahilindəyik. Güman ki, burada da çox qalmayacağıq. Düşməni qovub, irəli gedəcəyik...»

İrəli gedən ayaqlarına daş dəyməsin, ay bala! deyə Pakizə xala yenə köksünü ötürdü. Qulam məktubu bu sözlərlə bitirirdi

«...Ana, sən hər kağız yazanda qonşumuzun qızı Məhbubədən razılıq edirsən. Məndən də ona salam söylə. De ki, Qulam gələndən sonra sənin xəcalətindən mütləq çıxacaq. Qoy həmişə üstündə göz olsun.Məndən sənə və hamıya, hamıya əsgər salamı. Dönədənə üzündən öpürəm.Oğlun Qulam».

Məhbubə məktubu oxuyub bitirdikdən sonra onu əvvəlki kimi qatlayaraq Pakizə xalaya uzatdı. Cibindəki əncir qurusundan birini götürüb ağzına atdı.

Hə, indi rahat oldunmu deyə soruşdu. Arvad yaxınlaşıb onun alnından öpdü.

Çox sağ ol, qızım, dedi. Ancaq indi dur içəri keçək. Səndən bir şey xəbər alacağam. Göstər görüm o Dnepr çayıdır, nədir, Bakıdan çoxmu uzaqdır..

Pakizə xala Məhbubəni Qulamın yazı stolunun qarşısında divardan asılmış xəritənin qabağına gətirdi.

Bax, bu gördüyün qırmızı nöqtə bizim Bakıdır. deyə qonşu qız barmağını irəli uzatdı. Arvad Məhbubənin biləyindən tutub aşağı çökdü.

Onu özüm də bilirəm. Sən o birisini göstər Dnepri»

Qız Dnepr çayının harada yerləşdiyini Pakizə xalaya nişan verdi.

Dərindirmi, sənə qurban olum deyə arvad təlaşla soruşanda, Məhbubə əncirdən birini də ağızan atıb üzgözünü yığdı.

Yox... Çox dərin olsa... o, əlini sinəsinə çəkdi. Mənim buramdan.

Deyəsən bu cavab ananın qəlbini bir az sakitləşdirdi. Ancaq yenə nə fikirləşdisə, qarışını açıb Bakı ilə Dnepr arasındakı məsafəni ölçdü.

Keçən dəfəki yerindən çox uzaqlaşmayıb, deyə rahatlıqla nəfəs aldı.

Onun bu hərəkətini görə Məhbubə gülməkdən özünü güclə saxladı.

SERJANT GERİ QAYITMADI

Uzun vuruşmadan sonra xeyli döyüşçüsünü, maşınını, topunu qurban vermiş sovet diviziyası payızın əvvəllərində arxaya çəkilib

istirahətə dayanmışdı. Həmin günlərdə hissəyə yeni qüvvə göndərildi. İki telefonçusunu, bir kəşfiyyatçısı və aşpazını itirmiş qərargahyanı batareyaya da dörd nəfər əsgər gəldi. Bunlardan biri ortaboylu, enlikürəkli, ağızında iki qızıl dişi olan gürcü balası Sandro Meladze idi. İyirmi üç yaşlı bu gümrah oğlan zirəkliyi və zarafatçılığı ilə lap ilk günlərdən çoxunun diqqətini cəlb etdi. Sandronun yana daranmış gödək saçları da, çatılmış uzun qaşları da, ucları kobud dodaqlarının üstünü örtmüş qalın bıqları da açıq xına rəngində idi. İri göyümtül gözlərindən dəcəllik yağırdı. Özünün söylədiyinə görə, elə bu xasiyyəti ucbatından başı həmişə cəncəlli olmuş, hissədənhissəyə köçürülmüş, dəfələrlə qaupvaxta düşmüş və nəhayət, sonuncu kərə çini bir pilə aşağı endirilmişdi.

Rus sözlərini gürcü ləhcəsinə uyğun şirin bir tərzdə tələffüz edən Sandronun danışanda səsi boğazında titrər, hamıya teztez «qatso», «Genasvale» deyərdi.

«Qatso, tütünün varsa, ver birini eşək».

«Genasvale, dünən frislərin kefinə yaman soğan doğradıq».

«Bir də «Sinandale» olsaydı, qatso, vurub hərərətimizi qaldırardıq».

Sandro ilə söhbət eləyəndə bəzi döyüşçülər də ondan öyrəndikləri həmin kəlmələri qeyriixtiyari işlədərdilər. Heç zaman kefindən qalmayan bu məzəli, xoşsöhbət oğlanın ən çətin, ağır dəqiqələrdə belə «Suliko» mahnısı dilindən düşməzdi. Yoldaşlarından biri ilə zarafatlaşanda bığının altında gülüb başqasına göz vurmaq Sandronun adəti idi. «Genasvale, mənim üçün hər yerdə Tbilisidəki kimi xoş keçir», deyə o, yuxusuz da, yorğun da olsa heç vaxt heç nədən şikayətlənməzdi. Sanki anası bu oğlanı ancaq kef üçün doğmuşdu. Qulam neçə aylardı Sandro Meladze ilə yaxın dost olmuşdu.

İndi də qərargahdan çıxıb azacıq uzaqlaşmışdılar ki, Sandro özbəyin tütünündən bir eşmə bükərək, Sarışına uzatdı.

Buyur, qatso, dedi.

Bondarçuk başını silkələdi.

Sağ olun, mən papiros çəkmirəm.

Ona qalsa elə Tbilisidən çıxanı mən də papiros çəkmirəm. Ya acı soldat maxorkası, ya da ki, frislərin dadsız qənimət siqaretlərindən tüstülədirəm.

O, eşməsinə yandırdı. Yoldaşını oğlan bilən Meladze utanmadan xəbər aldı

Bazılıqla aran necədir, Genasvale

Sarışın gürcü balasının nə dediyini anlamadı.

O nə olan şeydir

Oynatmalı şeydir, qatso. Özləri də cürbəcür olurlar. Kök, arıq, uzun, gödək deyə, müsahibinin zarafat elədiyini düşünən Sandro söz altda qalmaq istəmədi. Şəxsən mən hər növünü xoşlayıram. Ancaq, Genasvale, ortada bir «Sinandale» boşaltmaq da mütləq lazımdır. Onsuz hər şey əfsanədir.

İlk dəfə gördüyü adamın onunla belə açıqsaçıq danışması Sarışına çox qəribə gəlirdi. Həm də o, bu söhbətlərdən sıxılırdı.

Bir az tələssək yaxşıdır, deyə Lena Bondarçuk addımlarını yeyinlətdi. Səhərin açılmasına az qalır.

Söhbət yolun nərdivanıdır, Genasvale.

Yolçular, iki cəbhə arasındakı sahipsiz zonaya qədər heç nədən ehtiyat etmədən gəldilər. Bura çatanda Sandro avtomatını çiyindən aşırıb əlində tutdu. Semixatkanın qabaq evlərinə təzəcə yetişmişdilər ki, arxadan eşitdikləri səsküy və motor gurultusu onları yerə yatmağa məcbur etdi.

Vəziyyət birdənbirə çətinləşdi. Diviziya komandiri Səlimxanovun əmrinə görə əslində Sandro buradan geri qayıtmalı idi. Lakin indi bu heç cür mümkün deyildi. Maşınla otuza qədər alman soldatı kəndin qarşısındakı sahipsiz sahədə mina basdırmağa gəlmişdi. Bunu Sarışın onların danışığılarından açıqaydın başa düşmüşdü.

Deyəsən bu gecə siz geri qayıda bilməyəcəksiniz, yoldaş serjant.

Meladze Sarışının sözlərinə əhəmiyyət vermək istəmədi.

Qorxusu yoxdur! Yolumu bir az uzaq salaram, sağ cinahdan keçərəm, deyə o, etiraz elədi. Bondarçuk köksünü ötürüb narazılıqla başını yırğaladı

Hər iki tərəfə hörümçək toru kimi tikanlı məftil çəkilmişdir.

Sandro fosforlu saatına baxdı. Səhərin açılmasına az qalmışdı. Əgər bir qədər də burada gözləsəydilər, hava işıqlaşan zaman sahibsiz zonadan keçmək heç cür mümkün olmayacaqdı.

Soldatlar, «harthurt» edədə öz işlərini tərəsik görüb qurtarmağa çalışırdılar.

Yaxşı, ay oğlan, mən sabah axşam qaranlığınadək bu uçuq evlərdən birində gizlənsəm, necə olar deyə Sandro yoldaşı ilə məsləhətləşdi.

Əvvəla, mən burada tək qalmağı sizə əsla məsləhət görmürəm. İkincisi, mənə «ay oğlan» yox, Bondarçuk deyin.

Meladze dönüb kinayəli bir tərzdə Sarışına baxdı.

Genasvale, o sonrakı söhbətdir! İstərsən sənə lap adınla, atanın adı ilə müraciət edəyəm Sarışın filankəsoviç. Əlqərəz! Bir de görüm, indi neyləmək lazımdır Əgər məni öz vəzifəmi yerinə yetirmiş hesab edirsənsə, gedim. Başqasının məsləhəti ilə iş görməyi mən əsla xoşlamıram!

Sandro ayrılıb yan tərəfə sürünməyə başlayanda Bondarçuk onun qolundan tutdu.

Dayanın! Risq etməyin yeri deyil!

Meladze dodaqlarını dişləri arasında sıxaraq, qarnı üstə geri fırlandı.

Bu çəkçevirlə mən ancaq vaxtı itirərəm, qatso! deyə əsəbi halda gileyləndi.

Sarışın sürünüb yaxındakı evin dalına çəkilərək serjantı səslədi

Bura gəlin!

Sandro bir sıçrayışla rezin kimi qızın yanına atıldı.

Gedək, sabah axşamadək bizdə gizlənərsiniz, sonra mən sizi ötürərəm.

Harda olursan

O qədər də yaxın deyil. Uşaq bağçasında. Ancaq əldənayaqdan uzaq yerdir.

Başqa çarə yox idi. Sandro Bondarçuka qoşuldu. Yanıbdəyilmiş evlərin arasından gah bir ayaqbir ayaq keçəkeçə, gah yerə uzanaraq sürünəsürünə, gah da sürətlə qaçaqaça gəlib uşaq bağçasına çatdılar. Qız qabağa düşüb binanın həndəvərini və içərisini yoxladı.

Sən tez taxtapuşa qalx! deyə Sarışın heykəl gizlədilmiş qalağın üstündən ona yol göstərdi. Qulağın məndə olsun. Qabqacaq səsi eşitsən siqnaldır!

Baş düşdüm!

Meladze taxtapuşa qalxandan ikicə dəqiqə sonra yuxarı, içi samanla dolu bir kisə və bir də köhnə sırıqlı tullandı. Bu, Sandro üçün göndərilən «yorbandöşək» idi. Hərəkət də, söhbət də bununla bitdi. Nə aşağıdan taxtapuşa, nə də yuxarıdan alt otağa heç bir siqnal verilmədi.

...Hava yavaşyavaş işıqlaşdı. Sandro, çətin vəziyyətə düşdüyündənmi, yoxsa adət elədiyindənmi, astadan öz sevimli mahnısını mızıldamağa başladı «Haradasan, mənim Sulikom..»

AŞPAZA DƏYƏN SİLLƏ

Qırxqırx beş yaşlı, uzun, arıq Geyermanın sifətini görən, onun indicə xırmandan çıxdığını zənn edərdi. Alnına yayılmış, saman kimi işıldayan qalın qaşları elə bil əllə yapışdırılmışdı. Seyrək biği da, kosa saqqalı da sapsarı idi. Alman soldatları arasında heç kəs onun adını bilməzdi. Geyermana hamı «çəpgöz aşpaz» deyərdi.

Uzunsov sifəti, iri ətsiz çənəsi, sivri burnu olan bu mətbəx xidmətçisinin sol gözü göyümtül, sağ isə qonur rəngdə idi. Geyerman güləndə birbirindən aralı, qaralmış xırda dişlərinin hamısı görünər, sifətində saysızhesabsız dərin qırıqlar yaranardı. Qəribə burasıdır ki, çəpgöz aşpaz adamla danışıqda, ya başqasını dinləyəndə, onunla üz bəüz deyil, yanpörtü dayanardı. Deyəsən belə əyri duruşda o, həmsöhbətini daha düz görürdü. Geyerman fon Bernerin əynindən çıxan köhnələri geyməyə adət eləmişdi. Uzun, arıq vücuduna keçirtməyi gen, qısa paltarlar ona yaraşmasa da, aşpaz bu qiyafədə özünü daha qıvraq hiss edirdi. Hətta mətbəxdə tək olanda generalın günlüyü laklı, qartal nişanlı furajkasını da başına qoyub, divardan asdığı aynaya tez-tez baxar, iftixarla gülümsəyərək öz-özünə göz vurardı. Orduya gedəndə saldıqı gümüş xaçı hələ də boynundan çıxarmadığından, sinəsindən köynəyinin altına sallanan ip tərdən, kirdən meşinə dönmüşdü. Çəpgöz aşpaz səhərdən axşamacan, bəzən də lap gecəyə kimi mətbəxdə vurnuxaraq ət, kolbasa doğrayar, kartof, soğan təmizləyər, generala onun yavəri üçün gündə üç dəfə isti xörək hazırlardı. Hərdən ara sakit olanda qonşu həyətlərdəki tövlələri, zirzəmiləri gəzərək çəşkədan, çolpadan, yumurtadan, duzlu xiyardan, kələmdən ələ keçən qənimətlərdən xətri istədiyini bişirib həm özü yeyər, həm də generalın yanında yerini şirin salardı.

Əhsən mənim sədaqətli feldfebelimə!

Fon Berner hər dəfə lağla onu belə tərifləyəndə, aşpaz ikiqat əyilərək ləzzətlə hırıldar, çəp gözlərini yana dikib, guya generala baxar və o dəqiqə hapgopa başlardı

Cənab general, öz başıma and olsun ki, sizin üçün bu iki duzlu xiyarı ələ keçirincə iki cəhənnəm əzabı çəkmişəm. Üstümə güllə dolu kimi yağır. Ancaq bilirəm siz xörək yanında şorabanı çox xoşlayırsınız. Ona görə...

Ona görə də mən sənənin bu gözəl xidmətini mütləq qiymətləndirəcəyəm! deyə fon Berner Geyermanın çox uzatdığını görüb, onu başından elərdi. Çəpgöz aşpaz palçıq tapdalayırmış kimi, ayağının birini qaldırıb, o birini qoyaraq, yanını basabasa,

məmnun halda mətbəxə keçərdi. Belə vaxtlarda o, hələ cavan yaşlarında restoranda eşitdiyi «Gözəl fahişə Gerruda» mahnısının ləntərani sözlərindən yadında qalan parçanı xüsusi zövqlə oxuyar və misraların axır kəlmələrində cır səsini uzadıb ulayardı

Evimiz bizdən yuxarıdır, Gerruda,

Tumanın dizdən yuxarıdır, Gerruda,

Sən on markaya satılsan da gecələr,

Qiymətin yüzdən yuxarıdır, Gerruda...

Müharibəyədək Qamburqun küçə kafelərində, restoranlarında gah xörəkpaylayan, gah aşpaz, gah da adi xidmətçi işləyən Geyerman üçün indi generala qulluq etməkdən böyük, şərəfli vəzifə yox idi. O, yer üzündə fon Bernerdən dərrakəli ikinci bir adam tanımaq istəmirdi. İşdir, şayəd, qəfildən çəpgöz aşpaza desəydilər ki, «Fürrer özünü öldürmüşdür. Onun yerinə kimi qoymaq lazımdır» Geyerman fikirləşmədən fon Bernerin namizədliyini irəli sürərdi.

Çəpgöz aşpaz komandiri ilə üzüzə durub danışdığı vaxtları ömrünün ən qiymətli dəqiqələri sayardı. Müharibədən sonra o, Hamburqa qayıdanda generalla aralarında olan bu yaxınlığı arvadına söyləyəcəyini gözlərinin qabağına gətirdikdə, fərəhdən az qala qanadlanır, ayaqları yerdən iüzülürdü.

Fon Bernerin şəxsi xidmətçisi keçən ay öldürüldüyündən, onun da işlərini Feldfebel könüllü olaraq öz öhdəsinə götürmüşdü.

Generalın palçıqlı çəkmələrini təmizləmək, paltarlarının tozunu almaq, orden və medallarını daş tozu ilə silib parıldatmaq Geyermanın «müqəddəs» vəzifəsinə daxildi. Bir sözlə o, bütün varlığını cismən və ruhən generala qurban verməyə hazır idi. Çəpgöz aşpaz çox zaman hətta qadın olmadığına təəssüf edər, ürəyindən keçən başqa xidmətləri fon Bernerə göstərə bilmədiyinə heyfsilənərdi...

Bir dəfə Geyerman, fon Bernerin yanına gedib onunla danışmağa qəlbində böyük ehtiyac duydu. Üstbaşını səliqəyə salıb ehtiyatlı addımlarla mətbəxdən çıxdı.

Olarını, cənab general deyə otağın qapısını aralayıb qorxaq səslə soruşdu. Fon Berner məşğul idi. Heç başını da qaldırmadı.

Buyur! deyə, kimə icazə verdiyinin fərqi varmadan dilləndi. Çəpgöz aşpaz astanadan pəncələri üstə döşəməyə atlanıb, ardınca qapını çəkdi.

Vaxtsız gəlib sizin rahatlığınızı pozduğum üçün üzr istəyirəm, cənab...

Həmişə olduğu kimi, bu dəfə də fon Berner ona çox danışmağa imkan vermədi

Uzatma, feldfebel, müxtəsər elə!

Bağışlayın, cənab general. Gəlişimin yersiz olduğunu özüm də dərk edirəm, ancaq...

Fon Berner əlindəki qırmızı qələmi qarşısındakı xəritənin üstünə çırpıb ayağa qalxdı. Qeyzlə aşpaza baxaraq, tez-tez kirpik çaldı, üzünün əti səyrirdi. Geyermanın canına vəlvələ düşdü. O, geri dönüb sakitcə aradan sivişmək istəyəndə general daha da əsəbiləşdi.

Sözünü de!

Cənab general, mətbəxdə kibritlərimin hamısı rütubət çəkmişdir. Ocağı qalamaq üçün yaxında bir papiros çəkən adam da tapmadım. Gəldim sizdən təvəqqə eləyim ki...

Fon Berner sözünün yarısında çəpgözün məqsədini başa düşdü və tez əlini cibinə salıb alışqanını çıxararaq, onun üstünə tulladı.

Al! Bundan sonra bir daha belə axmaq xahişlərə görə yanıma gəlmə! Generalın yenə üzünün əti səyridi. Qoy o, həmişəlik səndə qalsın! Şoferdən də bir butulka benzin al, özündə ehtiyat saxla! Qandınmı!

Qandım, cənab...

Çəpgöz aşpaz oğru pişik kimi qorxaqorxa bayıra çıxdı. «Lənət sənə kor şeytan!» deyib mətbəxə keçdi. Sonra tərləmiş ovcunu açıb alışqana baxdı. Onu biriki dəfə ehtiyatla yandırılıbsöndürdü. «Əcəb şeydir!»

O gündən çəpgöz aşpaz bu alışqanı əzizləyib, generaldan qiymətli bir hədiyyə kimi qorudu. Əvvəlcə onu evdə arvadına göstərmək üçün etibarlı bir yerdə gizlədib saxlamaq istədi. Lakin Geyerman bunu bacarmadı. Alışqanı tez-tez çıxarıb əlində oynatmağa, gəlibgedənlərin papirosunu yandırmağa və hər dəfə də onun kim tərəfindən hədiyyə verildiyini mübaliğə ilə danışmağa başladı

«...Bu sizin üçün adi alışqanlardan deyil. Bir yol bizim generalın yanına gedib ondan kibrit istədim. Dedi ki, Geyerman, al, bunu sənə yadigar verirəm. Qoy həmişəlik cibində qalsın. Müharibədən sonra hər yandıranda odlu cəbhələrdə səninlə birlikdə vuruşduğumuzu yadına salarsan...»

Eh, bircə müharibə qurtarsaydı! O, bunları arvadına elə ləzzətlə nağıl edəcəkdə ki!..

Çəpgöz aşpaz qonşu həyətdəki tayanın qabağında iri bir daşın üstə oturub, sarı fərənin yumurtlamasını gözləyirdi. Toyuq yarım saata yaxın idi ki, çığırbağır salaraq qaqqıldayırdı. Səsi aləmi başına götürmüşdü. İlin bu soyuq fəslində təzə yumurta yemək iştahına düşən Geyerman, əlindəki alışqanı yandırılıbsöndürərək gah «Gerruda» mahnısını mızıldayır, gah da qıraqdan oğrunoğrun fərəyə baxırdı.

Müharibədən xeyli əvvəl Hamburqda bir həkim, Hans Geyermana səhərlər toyuqdan təzə düşən yumurtanı sındırıb içməyi tövsiyə etmişdi. Daim canından şikayətlənən xəstə Hansı evdə həmin məsləhət müntəzəm əməl edirdi. O, hələ də əlüzünü yumamış vaxtımüəyyəndə həyəətə çıxır, bu məqsəd üçün alıb saxladığı toyuqların keşiyini çəkir, onların yumurtlamasını səbirsizliklə gözləyirdi. Geyerman hinin qabağında oturub müşahidə aparmaq üçün orada alçaq bir skamya da düzəltdirmişdi. O zaman Hansın norması iki yumurta idi. Orduya gələndən sonra bunu saxlaya bilməyib, bir dənəyə endirmişdi. Axır zamanlar heç bu da çəpgöz aşpaza müyəssər olmurdu. Ancaq qərargah cəbhədən uzaq, sakit kəndlərdə yerləşəndə o, biriki yumurta tapıb arzusuna çatırdı. Daha Geyerman onun təzəköhnəliyinə də əhəmiyyət vermirdi.

İndi kiminsə güllə ilə qıçını qırdığı sarı fərənin tayanın dibində çığırbağırdağını, sonra isə susduğunu görən aşpaz onun bu dəqiqə yumurtlayacağını zənn edərək mahnısını kəsdi, alışqanını cibinə qoydu. Çöməlib başını yana əyərək, gözlərini toyuğun dal tərəfinə zillədi. Elə bu vaxt Sarışın tayanın dalından çıxıb sürətlə həyəətə girdi. Fərə ürkdü, qanadlarını açıb bir ayağı üstə qıyqıy qaçdı.

Ey! Quten morken! deyə Sarışın çevik bir sıçrayışla irəli tullanıb qulaqbatırıcı fit verdi. İşlər necədir, feldfebel

Çəpgöz aşpaz daşın üstündən qalxdı, yarıməyilmiş vəziyyətdə astaasta qabağa irəlilədi. Sarışına çıpaq qolunu qolazlayıb ona sillə vurmaq istəyəndə, qız cəld aşağı yatdı. Geyermanın qolu sağdan sola havanı yardı.

Səni lənətə gələsən! Halal yumurtanı mənə haram elədin!..

O, sözünü qurtarmamışdı ki, arxadan Geyermana zərblə dəyən sillə onu böyrü üstə yerə aşırıb gözlərindən qığılcım qopardı.

Yanağı od tutub yandı. Çəpgöz aşpaz tək cə sillənin qızdırdığı sifətində deyil, həm də böyründə bir hərarət hiss etdi. O, əsəbiləşdiyindən generalın «bağışladığı» alışqanın nə vaxt cibində sıxıb yandırdığını özü də bilməmişdi.

Feldfel bir əli ilə tüstülənən cibini söndürməyə çalışaraq, o biri əli ilə sağ gözünü tutub geri dönəndə kapitan Xenfeldi gördü.

Biz burada müvəqqəti deyilik, feldfel! Ruslara yüksək alman mədəniyyəti göstərmək borcumuzdur! General bunu bütün soldatlardan tələb etməyi şəxsən mənə tapşırılmışdır!

UĞURLU YOL, DOSTLAR!

Üç gün əvvəl diviziyanın komandiri polkovnik Səlimxanovun əmri ilə düşmənin ön atəş xəttinə göndərilən Sandro Meladze səhərə kimi hissəyə qayıtmalı olduğu halda, hələ də gəlib çıxmamışdı. Bu, hamını təşvişə salmışdı. Hər dəfə telefon zəngi eşidəndə Sandrodan bir xəbər veriləcəyini düşünən polkovnik çox həyəcanlanırdı. İkinci gecə o, kəşfiyyatçı salıb Meladzenin Bondarçuku ötürəcəyi səmti yoxlatdırırmışdısa da, bir nəticə əldə edə bilməmişdi.

İndi otaqda qərar tutmayan Səlimxanov şineli çiyinə atıb bayıra çıxdı. Trubkasını yandıraraq, həyətdə ağır addımlarla o başbu başa vargəl elədi.

Üfüqlər saf bir təbəssümlə adamın üzünə gülümsəyirdi. Göylər ayna kimi ləkəsiz idi. Ətrafda tək cə şamlar öz yaşıllığını saxlamışdı. Palıd, ağcaqayın, vələs ağacları yarpaqlarını tökmüşdü. Quşlar isə buradan uçub getmişdi.

Polkovnik xeyli vaxt hərəkətsiz dayanıb hər şeyə diqqətlə nəzər yetirdi. Müharibə başlandıktan sonra o, heç vaxt təbiəti belə seyr etməmişdi. Səlimxanov həm sevindi, həm də kədərləndi. Kim bilir, qabaqda onları nələr gözləyirdi! İndi bu incəlikləri duyan, yaşayan hər bir adam üçün ölüm məgər çoxmu uzaqda idi! Belə deyildisə, bəs Sandro niyə qayıtmamışdı!

Polkovnik nə fikirləşdisə, şinelini geyib qərargaha keçdi.

Məni soruşsalar, müşahidə məntəqəsindəyəm! deyə dəhlizdə növbətçilik edən telefonçuya eşitdirib uzaqlaşdı və xarabağlığa tərəf istiqamət aldı.

Səlimxanovun bu cür qəfildən, tək yola çıxdığı birinci dəfə deyildi. O, yavərlə gəzməyi xoşlamazdı. İti addımlarla getməyə adət eləmiş polkovnik, yarımca saat sonra qərargahdan xeyli uzaqda olan xarabalığa yetişdi.

Zaxarçenko! deyə hələ müşahidə məntəqəsinə bir neçə metr qalmış batareya komandirini səslədi. Leytenant cəld bayıra atıldı.

Eşidirəm, yoldaş qvardiya polkovniki!

Səlimxanov onunla görüşüb içəri girdi.

Təpənin ən yuxarı hissəsində yerləşən, üstü yoğun dirəklərlə örtülüb bu qazmada Leonid Zaxarçenkodan başqa iki döyüşçü vardı. Onlardan biri stereotruba ilə düşmən zonasına baxır, digəri isə radio stansiyasının qabağında özözünə danışmış kimi tez-tez «Alo! Alo! «Qartal!» Mən «Şimşəyəm», necə eşidirsən Cavab ver!» deyə eyni sözləri təkrar edirdi.

Səlimxanovu görəndə döyüşçülər ayağa qalxdılar.

Əyləşin! Diviziya komandiri üzünü Zaxarçenkoya tutub sözə başladı. Demək, serjant Meladzedən hələ də bir xəbər yoxdur! O, leytenantın cavabını gözləmədən əlavə etdi. Mən əminəm ki, yolda nə Bondarçuk, nə də Meladze ehtiyatsızlıq eləməzlər. Ancaq bir məsələ var ki... Polkovnik nə üçünsə fikrini axıra yetirmədən susdu. Cibindən tütün kisəsini çıxarıb trubkasını doldurduqdan sonra batareya komandirini bayıra çağırırdı. Ancaq

bir məsəl var ki, özünü Sarışına bizim xeyirxahımız kimi tanıtdıran alman yavəri onları ələ verə bilər, deyə Səlimxanov yastı bir daşın üstündə əyləşib, sualedici nəzərlərlə leytenanta baxdı.

Zaxarçenko, haqqında söhbət gedən yavər barədə birinci dəfə eşitmirdi. Üzünü görmədiyi alman zabitinin uzaqdanuzağa sovet adamlarına nə kimi xidmətlər göstərdiyindən xəbərdar idi. İndi isə Səlimxanov onun haqqında öz şübhəsini bildirirdi.

Yoldaş qvardiya polkovniki, doğrusu... Bəlkə də mən səhv edirəm, ancaq... o alman zabiti neçə vaxtdır bizə özünü sədaqətli bir adam kimi...

Leytenantın sözü ağızında qaldı, vıyılı ilə başlarının üstündən keçən bir mina müşahidə məntəqəsinin əllialtmış metrliyində torpağın bağırını dəldi. Hər ikisi eyni vaxtda yerə yatdı. Minanın qəlpələri ətrafa səpələndi.

Diviziya komandiri trubkasını ağızından çəkib ayağa qalxdı.

Sənin nə demək istədiyini anlayıram, leytenant. Hələlik mən də o fikirdəyəm. Lakin yavər özü ələ keçərsə, canının qorxusundan çox şey edə bilər. O, bir an susub yenidən dilləndi. Əfsus ki, bəzən təmiz qəlbli, yaxşı niyyətli adamların da arasında zəif iradəlisi olur.

Polkovnikin bu sözləri Zaxarçenkonun həyəcanını bir daha artırdı.

Onda bəs biz Sandro Meladzeni, Bondarçuku harda axtarmalıyıq Şübhəsiz ki, təzədən düşmənin arxasına keçib onlardan soraq tutmaq ağılabatan iş deyildi. Hələ dünən Qulam da leytenantın yanına gəlib bu barədə məsləhətləşmişdi. «Xahiş edirəm, polkovniklə razılaşın, mən mütləq gedib onu tapacağam!» demişdi.

Qulam, hələlik Bondarçuku tanımadığından, onun kim olduğunu bilmədiyindən, ancaq öz dostunun taleyini düşünmüşdü.

Səlimxanov furajkasını çıxarıb bərkbərk alnını ovuşdurdu. Sonra trubkasını çəkməsinin dabanına döyəcəyərk, külünü yerə tökdü.

Leytenant, biz hər şeydən əvvəl sol cinahda sahibsiz zonada qalan Çeryomuxa kəndindəki dəmir yolu ilə Qızılkilsəli arasında rabitə yaratmalıyıq. Mən Bondarçuka, alman qərarcasının mərkəz rabitə xəttini həmin dəmir yolu ilə birləşdirməyi əmr etmişəm, deyə polkovnik, Zaxarçenkoya izahat verdi. Əgər indiyədək Semixatkada bu iş görülməyibsə onda aydın məsələdir ki, kəşfiyyatçılarımızın, xüsusən Bondarçukun başında bir qəza var.

Səlimxanov əlini bağına çəkib, gözlərini qıyaraq fikirli halda yerə baxdı. Onun bu dəqiqə nə isə deyəcəyini hiss edən leytenant bir addım qabağa gəldi.

Döyüşçü Bədirzadəni bura çağır!

Leytenant pistoletini böyrünə sıxaraq, sol dabanı üstə fırlanıb qazmaya tərəf yüyürdü.

Azacıq keçməmiş Zaxarçenko, onun dalınca da Qulam gəlib fərəğat komandasında Səlimxanovun qarşısında dayandı.

Döyüşçü Bədirzadə sizin əmrinizi gözləyir, yoldaş qvardiya polkovniki!

Səlimxanov yəqin ki, Qulamın gümrah səmindən xoşlandığı üçün gülümsər baxışları ilə onu təpədənırnağa diqqətlə süzdü.

Şıq geyimli bu azərbaycanlı əsgərin ayağında haradansa ələ keçirdiyi təzə xrom çəkmələr vardı. Əyninə bir qədər gen olan qalife şalvarı və köynəyi günün altında yanıb bozarmışdı. Sağ qaşının üstünə endirdiyi qırmızı ulduzla pilotkası altından görünən qara saçları atlaz kimi parıldayırdı. Enli kəmərinə tarım bağladığından, onsuz da nazik olan beli bir az da incəlmiş, kağız dolu döş cibləri şişib qabağa çıxmışdı. Qərargah rəisi bir müddət danışmadan ona baxıb susdu. Sonra yarızarafat, yarıgerçək bir tərzdə dilləndi

Üzünü niyə qırxdırmamısan

Ülgücümü uşaqlar Qızılkilsəliyə aparıblar, yoldaş qvardiya polkovniki, deyə Qulam güləgülə əli ilə çənəsini sığallayıb cavab

verdi. Bir də, saqqalım o qədər də çox deyil, qara olduğu üçün tez gözə çarpır.

Zaxarçenko da söhbətə qarışdı

O cəhətdən mən xoşbəxtəm, on gün də qırxdırmasam, yenə bir şey görünmür.

Kosa olanda isə heç qırxdırmaq lazım gəlmir, deyə polkovnik ona sataşdı. Sonra yenə Bədirzadəyə tərəf dönüb soruşdu Bəs o ciblərini niyə elə doldurmusan

Bunlar anamın məktublarıdır, deyə Qulam sol döşünə işarə elədi. Qulam başını aşağı saldı.

Yəqin ki, onlar da sevgilinin məhəbbət namələridir, eləmi Qulam danışmadı.

Niyə dinmirsiz Sevgilin varmı

Yoldaş qvardiya polkovniki, siz ayrı aləmdən xəbər verirsiniz. Mən bu odunlovun içində üzümü qırmağa vaxt tapmıram, sevgilini haradan tapım.

Səlimxanov da, leytenant da bu sözə qəhqəhə çəkib güldü.

Bunlar mənim cızmaqaralarımıdır, deyə Qulam polkovniki nigarançılıqdan qurtardı. Hərdən fürsət tapanda özüm üçün yazıbpozuram.

Demək belə qabiliyyətin də varmış! Çox gözəl, çox gözəl! Mən bundan tamamilə xəbərsiz idim.

Səlimxanov sanki bir anlığa hər şeyi unudaraq, bu döyüşçünün kim olduğunu hərtərəfli soruşub öyrənmək istəyirdi.

Yaxşı, bəs o qaşındakı çapıq nəyin əlamətidir Görürəm sən çox dəcəl oğlana oxşayırsan.

İndi o qədər də yox, yoldaş qvardiya polkovniki, ancaq uşaqlıqda, hə! Bunu... Qulam əlini qaşına uzatdı, üçüncü sinifdə oxuyan zaman bizim dəstə qonşu məhəllə ilə vuruşanda sapandla çapıblar.

Səlimxanovun sorğusualından cürətlənən Qulam, münasib fürsətdən istifadə etmək, öz xahişini ona söyləmək istədi.

Yoldaş qvardiya polkovniki, bir şey də mən sizdən soruşa bilərəmmi

Zaxarçenko diksinən kimi oldu, dönüb əvvəlcə Bədirzadəyə, sonra da Səlimxanova baxdı

Buyur, deyə polkovnik maraqlandı.

Qulamin qaşları çatıldı. Gözləri qəzəblə doldu. Yumruqlarını düyünləyib sözə başladı

Mən, Sandronun dalısınca getmək istəyirəm! Onu mütləq tapmaq lazımdır! Mənə icazə verərsinizmi

O, bu sözləri ucadan, həm də elə titrək bir səslə dedi ki, Səlimxanov da təsirləndi. Leytenant dönüb astadan Qulama eşitdirdi

Məncə bu barədə bir dəfə danışmışıq!

Diviziya komandiri sifətinə ciddi bir ifadə verdi. Təmkinli, lakin amiranə təzadə dedi

Qulaq as, gör mən səni nə üçün çağırtdırmışam.

Eşidirəm, yoldaş qvardiya polkovniki!

Hazırlaşın, bu gecə leytenant Zaxarçenko ilə birlikdə sahipsiz zonadakı Çeryomuxadan keçən dəmir yolu ilə Qızılkilsəli arasında telefon xətti çəkməlisiniz! Qulam qollarını yanına sıxıb, ayaqlarını cütlədi. Səlimxanov üzünü vzvod komandirinə tutdu Hər ehtimala qarşı özünüzlə əl qumbarası, ehtiyat patron və kabel götürün!

Polkovnik onlara uğurlu yol diləyib getdi.

İki saat sonra Qulamin üzünü qırxmağa Səlimxanov öz dəlləyini göndərmişdi.

GENERAL BERNERİN YAVƏRİ

General fon Bernerin yavəri kapitan Xenfeldin iyirmi səkkiz yaşı vardı. Bu orta boylu, gümrah bədənli, mavi gözlü oğlanın həyatı müharibəyədək çox asudə keçmişdi. Drezden universitetində tibb fakültəsini bitirdikdən üç il sonra bir tələbə qızla təzəcə evlənən Qustav Xenfeld, şəhər xəstəxanasında həkim işləyirdi. O zaman Hitler qoşunları artıq rus torpağının ortalarına keçmişdi. Böyük tələfat verən alman diviziyalarının sıralarını doldurmaq üçün yenidən soldat toplamağa başlayanda Xenfeldi də sakit həyatından, gənc qadınından və sevimli sənətindən ayırdılar. Xoşbəxt ailə sahibi olmaq, təbabət sahəsində işini davam etdirmək barədə düşünən həkimin bütün arzuları ürəyində qaldı. Xenfeldə baş leytenant mündiri geyindirib, hərbi xəstəxanaya göndərdilər. O gündən başlayaraq həkimin gördüyü alman soldatlarının qanlı yarası, eşitdiyi isə onların yanıqlı naləsi oldu.

Bu dəhşətli səhnələrin şahidi olmaq Xenfelddə müharibəyə qarşı dərin ikrah, nifrət hissi oyatdı. Həmişə ürəyi, insan adını daşıyan xilqəti mümkün qədər çox yaşatmaq arzusu ilə döyünən həkim, indi özü bu faciəni törədənləri məhv etməyə hər dəqiqə hazır idi. Səhərdən axşama, axşamdan gecəyə kimi qan itirən can verən yaralıların dilindən eşitdiyi yanıqlı nalələr az qala onu sərsəm halına salmışdı.

« Doktor, yalvarıram sənə, qolumu müalicə edib məni sağaltma! Qoy taxtanın üstünə, balta ilə kəs, mən daha vuruşmaq istəmirəm! Uşaqlarım yolumu gözləyir, şikəst olsam da barı evimə qayıdım...»

« Axı, mənim günahım nə idi ki, bu cavan yaşda bir gözümü kor elədilər. Kaş öləydim bu günü görməyəydim! Eh!.. Səni min lənətə gələsən, müharibə!..»

« Mənə bir rus güllə atdı, doktor, özü də gəlib yaramı sarıdı. Sonra bizimkilər təzədən həmləyə keçəndə o, məni səngərə uzadıb geri çəkildi. Vicdanıma and içirəm, mən o rus soldatını yox, özümüzü, öz generalımızı lənətləyirəm bu qırğını bizim qatillər başladılar!..»

Hərbi xəstəxanada yatan yaralılardan hər gün bu cür şikayətlər, söyüşlər eşidən Xenfeld onları gah şirin sözlərlə, gah acı dərmanlarla sakit eləməyə çalışsa da, özü bir an sakit ola bilmirdi.

Bir səhər şəfqət bacıları ölən soldatlardan birinin meyidini bayıra çıxarıb qayıdanbaş həkimə məktub gətirdilər. Xenfelddin qızı olmuşdu. O, orduya gələndə arvadı hamilə idi. Əvvəllər hər şeydən çox bu müjdədən sevinəcəyini düşünən alman zabiti, indi aldığı xəbərdən heç də fərəhlənmədi. Əksinə, bəlkə bir qədər kədərləndi də.

Həyata yenicə göz açan o uşağın taleyi necə olacaqdı, onu kim, nə cür böyüdəcəkdirdi gənc atanı bunlar narahat etməyə bilərdimi Xenfeld müharibəyə gəldikdən sonra, zorla işləməyə hərbi zavoda aparılan arvadı özünü bir təhər dolandırdığı vaxtda buna ehtiyac vardımı Qadın evdə oturub uşağa baxarsa, onlara kim çörək verəcəkdirdi! Bu əhvalatdan neçə ay sonra Xenfeldə sevinc adı altında ikinci bir kədər də bəxş elədilər onun çinini artırıb kapitan rütbəsinə qaldırdılar, özünü isə baş həkim qoydular. Əvvəllər hərbi xəstəxananın qulluqçuları arasında iyirmiyirmi beş nəfərdən biri olan Qustav, indi gecəgündüz istirahət bilmədən çalışır, hər cür əziyyətlərə qatlaşırdı. İş birəbeş çoxalmışdı, həkim gözünü yummağa macal tapmırdı. Xəstəxana isə bir yerdə qərar tutmur, vəziyyətdən asılı olaraq arxa kəndlərdə, şəhərlərdə məskən salırdı. Xenfeld bunların hamısına əziyyətə də, yorğunluğa da, yuxusuzluğa da dözərdi. Lakin onu rəncidə edən başqa şey idi. Hər gün kəsilən əllər, ayaqlar, çıxarılan gözlər, tökülən qanlar həkimdə ən çox sevdiyi sənətinə qarşı bir ikrah hissi doğurmuşdu. Cəbhədə olanlar yaralanıb geri çəkilmək, yaralanıb xəstəxanaya düşənlər isə bu vəziyyətdən qurtarmaq üçün ölmək istəyirdilər. Xenfeld nə edəydi! Çörək də yeyəndə, çay da içəndə burnuna insan qanının qoxusu gəlirdi! Gecələr yatanda da yaralıların zarılısını eşidirdi. O, həkim olmağı məgər buna görə arzulamışdı!

Çoxları Xenfeldə inanmasalar da, hamı kimi o da sıradan bir döyüşçü tək ön atəş xəttinə göndərilməsinə, biryolluq ya ölüb qurtarmasına, ya da yaralanıb geri çəkilməsinə ürəkdən razı idi. Lakin nə birinci, nə də ikinci xoşbəxtlik ona nəsib olmurdu.

Müharibənin dəhşətlərindən yaxa qurtarıb qaçmaq istəyən Xenfeldi bir gün divizyanın qərargahına çağırıb döşünə orden də taxdılar.

Sənin Hitler ordusuna göstərdiyin xidmətləri Almaniya hərbi komandanlığı yerində qiymətləndirmişdir, deyə həkimin əlini sıxan fon Berner, tez-tez kirpik çalaraq təntənəli sözlərlə onu alqışladı. Bu barədə özün söyləməsən də, yaralı soldatlara necə qayğı göstərdiyindən xəbərdaram, cənab zabit! Sənə gələcək işlərində böyük nailiyyətlər diləyirəm!

Xenfeld məqamdan istifadə edib, öz arzusunu generala bildirmək istədi.

İcazə versəydiniz, cənab general, sizinlə bir məsələ ətrafında məsləhətləşərdim.

Eşidirəm, kapitan, buyurun. Bütün almanların xətri mənim yanımda əzizdir.

Xenfeld udqundu. Sözü nədən, necə başlamalı olduğunu fikirləşdi.

Bilirsinizmi, cənab general mən orduya gəlməzdən cəmisini üç il qabaq həkimlik təhsili almışam. Dediym odur ki, indi qulluq elədiyim xəstəxanada çox çətinliklərlə qarşılaşıram, bəzən çıxılmaz vəziyyətdə qalırım. Bu isə mənim üçün ölümdən bətdir, Xenfeld dodaqlarını yaladı. Fon Bernerin sifətində acıqlı bir ifadə gəzdiyini görsə də, sözünü yarımçıq kəsmədi. Əgər mümkünsə, cənab, əmr edin məni başqa işə keçirsinlər. Bir də, bütün soldatlar odunlovun içində ölümə sinə gərddiyi vaxtda, mən cəbhədən uzaqda, topgüllə səsi güclə eşidilən bir yerdə olmağı qeyrətəmə sığışdıra bilmirəm. Lap açığını söyləsəm, mən əsil bir alman kimi...

Aydındır, cənab zabit! Həkimin dediklərinə inanan generalın eyni açıldı. Görürəm siz çox nəcib və igid oğlana oxşayırsınız. Mən bütün zabitlərimin bu cür olmasını arzu edirəm. Əfsus ki, bəziləri bərk ayaqda «hayl Hitler!» deyə deyə, ya başını tutub geri qaçır, ya da əllərini yuxarı qaldırıb ruslara təslim olurlar...

Kapitan Xenfeldin xahişi nəticəsiz qalmadı. Generalın yavəri yaralanıb sıradan çıxdıqdan sonra fon Berner xəstəxanaya adam göndərüb həkimi yanına çağırırdı. O, içəri girən kimi

Salam! Salam! Xoş gəlmisiniz, deyə general qabağa addımlayıb Xenfeldin əlini sıxdı. Buyur, əyləş...

Həkim masanın dalına keçib onunla üzbəüz kürsüdə əyləşdi.

Mən sizi dinləyirəm, cənab general.

Fon Berner bir siqaret yandırdı, tez-tez kirpik çalaraq sözə başlayanda üzünün əti səyrirdi.

Yadımdadırmı, bir neçə ay bundan qabaq sən məndən xahiş eləmişdin ki...

Bəli, xahiş eləmişdim, məni xəstəxanadan başqa yerə köçürəsiniz, deyə Xenfeld onun fikrini tamamladı.

General siqaretini sümürüb tüstünü burun dəliklərindən sinəsindəki ordenlərin üstünə üfürdü.

Mən səni öz yanımda saxlamaq istəyirəm.

Həkim heç nə başa düşmədi. Generalın sonrakı sözləri Xenfeldi intizardan qurtardı.

Əmr edəcəyəm sabahdan xəstəxanaya təzə bir baş həkim qoysunlar. Səni isə yavərliyə götürəcəyəm!

Yavərliyə!

Bəli! Şəxsən mənim fikrim belədir, sən kimisi cavan kapitan üçün diviziyada bundan rahat, bundan gözəl ikinci bir vəzifə yoxdur. Məncə, yüz yaralı soldata xidmət etməkdənsə, bir nəfər sağlam generala qayğı göstərmək çoxçox asan və şərəfli işdir.

Xenfeldin dili, boğazı qurudu. Nə etiraz, nə razılıq üçün söz tapmadı.

Əgər cənab general... siz bu vəzifəyə məni ləyaqətli sanırsınızsa, canbaşa işləməyə hazırım. Ancaq...

Ancaqsız! Berner üzgözünü turşutdu.

Aydındır, cənab general.

Alman qoşunları geri çəkilib Semixatkada dayandıqdan iki gün sonra kapitan Xenfeld Drezdendən çox kədərli bir məktub aldı silah zavodunda arsenal partladılmış, onlarla başqaları ilə birlikdə onun arvadı da yaranlanmışdı.

«...Cənab Qustav Xenfeld!

Bu məktubu yazmağı qadınınız məndən xahiş elədi. Ağır da olsa, sizə bir xəbər verməliyəm. Elza altı gündür bizim xəstəxanada yatır. Vəziyyəti o qədər də yüngül deyil. Gecəgündüz qızdırma içərisində sayıqlayır. Teztez sizin adınızı çəkir. Qustava xəbər çatdırın, gəlsin, deyir, barı balaca qızdan o muğayat olsun...»

Məktubu Xenfeldin yaxından tanıdığı bir tibb bacısı yazmışdı. Bu xəbərdən hədsiz təsirlənən kapitan elə o dəqiqə generalın yanına gedib əhvalatı danışanda, Berner kinayə ilə gülümsünüb susdu, sonra yavərinə cavab verdi

Siz çox qəribə sözlər danışırınsınız, cənab zabit! Burada hər dəqiqə yüzlərlə insanın qanı töküldüyü bir vaxtda, belə adi şey üçün kədərlənib evə getməyə can atmaq ən azı qorxaqlıqdır! Mən, deyəsən, sizin haqqınızda öz təsəvvürümdə yanılmışam. Belə gərgin vəziyyətdə cəbhəni tərk etmək! Doğrusu, heç cür ağılma sığışdıra bilmirəm!

Cənab general, axı evdə mənim körpəm...

Bunlar artıq sözlərdir, kapitan!

Berner stol üstündəki butulkadan qədəhlərə şnabs süzdü, birini götürüb yavərinə uzatdı.

Al, iç, fikrin dağılsın! Bir də... Döşü orden və medallarla bəzənmiş qalib zabit kimi Drezdenə qayıtdıqdan sonra elə qadınlardan çox görəcəksən! General qədəhini boşaldıb sözünə davam etdi İndi isə işə başlamaq lazımdır, cənab zabit! Əmr etmişəm, kəşfiyyatçılarımız ön atəş xətti yaxınlığında münasib yerlər tapıb gecəgündüz müşahidə aparmalıdırlar. Düşmən barədə əldə edilən məlumatlar təcili olaraq bizə çatdırılmalıdır. Hələlik,

gələcək hücumu hazırlığa qədər əsas işimiz bunlar olacaqdır. Şübhəsiz ki, hərbi qüvvələrin münasib yerləşdirilməsinə nəzarət yetirməyi də unutmamalıyıq!.. Rica edirəm, elə bu axşam kənddə yaşayan batareya və alay komandirlərinə şəxsən baş çəkib vəziyyəti yoxlayasan. Lazım gəldikdə mənimlə məsləhətləşib, işin xeyrinə tədbirlər qəbul edəsən!

Xenfeld bayaqdan əlində saxladığı dolu qədəhi yerə qoyub, çəkmələrinin dabanlarını bir-birinə vurdu.

Oldu, cənab general!

Kapitan təzim edib çıxmaq istəyəndə Berner onu saxladı

Dayan! Şnabsını iç, sonra!

Xenfeld ağırağır stola yaxınlaşdı. Qədəhi götürüb, qaşlarını çataraq generala baxdı.

İç, gələcək xoş günlərimizin şərəfinə!

İçirəm, gələcək xoş günlərin şərəfinə! deyə kapitan onun sözünü ucadan təkrarlayıb əlavə etdi Qoy o günlər üçün hər kəs öz əlindən gələni əsirgəməsin!

Afərin, kapitan!

Elə həmin vaxtdan başlayaraq Xenfeld öz məqsədi yolunda əlindən gələni əsirgəmədi!

Hərbi xəstəxanada can üstə qoyub gəldiyi günahsız soldatların, Drezdendə şikəst olub xəstə yatan kimsəsiz arvadının, ataanası hələ sağ ikən yetim qalan məsum körpəsinin fikri onun bağırını dəlirdi. Alman zabiti ürəyindəki atəşi nə ilə, kimin köməyi ilə söndürəcəyini bilməsə də, hər halda susmayacaqdı. Xenfeld üçün bu mübarizədə ən birinci düşmən general fon Berner kimiləri idi. Kapitan diviziya komandirinin yanında qulluq elədiyi az müddət ərzində çox cinayətin şahidi olmuşdu. «Hər şey alman ordusunun qələbəsi üçün qurban verilməlidir» Bu şüar altında yerli camaatın malqarası kəsilir, atı, arabası alınır, evlərin taxtaşalbanı, həyətlərin hasarları yandırılır, taxılı, unu, yağlı daşınıb soldatlara yedirilirdi cavan qızların ismətinə, qadınların

namusuna təcavüz edilirdi. Əvvəllər arxada, xəstəxanada işlərkən çox şeydən uzaq olan Xenfeld, indi cəbhədə bunların hamısını yaxından, öz gözləri ilə gördükcə ürəyinin başı ağrıyır, bu dəhşətli müharibənin layihəsini cızanlara nifrətlər yağdırırdı.

Bir axşam fon Bernerlə Xenfeld hissələrin hazırlığını yoxlamağa getmişdilər. Qayıdanbaş yavər generalı evə ötürüb, özü təmiz havada gəzmək istədi... Yarım saat keçməmişdi ki, Xenfeld qərribə bir səhnənin şahidi oldu. Diviziya qərarganının arxa küçəsində tək-tənha dolaşan silahsız bir nəfər ətrafına baxıb heç kəsi görmədikdə, yolun ortasında tələsik nə isə basdıraraq uzaqlaşdı. Kapitan əvvəlcə yüyürüb onu tutmaq istədi. Ancaq fikrini dəyişdi. Həmin adamın izinə düşüb pusmağa başladı. Hava qaranlıq olduğundan, Xenfeld nə qədər çalışdısa, o şəxsin üzünü görə bilmədi. Qərargahdan xeyli aralandıqdan sonra kapitan addımlarını yeyinlətdi və ona çatmağa əllialtmış metr qalmış astadan dilləndi

Ey, rus!

Qabaqda gedən kölgə arxadan gələnə görcək, deyəsən, ürküb qaçmaq istədi. Lakin zabiti şübhələndirməmək üçün belə etmədi.

Nə buyurursunuz, cənab deyə, o, alman dilində soruşdu və hətta bir az da ona tərəf irəlilədi.

Xenfeld yaxına gəlib zənnlə bu adamın sifətinə nəzər salcaq, onu tanıdı

Oho! Bondarçuk! Sənsən deyə ucadan səsləndi. İnan ki, əvvəlcə tanımadım.

Qızın qəlbinə qorxu hissi dolsa da özünü itirmədi. Qərargahın yanında mina basdırarkən kapitanın onu görübgörmədiyini yoxlamaq üçün dedi

Sizin ərzaq anbarından gəlirəm, səhərdən kartof daşımağa getmişdim. O, əli ilə böyründən asılmış kiçik torbaya işarə elədi. Bir baxın, insafsızlar mənə nə veriblər. Cəmisi heç bir kilo da olmaz.

Onun bu sözləri həqiqət idi. Bondarçuk kartof haqqını alıb anbardan uzaqlaşdıqdan sonra yolunu qərargah tərəfdən salmışdı.

Kapitanın danışmaması Sarışını bir az sakitləşdirdi. Ancaq yenə tamam arxayın olmadı.

Bağışlayın, siz hara gedirsiniz, cənab kapitan
Xenfeld ona baxıb gülümsündü

Sizə, kartof yeməyə.

Alman zabitinin ağzından şərab qoxusunu hiss edən qızın canına üşüitmə düşdü. Danışmadı.

Niyə susursan Qonaq qəbul eləməzsənmi

Sarışın az qala onun üzünə qabarmaq «Geri qayıdın! Siz sərxoşsunuz! Mənə yaxın durmayın!..» deyə qışqırıb köməyə adam çağırmaq istədi. Lakin oğlan paltarında gəzdiyini xatırlayınca, kapitanın təklifini rədd edə bilmədi.

Böyük məmnuniyyətlə, cənab! Sizinlə bir süfrədə zəhər də yesəm, mənim üçün şərəfdir!

O, təhlükənin birindən qurtarmamış, ikincisi ilə qarşılaşmışdı. Bəlkə zabit Sarışının kim olduğunu öyrənmişdi! Əgər belə isə, kapitanın əlindən necə yaxa qurtaracaqdı Xenfeld danışmadan, fikirlifikirli addımlayırdı. Evə yaxınlaşdıqca Sarışının təşvişi artırdı. Qəflətən arxadan eşidilən partlayış səsi hər ikisini geri dönməyə məcbur etdi. Kapitan qərargaha tərəf baxdı. «Bu dəqiqə əlimdə bıçaq olsaydı, bunun kürəyinə saplardım! deyə Sarışın ildırım sürəti ilə beynindən keçirdi. Yəqin hər şeydən xəbərdardır, özünü tülkülüyə qoyub!»

O nə səmdir, cənab! Qız təəccüblə soruşdu.

Kapitan çox soyuqqanlı halda cavab verdi

Heç, mina partladı!

Məncə, top atdılar, deyə Bondarçuk kapitanın fikrini yayındırmaq istədi. Yaxşı ki, kəndin qırağıdır, orda adamzad olmaz.

Xenfeld özünü saxlaya bilmədi, əli ilə Sarışının çiyinə vurub gülümsündü

Adam olmasa da, diviziyanın komandiri general fon Berner ordadır!

Sarışın heç nə anlamadı. Kapitan ona yaxınlaşdığı kimi də, mehriban bir tərzdə xudahafizləşib qərargaha tərəf qaçdı.

BİR GECƏNİN ƏHVALATI

Hələ bütün şübhələri beynindən çıxara bilməyən Sarışın o gecə uşaq bağçasındakı otağına getmədi. Hər halda səhərə qədər işin nəticəsini gözləmək lazım idi. Əgər generalın yavəri onun qərargah arxasında mina basdırdığını doğrudan da görmüşsə, Bondarçuku birinci növbədə öz evində axtaracaqdılar. O, kimsəsiz küçələrdə dolaşdıqca ancaq bu barədə düşünürdü «Axı kapitan məni niyə buraxdı O bizə nə üçün getmək istəyirdi Sarışın bu suallara cavab tapa bilmirdi. Olmaya onlar məni başqa bir işi gördüyüm zaman haqlamaq fikrindədirlər Yox, onu bacarmayacaqlar! Mən bundan sonra çox ehtiyatlı tərpnəmliyəm. İşdir, ələ keçsəm, lap dilimi boğazımdan çıxartsalar da, heç nəyi boynuma almayacağam Polkovnik Səlimxanovun hər kəlməsi mənim üçün qanundur! Ömrümün son gününədək əlimdən gələni eləyəcəyəm!..»

Bu xəyallarla Sarışın kəndin sahibsiz, qıraq evlərindən birinə girib özünə yer düzəlt həyətdən yığıdığı samanı döşəməyə sərib, kartof torbasını başının altına qoydu, sıriqlisini çıxarıb üstünə saldı. Lakin yata bilmədi. Qıza elə gəlirdi ki, bu dəqiqə əli silahlı bir alman içəri atılıb onu boğazlayacaq «Qərargahın yanında partlayan minanı sən basdırmışdın! Bunu kapitan Xenfeld öz gözləri ilə görmüşdür!» deyəcəkdir. Qapıpəncərəsi sınıb dağıdılmış, soyuq, qaranlıq otaqda bu düşüncələr Sarışını yatmağa qoymurdu. Yarım saat ancaq keçmişdi ki, haradansa,

lap yaxından eşitdiyi hənirti onun şübhəsini daha da artırdı. Qız yerindən qalxmağa məcbur oldu tələsik sırıqlısını geyərək bayıra atıldı və nəfəsini dərib səs diqqətlə qulaq asdı. Həmin evin yan otağında bir kişi ilə qadın pıçılداşırdı. Onlar yarı rus, yarı alman dilində kəkələyərək, biri digərini başa salmağa çalışırdı.

Tez ol, Katerina, dur geyin, general bizi gözləyir.

Vallah, feldfebel, sən məni elə yordun ki, heç taqətim yoxdur, deyə qadın nazla mızıldandı.

Axmaq qız, sənin minnətin olsun! General fon Bernerlə əylənmək hər arvada müyəssər olan xoşbəxtlik deyil! Mən bu təklifi kimə eləsəm, oynayaoyunaya gedər.

Dayan, bir papiros yandırım, qalxıram. Kibritin varmı, feldfebel! Bir anlığa otaq işıqlandı.

Yandır! deyə kişi səsi eşidildi.

Sarışın irəliləyib ehmalca içəri baxanda, çəpgöz aşpazı o dəqiqə tanıdı.

Heç bilirsənmi, Katerina, bu alışqan kimdən yadigardır

Yəqin ki mənim kimi əyləndirdiyin bir qadından.

Yox, bilmədin! Feldfebel ona izahat verdi Bu sənin üçün adi alışqanlardan deyil. Bunu mənə general özü bağışlayıb. Deyir, müharibədən sonra hər yandıranda, qoy səninlə cəbhələrdə odalov içində vuruşduğumuz yadına düşsün.

Sarışın qulağını pəncərənin haşiyəsinə dirədiyindən bütün danışmaları aydın eşidirdi. Görünür, içəridəki qadın geyinib qurtarmışdı. Çəpgöz aşpaz təkidlə ona deyirdi

Bax, burada səninlə yatdığımdan general xəbər tutmamalıdır. Əgər ağzından bir söz qaçırsan, sonra öz bəxtindən küs! İşdir, yaşını soruşsa, iyirmi beşdən çox söyləmə! Mən ona, beləcə cavanını gətirəcəyimi vəd etmişəm.

Feldfebel Katerinaya köhnə dəyirmanın həyətindəki qırmızı kirəmidli evi nişan verib, ora gəlməyi tapşırırdı.

Mən qabaqda gedəcəyəm. Kənd içində bizi bir yerdə görsələr, yaxşı deyil. Səni orada gözləyəcəyəm. Generalın yanına birlikdə gedərik. Başa düşdünmü

Qadın fərəhdənmi, kədərdənmi, sinə dolusu ah çəkib, heç nədən ehtiyat edirmiş kimi

Baş üstə, cənab feldfebel! deyə ucadan cavab verdi. Qorxuram generaldan sonra da məni soldatlara ötürəsən.

Yaxşı! Axmaqlama! Mən getdim. Sən də yavaşyavaş arxamca gələrsən.

Sarışın evin dalına keçdi. Çəpgöz aşpaz bayıra çıxcaq sağına, soluna baxdı, ətrafda heç kəsin olmadığını yəqin etcək

Eviniz bizdən yuxarıdır, Gerruda...

Tumanın dizdən yuxarıdır, Gerrudi... deyə arxayınçılıqla öz sevimli mahnısı oxuyaoxuya yola düzəldi.

Bu gün səhərdən bəri Semixatkaya top gülləsi atılmadığını görəndə çəpgöz aşpaz kəndə çıxaraq həyətləri axtarmaq, toyuqdan, cücədən tapıb generala dadlı bir nahar hazırlamaq istədi. Bu təmənnə ilə o, gəlib tanımadığı Katerinagilin evlərinə yanaşdı. Onlardan da əlinə bir şey keçirə bilmədi. Ancaq arvadın ağ, girdə sifəti, dolu bədəni çəpgöz aşpazın döşünə yatdı.

Sən kimsən, xanım deyə feldfebel özünə məxsus kobudluqla ona sataşdı. Bir yaxına gələsənə.

Quyudan su çəkən Katerina dönüb güləgülə çəpgöz aşpaza eyni təzədə cavab qaytardı

Mən Katerinayam! Sözüünü de, nə istəyirsən

Feldfebel arvada yan aldı. Çəp gözlərini bərəldib şəhvət dolu baxışlarla tərədəndırnağa onu nəzərdən keçirdi.

Sən bu evdə olursan

Necə

Mənə lazımdır.

Bəli, nə vaxt gəlsən, məni bu evdə tapa bilərsən.

Aşpaz sinəsini qabartdı.

Məni tanıyırsan

Katerina hırıldadı

Hələ ki, bir yaxınlığımız olmayıb, hardan tanıyım

Feldfebel nə qədər küt də olsa, bu oxların haradan atıldığını başa düşdü.

Mən bizim generalın aşpazıyam. Yəqin eşitmişən feldfebel Geyerman!

Çox şadam! deyə qadın yaş əlini ətəyinə silib ona uzatdı.
Katerina Filfilatovna.

Azacıq çənəboğazdan sonra çəpgöz aşpaz axşam onun dalınca gələcəyini qadına anlatdı.

Səni generalın yanına aparacağam, dedi. O rus qızlarını çox xoşlayır.

Katerina utanıbqızarmadan bu təklifə razılıq verdi.

Çəpgöz aşpaz bir daha ona axşam evdə olmağı tapşırıb, sevincək halda qərargaha cumdu.

Toyuq tapdınmı, feldfebel deyə fon Berner, Geyermanın içəri girdiyini görəndə acıqlı səsə xəbər aldı.

Aşpaz dişlərini ağardıb əllərini bir-birinə sürtdü.

Toyuq tapmadım, ancaq yaxşı bir arvad tapmışam.

Feldfelbel Katerinanı ağız dolusu təriflədikdən sonra

Bu axşam o, sizin olacaq, cənab general deyə dodaqlarını yaladı.

Fon Berner, Semixatkaya gəldikləri ilk gündən köhnə dəyirmanın həyatında məhz bu məqsəd üçün ayırdığı otağı səliqəyə salmağı Geyermana tapşırırdı.

Adımdan əmr elə orada, səhərə kimi gözətçi qoysunlar, dedi və zəng vurub dəlləyini yanına çağırırdı.

Çəpgöz aşpaz belə hallarda adətən generaldan sonra öz xeyrini görərdi. Bu dəfə isə vəziyyət elə gətirmişdi ki, qabağa o düşmüşdü...

Sarışın qapıda gözləməkdən tənqiyib içəri keçmək istəyəndə Katerina həyəətə çıxdı. Bu, əynində sarımtıl parçadan təzə paltosu olan otuz beşotuz altı yaşlarında dolu bədənli bir qadın idi. Başındakı lələkli şlyapasının altından çıxan qıvrım, qara telləri çiyinə tökülmüşdü. Ayaqlarında paltosu rəngdə hündürdaban tufliləri vardı.

Dayan, madmuazel!

Arxadan eşitdiyi bu amiranə, cingiltili səs qadını diksindirirdi. Sarışın kartof torbasını yellədəyellədə gəlib onun qarşısında dayandı və diqqətlə Katerinanın gözlərinin içinə baxdı. Dinmədi. Bir müddət hər ikisi lal kimi susdu.

Buyur! deyə qadın boyanmış ətli dodaqlarını əda ilə büzdü. Sarışının burnuna xoş bir ətir gəldi. Katerina yerində rahat dura bilmirmiş kimi, minik atı təkin ayağının birini götürüb, o birini qoyurdu.

Sən kimsən! Sarışın oğlansayağı, ərköyünlüklə soruşub, sağ əlini şalvar cibinə soxdu. «Qəribədir, bu gün hansı kişi mənə yan alırsa, hamısı bir cür müraciət edir «Sən kimsən» Yəqin indi də

yaxamı bu cavan oğlanın əlinə verməli olacağam» deyə qadın fikrindən keçirdi.

Mən buralı deyiləm, qəşəng oğlan. Adımı xəbər alırsansa...

Xeyr! Sənin şəxsiyyətin məni əsla maraqlandırmır!

Bəs nə maraqlandırır

De görüm, gecə ilə burda nə gəzirsən Hara gedirsən

Qadın bir azdan kimin yanında olacağını yadına salcaq, ürəkləndi.

Xahiş edirəm, məndən uzaq ol. Yoxsa peşmançılıq çəkərsən!
Bilmək istəyirsənsə, məni general çağırtdırıb. İndicə dalımca adam göndərmiş...

Katerinanın sözü ağızında qaldı Sarışın kartof torbasını yerə atıb ona elə güclü bir sillə ölçdü ki, zərbindən ovcunun içi gizildədi. Həyətdəki daşkəsəyin üstünə yığılıb əlləri ilə sifətini tutan qadın şikayət qarışıq bir səslə yalvarmağa başladı

Axı niyə vurursan! Mən yad deyiləm. İkimiz də sovet adamıyıq... Mən ki, səni rədd eləmədim... Ancaq bayırda yaxşı deyil. Gəlibgedən olar. İçəri keçək, lap səhərə kimi səninlə qalım.

Sus! Axmaq qadın! Sarışın dişlərini bir-birinə qısaraq yumruğunu qaldırıb çımxırdı «Sovet adamı!» Sənin kimi özünü almanlara satan alçaqlar, sovet vətəndaşı adını daşımağa layiq deyil!

Mən heç kəslə olmamışam. Məni general çağırtdırıb...

Yalan danışma, əxlaqsız! İndicə çəpgöz aşpazla içəridə nə oyunlardan çıxdığından xəbərdaram. Hamısını öz qulaqlarımla eşitdim. Generalın səni nə üçün çağırtdığını da yaxşı bilirsən! Yoxsa özünə bu qədər bəzəkdüzək verməzdin! O, gözünün üstünə tökülmüş saçlarını kepkasının altına yığıb, qadına tərəf əyilərək əlavə etdi Sabah müharibə qurtarandan sonra ərin qayıdıb gələndə üzünə necə baxacaqsan Heç ölüb yerə girəcəksənmi!.

Katerina cibindən çıxardığı kiçik dəsmalla kirpiklərini qurudaraq matmat ona baxdı, deməyə söz tapmadı.

Dur! Get alman generalı ilə bir süfrədə otur! Şərab iç! Rəqs elə! Kefini çək! deyə Sarışın ara vermədən tənəli nidalarını yuxarıdan aşağı onun üstünə yağdırdı. Ancaq unutma ki, o vaxt səni bütün kənddə biabır eləyəcəyəm! Qoy hamı üzünə tüpürsün!

Qadın qorxaqorxa dikəldi, paltosunun tozunu təmizlədi. Sonra ağlayırmış kimi həyəcanlı səslə dedi

Mən öz günahlarımı yaxşı bilirəm. Ancaq nə edim Sən məni başa düşməzsən... Siz kişilər öz nəfsinizi istədiyiniz zaman söndürə bilərsiniz. Mənsə qadınam... Bu cavanlığım ilə çox dözdüm...

Gözünün içinə kimi yalan deyirsən! Namusunu qorumaq hər kəsin özündən aslıdır! Bütün qadınlar, qızlar sənin təkin yüngül təbiətli, iradəsiz olurlar! Dur get, general yolunu gözləyir!

Sarışın daha onu eşitmək istəmədi, sərt bir hərəkətlə çevrilib uzaqlaşdı.

Bu nə qəribə adamdır! deyə qadın təəccüblə dodaqlarını büzdü. Nə özü istəyir, nə də başqasına razı olur...

O, xeyli vaxt tərəddüd içərisində həyətdə dayandıqdan sonra, sillənin ağrısını unudub, çəpgöz aşpazın nişan verdiyi yerə yollandı.

...Həmin gecə Katerina generalla bir yorğandöşəkdə xumarlananda, başına gələn əhvalatı da ona danışdı. Səhər fon Berner qadından ayrılıb qərargaha gələcək, çəpgöz aşpaz onu yeni xəbərlə qarşıladı

Yaxşı ki, cənab general, dünən gecə o məsələyə görə öz otağınızdan getdiniz. Yoxsa, kim bilir, bəlkə də sizə böyük bədbəxtlik üz verəcəkdiniz!

Uzatma, Geyerman! Qısa de, görüm nə olub!

Daha nə olacaq, cənab! Dünən siz köhnə dəyirmanın həyətinə gedəndən yarımca saat sonra qərargahın dalında mina partlayıb! Dördüncü batalyonun ikiatlı arabası ilə birlikdə yeddi nəfərin tozu göyə sovrulub!.. Allah o rus qızı Katyaya uzun ömür versin. Kim bilir, burada qalsaydınız aqibətiniz necə olacaqdı Otağınızın

divarları deşikdeşikdir. Pəncərə şüşələri qırılıb, qəlpələrin çoxu içəri dolub...

Qurtar, Geyerman! deyə general çəpgöz aşpazın küykələyindən əsəbiləşib, təpiyini yerə vuraraq qışqırdı. Elə sənin də bu sözlərin qəlpə kimi adamın beynini dəlir!

Dünənki əməlinə görə indi fon Bernerdən «çox sağ ol» eşidəcəyini düşünən aşpaz suyu süzüləsüzülə mətbəxə keçdi. General yavəri çağırıb vəziyyət haqqında izahat istəyəndə, Xenfeld soyuqqanlıqla cavab verdi

Qərargahın dalında partlayan mina çox ehtimal ki, ruslar kəndi tərk edəndə basdırılıbmış. O yolun qırağında olduğundan, indiyədək təhlükəsiz qalıbmış. Ancaq batalyonun sarsaq arabaçısı atları hara sürdüyünü bilmədiyindən özünün də, yoldaşlarının da külünü göyə sovurub.

General bir siqaret yandırıb teztez kirpik çaldı «Yaxşı ki, mən orada olmamışam».

ONUN GÖZLƏRİ YAŞARDI

Xenfeld ərzaq anbarında xidmətçilik edən Sarışının Semixatkada qalmaqda nə məqsəd güddüyünü özlüyündə qət eləmişdi.

Qərargahın dalında mina partlayan gecəsi otağında yatmayan general səhər gəlib yavərinə «Kənd içində bəzi yerli adamların dinc durmadığını, cavan qadınlara sataşdığını» eşitdirəndə kapitan istəristəməz yenə Sarışını xatırlamışdı.

Xenfeld, fon Bernerin hər həftədə, on gündə bir, kənar yerdə qadınlarla əyləndiyini bilirdi, hətta neçə dəfə general onu da bu məclislərə dəvət eləmişdi. Xenfeld isə hər dəfə bir bəhanə ilə baş qaçırılmış, «qərargahı kimsəsiz qoymaq istəməmişdi».

Qəribə burası idi ki, indi fon Bernerin Katerinanın dediyi kimi «cır səsli dələduz»dan verdiyi nişanələr də Sarışını xatırladırdı. Lakin kapitan, Bondarçukun öz kənd adamlarını incidəcəyinə inana bilmirdi.

Günortadan xeyli keçmişdi. Hər iki cəbhənin piyadaları arasında arasına atışma getsə də, toplar, minaatanlar susurdu. Kəndin küçələrində almanlar sərbəst gəzişir, ehtiyat eləmədən hərə öz işini görürdü. Kimi həyətdə atları qaşovlayır, mətbəxə su daşır, kimi hər ehtimala qarşı evlərin yanında səngər qazır, kimisi də telefon xətlərini nizama salırdı.

Sarışın yatdığı zirzəmidə çörəksiz, külləmə kartofla nahar elədikdən sonra küçəyə çıxdı. Nə üçünsə, səbəbini özü də bilmədən o, Səlimxanovu görməyə böyük ehtiyac duyurdu. Ancaq bu, mümkün olan şey deyildi. Sarışının çətin, qorxulu yollardan keçib doğma adamlara qovuşmaq, onların səsini eşitmək arzusu çox baha başa gələ bilərdi. O, sovet qoşunlarının Dnepri keçmək üçün hücumla ciddi hazırlıq apardıqlarını, almanların isə mövqelərini möhkəmləndirmək məqsədi ilə arxadan ehtiyat qüvvəsi gözlədiyini bilirdi. Bu darıxdırıcı, ürəksiz vəziyyət hələ, kim bilir, neçə vaxt davam edəcəkdi. Sarışın tələsirdi. Döyüşçülərimizin kəndə güllə yağdırmasını, «Urra!» deyərək axışmasını hər saat, hər dəqiqə arzulayırdı. Bu yolda o, ən çətin imtahanlara girməyə hazır idi. Təki Sarışına bir iş tapşırıq, istiqamət verən adam olaydı!..

Qız, bu fikirlərlə nə vaxt gəlib uşaq bağçasının qabağında dayandığını bilmədi. Başını qaldıranda kapitan Xenfeldin gülümsər gözlərlə ona baxdığını görüb təəccübləndi.

Salam, igid oğlan!

Sarışın həyəcanlandığını gizlətməyə çalışaraq astadan

Siz mənim igidliyimi haradan bilirsiniz, cənab kapitan dedi və imtahanedici nəzərlərini onun sifətinə zillədi. Xenfeld düşüncəli halda bir addım qabağa gəldi.

Əvvəlcə qərargahın dalında basdırdığı minadan, sonra da Katerinaya vurduğun sillədən!

Qız tutuldu.

Cənab kapitan, siz çox qəribə şeylər danışırsınız. Deyəsən mənə kiminləsə səhv salırsınız. Mən...

Sən... deyə Xenfeld onun sözünü kəsdi, çox zirək və ağıllı oğlansan!

Sarışın gözləmədən düşdüyü bu vəziyyətdən çıxmaq üçün fikirləşməyə imkan tapmadı. Kapitan onun çiyindən tutub özünə sıxdı.

Afərin! Səndə əsil rus qanı var! Mən belələrini çox sevirəm.

Qız çırpınıb onun əlindən xilas olmaq istədisə də, buna bir hacət görmədi.

Gedək, deyə Xenfeld mənalı bir tərzdə dilləndi. Səninlə ikilikdə danışaq. Məndən çəkinmə. Almanların da arasında həqiqi insanlar var!

Sarışın tələyəmi düşdüyünü, yoxsa doğrudan da həqiqi insanla rastlaşdığını hələ özlüyündə qət edə bilmirdi. Buna görə də ona ikibaşlı sözlərlə cavab verdi

Həqiqi insan deyəndə, elə bütün almanlar insandır. Mənim üçün başqası ilə sizin aranızda heç bir fərq yoxdur.

Kapitanın sifətinə sanki bulud çökdü. Zənn ilə Sarışına baxdı

Səhv edirsən! Ancaq bu səhvində hələlik haqlısan, dedi və çevrilib ehtiyatla ətrafa nəzər saldı. Sonra arxayınçılıqla Sarışına tərəf əyilərək pıçıldadı Partlayan minadan ikiatlı arabada gedən yeddi alman həlak olmuşdur. Ölənlərin biri zabitdir.

Qız, Xenfeldin bu xəbərinə qarşı özünü çox laqeyd göstərdi.

Cənab kapitan, mənə nə minanın partlayıbpartlamaması, nə də ölənlərin neçə nəfər, kim olması maraqlandırır. Qoy bu işlərlə lazımi adamlar, daha doğrusu, sizin qərargah maraqlansın. Mən

ki, əsirlikdə qalmış adi... O, az qala çaşıb «Adi bir qızam» deyəcəkdi. Lakin tez sözünü düzəltdi. Adi sovet vətəndaşyam. Bunların mənə heç bir dəxli yoxdur!

«Sovet vətəndaşı!» yəqin ki, bu adla da hər zaman fəxr edirsən, eləmi deyə Xenfeld mənalı tərzdə soruşdu. Sarışın da ona qəti və kəskin cavab verdi

Bəli! Hər zaman, hər yerdə mən bu adla fəxr edirəm!

Səhər çörək yemisənmi

Kapitanın bu sualı qıza çox yersiz və gözlənilməz göründü o istehza ilə gülümsündü.

Siz bu gün çox məntiqsiz danışırırsınız! Fikrinizi heç cür anlaya bilmirəm. Qız azacıq ara verib sözünə əlavə etdi. Bir də, cənab, sizlər bu torpağa ayaq basandan bəri biz yeməyimizin də vaxtını vədəsini unutmuşuq. Ona görə bu sualınız mənə çox qəribə gəldi.

Yavər danışmadı. Daha doğrusu, deməyə tutarlı söz tapmadı. Bir qədər sonra üzünü Sarışına çevirib astadan dilləndi

Elə biz də bu torpağa ayaq basandan çox şeyi unutmuşuq.

«Bura təşrif gətirməyi heç kəs sizdən xahiş eləməmişdi!» Qız bu fikri beynində dolandırsa da, söyləməyə dili gəlmədi, çəkindi.

Onlar danışadanışa irəliləyib, Lenagilin vaxtı ilə yaşadıkları evin yanında dayanmışdılar.

Yavərin ondan ayrılmaq istəmədiyini görən Sarışın, yolunu dəyişib başqa səmtə istiqamət aldı.

Cənab kapitan, mən bu tərəfə getməliyəm! Tələsirəm.

Xenfeld dayandı.

Axı mən sizinlə təklildə danışmaq üçün gəlmişəm.

Daha deməyə bir söz qalmadı, cənab, hər şeyi danışdıq.

Qızın cavabı yavəri pərt elədi.

Əgər indi, doğrudan da tələsirsənsə, mən axşam səninlə görüşərəm.

Çox vacibdirmi

Bəli! deyə Xenfeld Sarışının kirlənmiş sifətinə baxdı. Çox vacibdir! Səninlə evinizə getmək, orada danışmaq istəyirəm. Həm də xahiş edirəm, bu gündən sonra mənim alman zabiti olduğumu birdəfəlik yaddan çıxarasan, məndən qorxmayasan.

Mən heç kimdən qorxmuram!

Hər ikisi üzüzə durub susdu.

Haçandanhaçana yenə kapitan dilləndi

Mən buna əminəm! Onu da bil ki, gördüyün işlərə görə səni cəzalandırmaq istəsəydim, bunun üçün əlimdə imkanlar vardı. Ancaq, mən, xəbərin olmadan sənə çox yaxşılıq etmişəm. Bundan sonra da köməyimi əsirgəməyəcəyəm. Mənə inan!

İnanmıram!

Xenfeld bir addım irəli gəldi. Və elə bu vaxt kənd içində alman soldatlarının fit çalaçala gəzişdiyini görüb, yaxındakı evin dalına keçdi.

Qız bu müəmmalı işdən baş açma bilmirdi. Xenfeldin məqsədi nə idi Ona nə demək istəyirdi Doğrudanmı Lenanın elədiklərindən xəbəri vardı, yoxsa qaranlıq quyuya daş atırdı, onun suyu olubolmadığını yoxlamaq istəyirdi

Soldatlar küçəni burulub uzaqlaşandan sonra yavər yenə qıza yanaşdı.

Bizi bir yerdə görmələrini istəmirəm, dedi. Gedək!

Sarışın ehtiyat və qorxu içərisində onu süzdü.

Hara

Evinizə.

Qız gözlərini qıydı, qəlbinin kini sifətində həkk olundu. Sonra geri çevrilərək yanıb dağılmış, daştorpağı yerləyeksan edilmiş xarabalığı Xenfeldə göstərdi.

Budur, cənab, evimiz buradır! İçəri buyura bilərsiniz!

Kapitan əvvəlcə bu sözlərin doğruluğuna inanmadı. Lakin Sarışının qəfildən köyrəldiyini görəndə, məsələni başa düşdü.

Mənim evim buradır! Mən burada doğulmuşdum, burada böyümüşdüm! deyə o, göz yaşları axıdaaxıda çəkinmədən alman zabitanın üstünə çığırdı. Siz bir gecədə mənim anamı da, atamı da əlimdən aldınız. Məni kimsəsiz, yurdsuzyuvasız qoydunuz! Mən xoşbəxt idim, bədbəxt oldum! Bunu siz, siz vicdansız alman soldatları elədiniz! Mənə nə sözünüz varsa, deyin! Nə məqsədiniz varsa, buyurun! Mənim evim buradır! O, bir an ara verdi. Sonra yenə həmin titrək səslə Xenfeldin üstünə çığırdı. Niyə susursan! Danışsana! Anamın günahı nə idi! Atamın nə təqsiri vardı! Onları niyə məhv elədiniz, niyə! Cavab versənə!

Sarışın nə vaxt əyilib yerdən daş götürdüyünü və Xenfeldin sinəsinə çırpdığını özü də bilmədi. Kapitan heykəl kimi donub qalmışdı. Qızın bu hərəkətinə qarşı ancaq ikicə kəlmə

Vur, haqlısan! dedi və onun da gözləri yaşardı.

...Həmin gün uzun söhbətdən sonra Sarışın daha Xenfelddən ehtiyat etmədi, əksinə, kapitan ən çətin dəqiqələrdə onun köməyinə yetdi. Bu doğma yurddakı yad adamlar arasında onun yeganə arxası oldu...

İKİ CƏBHƏ ARASINDA

Gecə idi. Soyuq, rütubət, qaranlıq bir gecə idi. Yer də, göy də, üfuqlər də qaraya bürünüb birbirinə qarışmışdı. Beş addımlıqdan gözgözü seçmirdi. Hərdən düşmən hissəsindən atılan fişənglər

gecənin qaranlıqlarına şığıyıb ətrafı işıqlandırır, sonra yenə hər şey görünməz olurdu.

Ön atəş xəttində piyadaların yatdığı səngərləri adlayıb xeyli uzaqlaşmışdılar ki, Zaxarçenko çiyindən asdığı telefon qutusunu və kabel kəməşkasını yerə qoydu.

Bir az dincələk, deyə Bədirzadəyə eşitdirdi. Yorulmamısan ki

Xeyr, yoldaş leytenant! Hələ harasıdır! Qulam sırıqlısının qolu ilə alnının tərini sildi. Ancaq papiros üçün ciyərim yanır. Burda da ki, çəkmək mümkün deyil.

O, kəməşkaların kəməşini çiyindən sürüşdüdü.

Biriki saat da dözməliyək, deyə Leonid Zaxarçenko cibindən fosforlu kompasını çıxarıb gedəcəkləri istiqaməti müəyyənleşdirdi. Yolumuzu bir qədər sağdan salmalıyıq.

Batareya komandiri ilə Qulam hissədən öləri ilə, hərəsinə beş yüz metr kabel sarılmış altı kəməşka və bir telefon aparatı götürmüşdülər. Bu yük onların işini ağırlaşdırdığından, kəməşkalardan üçünü ayrıayrı yerlərdə gizlətməli olmuşdular. Yanlarında apardıqları kabel, Çeryomuxadan keçən dəmir yolundan indi dayandıqları nöqtəyə qədər genbol çatardı. Döyüşçülər buraya kimi müvəffəqiyyətlə irəliləşələr də, yolu axıradək belə maneəsiz gözləmişdilər. Qarşıda onlar hər cür təhlükə ilə üzləşə bilərdilər. Buna görə də leytenant istəristəmz Qulama biriki məsləhət verməli oldu

İşdir, əgər üstümüzə atəş açılrsa, biz mümkün qədər susmalıyıq. Ona da əminəm ki, bu atəş yaxından yox, uzaqdan olacaqdır. Bir də, unutma ki, sahibsiz zonaya girmək hər iki tərəfdən eyni dərəcədə təhlükə gözləmək deməkdir.

Batareya komandirinin bu sözlərindən sanki Qulamın qollarına yeni qüvvət gəldi. «Heyif ki, səninlə yola çıxdığım birinci kərədir!» deyə o, fikirləşərək üzünü Zaxarçenkoya tutdu

Gedəkmi, yoldaş leytenant

Bəli, gecə əməliyyatını yubatmaq olmaz. Yolçu yolda gərək!

Onlar katuşkaların kəmərini çiyinlərinə aşırıb, qaranlıqda dinməzsöyləməz irəlilədilər.

Zaxarçenkonun əvvəlcədən tökdüyü plana görə, telefon xəttini çəkib qurtaran kimi Qulam geri qayıtmalı və Qızılkilsəlidə aparatı qurub onunla danışmalı idi.

Alçaq bir təpəyə çatanda düşmənin sahibsiz yerə səpələdiyi pulemyot güllələri onların lap yanlarından ötüb keçirdi. Birdən Qulamın büdrədiyini hiss edən Zaxarçenko cəld geri çevrildi.

Nə oldu! deyə təşviş içərisində səsləndi.

Heç, yoldaş leytenant. Mənə dəymədi, katuşkanı zədələdi. Qulam əlini kabel sarğısına sürtdü, sarğı bir neçə yerdən zədələnmişdi. Köpək uşaqları, işimizi uzatdılar!

Vzvod komandiri bir an ayaq saxladı

Eybi yoxdur, onu axırda açarıq, deyib yoluna düzəldi.

Qulam, haçandan bəri onu narahat edən bir sirri bu gün Zaxarçenkodan öyrənmək istədi.

Sizdən bir şey soruşsam, cavab verərsinizmi, yoldaş leytenant

Məsələn

Qulam ona yanaşdı.

O, Sarışın bizim kəşfiyyatçılardan deyildimi

Zaxarçenko Bədirzadəyə baxıb gülümsədi.

Səhv eləməmişən. Sonra nə sözün var

Qulam rahatlıqla nəfəs aldı.

Heç, elə bunu bilmək istəyirdim.

Zaxarçenko ilə Qulam kəndə yetişincə az əziyyət çəkmədilər. Hər fişəng atılarda yerə yatıb kolkosun dalında gizlənmək, ağır katuşkalar və telefon aparatı ilə sürünmək, alman meyitləri, at cəsədləri ilə dolu qaranlıq dərələrdən, xəndəklərdən keçmək,

düzənlik yerlərdə nəfəsləri gəldikcə əyiləyilə yüyürmək onları əldən salmışdı.

Çeryomuxanın ilk evlərinə çatanda ikisi də eyni vaxtda özünü divarın dibinə yıxdı. Leytenant furajkasını çıxarıb, alnına yapışmış yaş saçlarını barmaqları ilə arxaya daradı.

Az qalıb, dostum! Qulam bu səsdə bir təsəlli duydu. Cəmisi yarım kilometr yolumuz var, Zaxarçenko ətrafa baxabaxa astadan əlavə etdi Ancaq kənd içində çox ehtiyatlı olmalıyıq.

Gecə saat ikini ötmüşdü. Hava azacıq işıqlaşmışdı. Cəbhələr mürgü vururdu. Yalnız arabir sahibsiz sahənin üstündən o tərəf bu tərəfə güllələr vıyıldaırdı. Yollar nə qədər çətin olsa da, Qulam üçün Dnepr sularında üzməkdən asan idi.

Bu dəfə batareya komandiri katuşkalardan ikisini yedəyinə aldı, nisbətən yüngül olan telefon aparatını isə Qulama verdi. Onlar sakinsiz qalmış Çeryomuxanın küçələrindən, həyətlərindən və evlərinin dalından oğrunoğrun, astaasta keçərək kəndin qırağına çatdılar. Buradan dəmir yolu boyunca basdırılmış dirəkləri seçmək mümkün idi.

Qulamla Zaxarçenko alman piyadalarının danışığını eşidincəyədək qabağa süründülər. Artıq vaxtı itirmək olmazdı. Telefon aparatını daşların arasında gizlətdilər. Katuşkalardan birini açıb, kabelin ucunu bıçaqla təmizlədikdən sonra onu dəmir yolunun sağ relsinə bərkitdilər, Qulam geriye tərəf sürünməyə başladı. Leytenant isə dırnaqları ilə yeri qazıyaraq, telefon xəttinin üstünü daş, torpaqla basdırdı. Bütün bu işlər həm səssiz, həm cəld, həm də çox ehtiyatla görüldü. Batareya komandiri gedib əsgərinə yanaşdı. Qulam nəfəsini dərib onun qulağına pıçıldadı

Yoldaş leytenant, qabaqdakı kəndə çatanda evlərdən birinə girib papiros çəkərik, eləmi

Zaxarçenko bu gərgin vəziyyətdə zarafat eləməyi də unutmadı
İşimizi qurtaraq, papiros çəkərik, lap araq da içərik.

Qulam kürəyindəki katuşkanı açaaça qabağa getdi. Sovet piyadalarının ilk səngərlərinə yaxınlaşanda leytenant əlini Bədirzadənin çiyinə vurdu.

Dayan!

Qulam yerə çöküb onun nə deyəcəyini gözlədi. İndi Zaxarçenkonun tərlı sifətindəki cizgiləri belə aydın seçmək olurdu.

Gizlətdiyimiz katuşkaların yeri yadından çıxmayıb ki

Xeyr.

Mən geri qayıdıram. İşin dalısını özün tək görəcəksən. Bunun üçün sənə iyirmi beş dəqiqə, uzaq başı yarım saat vaxt verirəm.

Oldu!

Qızılkilsəliyə çatan kimi aparatı qurub mənimlə danışacaqsan. Adımı «Kiyev» deyərsən! Sənin stansiyan isə «Bakı» olacaq.

Aydındır, yoldaş leytenant!

Yolda bizimkilər parolu soruşsalar «Karabin»dir!

Bəs «Ulduz» deyildimi

Dünənki ölünü dünən basdırdılar. İndi saat üçdür. Parol təzələnib. Yaxşı yol!

...İyirmi dəqiqə sonra Zaxarçenko dəmir yolunun qırağında uzanıb, telefon dəstəyini qulağına tutaraq intizar içərisində Qulamın danışmasını gözləyirdi. Bir tərəfdən torpağın rütubəti, digər tərəfdən bədəninə yapışmış köynəyinin nəmi onun canına üşütmə salmışdı. Alman soldatlarının boğuş səsi və yəqin ki, piyalara nahar gətirən mətbəx atlarının kişnəməsi gecənin sakitliyində aydın eşidilirdi.

Leytenant hər dəqiqə saatına baxırdı. «Bakı» hələ işə düşməmişdi. Vaxt isə sona yetirdi. Birdən Zaxarçenko telefonda sanki Qulamın nəfəsini duydu. Qulağına əvvəlcə xırıltılı, sonra təmiz bir səs gəldi «Alo, Alo!», «Kiyev!» «Mən Bakıyam», «Mən Bakıyam!»

Vzvod komandirinə elə bil iki şəhərin birdən bağışladılar!

SƏSDƏN DİVARLAR TİTRƏDİ

Serjant Meladze Bondarçukun evində qalan gecənin səhəri Sarışın yarım saatlığa çıxıb Xenfeldlə görüşmək bəhanəsilə qərargahın mərkəz telefon xəttinin yerini bələdləmək istəmişdi. Tayanın dibindəki qaqqıldayan toyuğu hürkütdüyü üçün çəpgöz aşpaz onu vurmağa qolunu tolazlamış, lakin əvəzində özü yavərin yağlı silləsinə məruz qalmışdı. O günü vəziyyət elə gətirdi ki, Sarışın Xenfeldlə bir kəlmə də danışmalı olmadı. Qayıdanbaş yolunu qərargahın dalından saldı. Telefon xəttinin haradan keçdiyini öyrənib geri qayıtdı. Özü ilə bir xeyli kabel yığıb evə gətirdi.

Serjant! Yatmamısınız ki

Yuxarıdan Sandronun səsi eşidildi

Xeyr, oyağam. Ancaq gərək məni bağışlayasan. Taxtapuşunda böyük bir deşik açmışam. Bayaqdan oturub kəndə baxıram. Buradan sizin Semixatkanın yarısı görünür. Odur ey... iki sərxoş ayaqları birbirinə dolaşadolaşa, divarları tutatuta harasa gedir... Sən öləsən, Bondarçuk, elələrindən bu gecə neçəsi əlimə düşsə, hamısını hissəyə tək apararam. O azacıq susub, sonra yenə dilləndi Öz aramızdır, kəndiniz elə bil şəhər boyda olubmuş ha! Sarışın aşağıda köksünü ötürdü. Bura bax, qatso, o çay qırağındakı hamar meydança stadiondur, nədir

Qız, serjantın nəyi soruşduğunu başa düşdü.

Bir zamanlar ora «Güllü düzənlik» deyərdilər. Rəqs meydançası idi.

Sən də oynamağa gedirdin

Bəli. Özü də hər axşam.

Bir şey çıxardımı

Başə düşmədim.

Deyirəm, belindən tutub od sinənə sıxdığın qəşəng qızlardan
dişinə bir şey keçərdi, ya yox

Aşağıdan bu suala cavab gəlmədi. Sandro güləgülə sözüne
davam etdi

Susursan, hərif Deyəsən bazarın kasad keçib Mənimlə olsaydın,
ac qalmazdın. Bax, gopa basan heç kişi deyil, Tbilisidə elə gecəm
olub ki, üç qoqonebi ilə görüşmüşəm, üçü də ceyran balası kimi.

Qoqonebi nədir, serjant

Gürcücə qıza deyirlər, məmlımatanına.

Hə... Sarışın dodağını dişləyib gülməyini saxladı.

Qatso, qapını bağlayıb yuxarı çıxsana. Oturub bir az
dərdləşərdik.

Hələ yaxından tanımadığı Sandronun bu sözlərindən şübhəyə
düşən Sarışının ürəyi döyündü. «Kaş mənə bunu yox, Qulamı
qoşaydılar! deyə fikirləşdi. Sonra tez özünə toxtaqlıq verdi. Yox,
Sandro məni oğlan kimi tanıyır. Əgər qız olduğumu bilsəydi,
yəqin ki, belə açıq söhbətlər eləməzdi».

Siz nə danışırsınız, yoldaş serjant! Birdən bu tərəfdən gələn olar.
Mən otağı boş qoyub heç yuxarı qalxa bilərəmmi

Sən deyən məsləhətdir... Yaxşı, soruşmağa da utanıram, yeməyə
bir şeyin yoxdur Yaman acmışam.

Var. Srağa gündən bir parça donuz piyi ilə boyat çörəyim qalıb.

İçməyə necə

Rəngsiz çay hazırlaya bilərəm.

«Bu nə key oğlandır, deyə Sandro fikirləşdi. Heç adam dili də
başə düşmür ki!»

Öz aramızdır, çox fərsiz uşağa oxşayırsan ha!

Niyə ki

Çay da içkidir.. Qərər, o çörəklə donuz piyindən bir parça götür bura.

Sarışın kağıza bükdüyü yeməyi tavanın kiçik qapısından taxtapuşa atdı.

Çox sağ ol, genasvale! Özün üçün də saxladınmı

Bəli, mən də yeyirəm.

Ancaq ona şübhə eləmirəm ki, çoxunu mənə verdin.

Hər ikisi yeməyə başladı.

Serjant, bir söz desəm, acığınız gəlməz

İkisini de.

Yaxından tanımasam da, mənə elə gəlir ki, Qulam sizdən yaxşı oğlandır.

Yəni nə barədə

Elə hər barədə.

Səhv eləmirsən. İnsafla desək, mənim ona çatmağıma hələ çox var.

Sarışın şadlıqla güldü.

Hissəyə qayıdan zaman bu sözləri onun üzünə də deyərsiniz, yaxşımı

Baş üstə!

Deyərsiniz, Sarışın hey yerliyersiz, sizi tərifləyirdi, teztez adınızı çəkirdi.

Bir müddət sakitlik oldu. Sonra yenə Sandronun səsi eşidildi

Hə, bayaq onu danışdı axı...

Elə bu əsnada qapı ehtiyatla döyüldü, Sarışın qarşısındakı nimçəni götürüb döşəməyə çırparaq sındırdı. Bu signalı o dəqiqə başa düşən serjant tez avtomatını qapdı və qulağını taxtapuşun döşəməsinə söykəyib qulaq kəsildi.

Aşağıda qapının açıldığı eşidildi. Kimsə içəri girib Bondarçuka alman dilində salam verdi. Sarışın da hörmətlə onu qarşılıdı. Sandro dişlərini qıcadı. Otaqda almanla Sarışın arasında söhbət başlandı. Bu danışıqlardan heç bir şey anlamayan Meladze nə edəcəyini bilmirdi. Aşağı tullanıb almanın üstünə hücum çəkməkmi, ya işin axırını səbirlə gözləməkmi serjant iki fikrin arasında qalmışdı.

Sarışın Xenfeld barədə Meladzeyə heç nə deməmişdi. İndi onu evə buraxdığına görə Sandronun əlindən xata çıxacağından da qorxurdu. O, bir bəhanə tapıb taxtapuşa qalxmaq və alman zabitinin kim olduğunu serjanta demək istədisə də, fikrindən daşındı kapitana tamam bel bağlamadığı üçün ehtiyat elədi. Xenfeld əlində gətirdiyi kağız bağlamayı pəncərənin qırağına qoyduqdan sonra, keçib yuxarı başdakı kətildə əyləşdi.

Deyəsən, bayaq qərargahın yanına gələndə mənə görmək istəyirdin deyə soruşdu. Feldfel bel mane oldu.

Bəli, cənab, sizə vacib sözümdü. Ancaq çəpgöz aşpazın yanında yaxınlaşmadım. Xahiş edirəm, mənə bir iş düzəldin. Bu cür dolanmaq çətindir. Mətbəxdən bir şey çıxmır. Hər gün bir parça çörək üçün onabuna boyun əyib, qulluq axtarmağa xəcalət çəkirəm.

Xenfeld gözlərini naməlum bir nöqtəyə zilləyərək, barmaqları ilə stolu taqqılatdı.

Əgər bu işdə başqa məqsədin yoxsa, bir qarın çörək üçün qulluğa girməyi sənə məsləhət görmürəm.

Dolanmaq lazımdır, cənab kapitan! Heç kəs qapımı döyüb, mənə ət, yağ gətirməyəcək!

Yavər pəncərəyə qoyduğu bağlamaya işarə ilə

Qapını hər gün olmasa da, hərdən mən özüm döyəcəyəm. Ancaq bu gün sənə ət, yağ yox, kolbasa ilə balıq konservi gətirmişəm.

Təşəkkür edirəm, cənab! deyə Sarışın bağlamayı açıb kolbasa götürərək iştaha ilə dişlədi. Kaş bütün almanlar sizin kimi olaydı!

Taxtapuşda qərar tuta bilməyən Sandro sürünəsürünə gəlib aşağıya açılan dəliyə yaxınlaşdı. İndi o, Bondarçukla danışan zabitin sifətini də yarıya qədər görürdü. Ancaq bu müəmmalı hadisədən əsla baş aç a bilmirdi.

Sən bundan sonra qərargahın ətrafında dolanma, deyə Xenfeld ehmalehmal doğrayıb töküdü. Kiçik bir ehtiyatsızlıq hər şeyi korlayar. General, Katerinaya kənd içində gözqulaqda olmağı tapşırıb. O qadın yəqin ki, səndən də intiqam almağa çalışacaq. Ancaq bundan qorxma. Mümkün qədər ondan uzaq gəz. Semixatkada sənə yaxın olan adamlar varsa, onları da başa sal. Qurd ağacı içindən yeyər. Sarışın əllərini şalvar cibinə qoyaraq gözlərini qiymiş halda yavəri dinləyirdi. Əgər düzünü bilmək istəsən, o pozğun qadına bu vəzifəni, generalın əmri ilə mən özüm tapşırışam.

Qoy əlindən gələni beş qaba çəksin, deyə Sarışın səsini ucaltdı. Ona bir toy tutaram ki, ölənəcən yadından çıxmaz!

Xenfeld ayağa qalxdı.

Sakit, qızışmaq lazım deyil! Mən sənə...

Kapitan sözünü qürtarmamışdı ki, sanki tavanın daşları başına töküldü. Sandro taxtapuşdan atılıb, onun gicgahına güclü bir zərbə endirdi və tez üstünə yığılaraq ağzını tutdu.

Dayan, serjant!..

Sarışının cingiltili səsindən elə bil evin divarları titrədi.

XOŞ XƏBƏRLƏR SƏHƏRİ

Polkovnik Səlimxanov təzəcə yuxuya getmişdi ki, telefon zəng vurdu.

Eşidirəm! deyə o, yerindən qalxmadan dəstəyi götürüb cavab verdi. Çox gözəl! Afərin, Zaxarçenko! Mən gəlincəyə qədər telefonun yaxınlığına heç kəsi buraxmayın! Polkovnik qalxıb çarpayının qırağında əyləşdi. Bu saat çıxıram. Alman dilini yaxşı bilən döyüşçülərdən iki nəfərini tapın, əmrimi gözləyin!

Diviziya komandiri pəncərəni açıb dəhlizdəki növbətçiyə tapşırırdı.

Şoferə de, «Villis»i qapıya sürsün!

O, tələsik geyinib trubkasını yandırdı və adəti üzrə otaqda gəzinməyə başladı. «Demək, belə! Dəmir yolu ilə Qızılkilsəli arasında da rəbitəmiz düzəldi. Bu, işin ancaq yarısıdır. Bəs Bondarçuk tərəfdən niyə bir soraq çıxmadı Maraqlıdır...»

Polkovnik bu fikirlərdə ikən həyətdən maşının siqnalı eşidildi. O, şinelini geyib, furajkasını qoydu və planşetini əlinə götürərək qərargahdan çıxdı.

Qızılkilsəliyə! deyə maşına əyləşəcək şoferə əmr etdi.

Uzaqdan çox sakit və hərəkətsiz görünən bu kənddə əslində gizli bir qaynaşma vardı. Top güllələrindən hələlik, birmərtəbəli yaraşlıq evləri, cavan ağacları, hündür, zərli kilsəsi salamat qalmış bu yerdə addımbaşı bir top qoyulmuşdu. Görünməz yerlərdə dayanmış tankların, katyuşaların, minaatanların üstü otlar, alabula plaşpalatkalarla örtülüb gizlədilmişdi. Yolların qırağında, evlərin böyründə dərin xəndəklər qazılmışdı. Belə ki, Qızılkilsəlinin hər bucağı istənilən dəqiqə hücumə hazır idi. Diviziyanın əsas qismi isə yaxındakı şam meşəsində gizlənmişdi. Topçu hissələri əmr gözləyirdi. Mövcud qüvvə ilə qarşıdakı düşməni Dneprə tökə biləcəyinə adi döyüşçülər də əmin idilər.

Sağ və sol cənəhdə ordu nisbətən geridə dayandığından, buradan cəbhəni yarıb çox irəli keçmək vəziyyətin xeyrinə deyildi. Düşmən arxadan güclü qüvvə ilə təmin edilərdisə, bu əməliyyatın ucbatından mühasirəyə düşmək qorxusu da vardı. Ona görə hələlik hissənin gecəgündüz ciddi kəşfiyyat aparması daha

əlverişli idi. İndi bu işin ağırlığı əsasən qərargahyanı batareyanın öhdəsinə düşürdü.

Polkovnik Qızılkilsəliyə yetişmək maşını kəndin qıraq evlərindən birinin dalında saxlatdırdı. Bura hələ heç yerlə əlaqəsi olmayan «Bakı» stansiyası idi. O, içəri gircək, leytenant və daha üç əsgər cəld ayağa qalxıb salam verərək farağat dayandılar.

Azad! deyə polkovnik əli ilə işarə elədi və yaxınlaşıb Zaxarçenko ilə Qulamın qarşısında dayanaraq bığaltı gülümsədi.

Səfəriniz necə keçdi, mənim qartallarım

Hər şey öz qaydasındadır, yoldaş qvardiya polkovniki! Demək olar ki, heç bir maneə ilə üzləşmədik. Ancaq... Hələ ki, zəhmətimizin faydası görünmür, Batareya komandiri küncdə, yeşik üstə qoyulmuş aparata işarə elədi.

Səlimxanov əyilib telefonun dəstəyini götürərək qulağına tutdu. Xeyli vaxt nəfəsini çəkmədən dinlədikdən sonra onu yerinə qoydu.

Aydındır! dedi. Hələlik o tərəfdə iş yubadılsa da, gözləmək lazımdır. Yaxşı, alman dilini bilən bu döyüşçülərdimi O, Qulamın yanında durmuş oğlanlara baxdı.

Bəli! Zaxarçenko irəli addımladı. Elədir ki, var.

Otaqda bircə kiçik şam yandığından, onların üzünü aydın görməyən polkovnik lap yaxına gəldi. Hər ikisini diqqətlə nəzərdən keçirdi.

Sən kimsən deyə birinci əsgərə müraciət elədi. Oğlan qramafon kimi birnəfəsə özü barədə məlumat verdi.

Kommunistsənmi deyə polkovnik soruşdu.

Bəli, 1940cı ildən!

Moskva əcnəbi dillər institutunu qurtarmış bu yefreytorun özü haqqında söylədikləri Səlimxanovun ürəyindən oldu. İkinci, nisbətən cavan görünən komsomolçu döyüşçü də polkovnikin nəzərdə tutduğu iş üçün yararsız deyildi. O da almanca sərbəst danışdı.

Çox gözəl! Diviziya komandiri trubkasını tütünlə doldurub ovcunda saxladı. Əmrinə diqqətlə qulaq asın Bu dəqiqədən başlayaraq siz aparatın yanında növbə çəkməlisiniz! Kağız, karandaşınız həmişə hazır olmalıdır! Bəlkə də beşon saat, hətta bir neçə gün telefonda heç nə eşitməyəcəksiniz. Ancaq bu sizi darıxdırmamalıdır. Dəstəyi bircə an qulağınızdan ayırmayın! Bu aparat gectez dilə gəlməli, danışmalıdır! Həm də alman dilində! Bütün eşitdiklərinizi mənasını başa düşsəniz də, düşməsəniz də, nöqtəsinə qədər yazmalısınız. Ancaq özünüz nəfəsinizi də çəkməməlisiniz, aydındır

Səlimxanovu diqqətlə dinləyən döyüşçülərin ikisi də eyni vaxtda cavab verdi

Aydındır, yoldaş qvardiya polkovniki!

Diviziya komandiri trubkasını yandırır sümürdü.

Bu telefonda eşitdiklərinizin bir kəlməsi də kənara çıxmamalı, bu otağa məndən başqa heç kəs girməməlidir! O, üzünü Zaxarçenkoya tutub əlavə etdi Leytenant, təcili olaraq qapıda gözətçi durmalıdır!

Baş üstə!

Polkovnik bir an susub sözünü tamamladı

Aparat işə düşən saniyə mənə məlumat verərsiniz! Sualınız yoxdur ki

Xeyr!

Elə işə işə başlayın! Hər dörd saatdan bir növbəni dəyişərsiniz!

Xarabalığa bir kilometr qalmış «Villis» dayandı. Əvvəlcə polkovnik, sonra da Zaxarçenko ilə Bədirzadə aşağı atıldılar.

Sən məni gözləmə! deyə Səlimxanov şoferinə tapşırıq verdi. Müşahidə məntəqəsində olacağam naharımı ora gətirərsən. Yadından çıxmasın ki, tütünü də az qalmışdır.

Şofer sükanı fırladı, geri döndü.

Diviziya komandiri, yanınca da leytenant ilə Bədirzadə danışmadan, iri addımlarla tərənin döşünə qalxmağa başladılar.

Hava bərk soyuq idi. Şaxtadan donmuş torpaq onların çəkmələri altında buz kimi sınıb xırçıldayırdı.

Yağacaq! deyə polkovnik başını qaldıraraq bozarmış göyə baxdı. Zaxarçenko da onun sözünü təsdiqlədi

Əsil qar havasıdır.

Araya çökən sükutu yenə polkovnik pozdu

Leytenant, bu cavan oğlanın necə rəhbəri olduğunu bilir. Kəşfiyyatda əli necədir, bacarımı

Batareya komandiri fikirləşmədən dilləndi

Siz onu bu işə göndərməkdə əsla səhv etməmişiniz, yoldaş qvardiya polkovniki. Bədirzadə bütün əməliyyat boyu həm təcrübəli telefonçu, həm də kəşfiyyatçı kimi çox ustalıqla tərənirdi.

Səlimxanov Qulama baxaraq qımışdı.

Sağ ol, bakılı balası! deyə zarafatla onun kürəyinə vurdu. Mən qorxaq sandığım adamları utandırmaq üçün kartofsoğan soymağa mətbəxə göndərirəm. Biriki dəfə belə elədikdən sonra hər şeyi özləri başa düşürlər. İgidləri isə daha çətin imtahanlarda sınaqdan keçirirəm.

Söhbət bura çatanda Qulam özünü saxlaya bilmədi

Yoldaş qvardiya polkovniki, əgər siz məni doğrudan da çətin sınaqlarla yoxlamaq istəyirsinizsə, əmr edin, serjant Meladzenin

dalınca gedim. Onun başında bir xətər olmasa idi, indiyədək mütləq hissəyə qayıtmışdı. Mən Sandronu yaxşı tanıyıram dəyirmanı salsan, diri çıxar. Ancaq bu dəfə... Bu dəfə nə isə bir hadisə baş vermişdir...

Diviziya komandiri Qulamın gözləmədiyi halda çox acıqlı cavab qayıtdı

Döyüşçü Bədirzadə! Bu xahişi bir daha dilinə gətirməməyi sənə əmr edirəm! Diviziyada olan bütün əsgərlərin, komandirlərin həyatına hər kəsdən əvvəl mən cavabdehəm!

Zaxarçenko arxadan Qulamı dümsüklədi «Sus! Danışma!»

Elədiyim qəbahətə görə üzr istəyirəm, yoldaş qvardiya polkovniki! deyə Bədirzadə pərt oldu.

Yarım saat sonra onlar müşahidə məntəqəsinə çatdılar.

Səlimxanov qazmanın qabağında ayaq saxladı və üzünü Qulama tutaraq

Sən get, yat! dedi. Bəlkə yuxuda dostun Sandronu görüb rahat oldun. Həm də Semixatkadakı iki min evdən hansının zirzəmisində, quyusunda, həyətbaçasında gizləndiyini dürüst öyrənən, bizə də xəbər verərsən.

Polkovnikin bu sözlərlə nəyə eyham vurduğunu yaxşı başa düşən Bədirzadə öz xahişində haqsız olduğunu dərk elədi. Doğrudan da, düşmənin yerləşdiyi böyük bir kəndə gedib Sandronu aramaq, ot tayasında iynə axtarmaq qədər çətin idi. Qulam isə dostu üçün can yandırdığından, işin dalısını fikirləşmir, Səlimxanovun yumşaq damarını tutan kimi bu məsələni ortaya atırdı.

O, müşahidə məntəqəsinin yaxınlığındakı qazmaya gəlib, növbədən sonra burada dincələn əsgərlərin arasında özünə yer elədi. Soyunmadan quru taxtın üstündə uzandı. Həmin dəqiqə şirin yuxuya gedəcəyinə şübhə etməyən Qulam, xeyli vaxt gözlərini qaranlıq boşluğa zilləyib, yata bilmədi. Meladzeni gah öz döyüşçü yoldaşları ilə birlikdə, yenə həmişəki təkin deyibgülən, zarafatlaşan, gah da düşmənin arxasında çətin, çıxılmaz

vəziyyətlərdə gördü. «Onu hara göndərdilər Bəs niyə qayıtmadı Əgər serjantın yubanmasında bir təhlükə yoxsa, nə üçün hamı ondan danışır Polkovnik özü də nigaran deyildimi..» Bu suallar Qulama rahatlıq vermir, onu cürbəcür fikirlərə düşməyə məcbur edirdi.

Dan yeri sökülürdü. Qazmanın açıq qapısından içəri nizə təkin zəif bir işıq zolağı uzanırdı. Bayırda gəzən gözətçinin yeknəsəq ayaq səsləri eşidilirdi. Qulam dikəlib bir eşmə бүkdü, yandırdı və tüstünü sinəsinə çəkərək, yarımqaranlıq qazmadan yanyörəsinə nəzər saldı.

Yatan əsgərlər daş kimi hərəkətsiz düşmüşdülər. Yəqin ki, hamısı bərk yorğun idi. Qulamın içəri girdiyindən heç biri xəbər tutmamışdı.

Saxla çəkim, deyə bu vaxt qıraqdan kal bir səs eşidildi. Qulam eşməsinə dalbadal sümürüb, üzünü görmədiyi döyüşçüyə tərəf uzatdı.

Al!

Közün işığı qaranlıqda bu əldən o ələ ötürülüb uzaqlaşdı.

Növbədən gəlicsən

Qulam sual verilən səmtə baxdı

Necə

Serjantdan xəbərin yoxdur

Xeyr, deyə o, köksünü ötürdü. Əsgər çeşməni qazmanın divarına basıb söndürdü. Közdən qopan qığılımlar aşağı səpələndi.

Göz qabağında ölmək itkin düşməkdən min kərə yaxşıdır! dedi. Sonra heç biri danışmadı.

Qulam yerinə uzandı. Bu dəfə anasını xatırladı. «Arvada çoxdandır məktub yollamıram. Yəqin nigarandır. Bu günsabah vaxt tapan kimi ona kağız yazmalıyam!» deyə düşündü.

O nə vaxt yuxuya getdiyini bilmədi.

Səhər növbədən gələn gözətçi, üstbaşı qar içində, qazmaya girib
Qulamı silkələdi

Dur! Polkovnik səni çağırır!

O qalxıb özünü səliqəyə saldı. Kürəkləri donmuşdu.

Zirzəmidəki əsgərlərdən üçü harasa getmişdi, ikisi də hələ də
mışılmalı yatırdı.

Haradadır polkovnik deyə o, papağını çırpan döyüşçüyə baxdı.

Müşahidə məntəqəsində.

Bayırda qar yağıb, nədir

Qulam qazmadan çıxcaq işıqdan gözlərini qıydı. Hər tərəf
atappaq idi. Bir an məntəqənin hansı səmtdə olduğunu ayırd edə
bilmədi. Sonra qar üstündəki ayaq izlərindən onun yerini
müəyyənləşdirdi.

İcazə verin, yoldaş qvardiya polkovniki! deyə o, içəri gircək
ucadan dilləndi.

Buyur!

Döyüşçü Bədirzadə sizin əmrinizlə gəlmişdir!

Səlimxanov nə üçünsə zənnlə ona baxıb, xəfifcə gülümsündü.
Qulam qazmadakıları gözdən keçirdi. Burada tanıdığı adamlardan
savayı, alman qiyafəsində iki nəfər də vardı.

Yaxın gəl! deyə Səlimxanov yenə bayaqkı tərzdə mehribanlıqla
gülümsündü.

O, bir addım qabağa keçib dayandı.

Tanış olun! Polkovnik, üzünü sarı tük basmış alman qiyafəli
soldatı göstərdi. Bədirzadə bu vaxt ona göz vuran serjant
Meladzeni tanıyıb irəli atıldı.

San... dro!!.

Qulam!!.

Dostlar bir-birinə sarıldılar.

Bədirzadə tanımadığı ikinci adama baxdı. Bu, həqiqətən alman zabiti idi.

Lakin bu səhər Qulamı ikinci bir xəbər həmin görüşdən az sevindirmədi «Bakı» telefon stansiyası düşmən diviziyası qərargahının danışıqlarını tutmuşdu!

DƏMİR YOLU KƏNARINDA

Alman kapitanının gözlənilmədən Bondarçukun evinə gəlməsindən şübhələnən və onların arasındakı danışıqdan bir şey anlamayan Sandro əvvəlcə nə edəcəyini bilmədi. Sonra nədənsə hər ikisinin səsini qaldırdığını görüb, baş verəcək təhlükənin qarşısını almaq üçün taxtapuşdan aşağı atılaraq Xenfeldi xirtəklədi. Sarışın araya girməsəydi, serjant ehtimal ki, yavəri evin küncündə boğub öldürəcəkdə. Yavər onun əlindən yaxa qurtarıb ayağa duranda, Sandronun ağır yumruğunun zərbəsindən sol qaşının altı partladığını hiss etdi. Məsələnin nə yerdə olduğunu təxmin edən alman kapitanı, onlara baxaraq hətta bir balaca gülümsədi də.

Eybi yoxdur, deyə Sarışını pərtlikdən qurtarmağa çalışdı. Keçib gedər. Ancaq Sandronun hələ də tam arxayınçılıq hasil etmədiyini gördüyü üçün pistoletinin güllələrini boşaldıb cibinə tökdü. Sonra yenə də Bondarçuka eşitdirdi Serjantı rus dilində başa sal, de ki, mən özgəsi deyiləm. Cismən düşmən cəbhəsində dursam da, qəlbən sizin dostunuzam. Məndən şübhələnməsin...

Sarışın məsələni Meladzeyə danışanda o, özündən çıxdı

Təqsir səndədir! Bunu əvvəldən desəydin, qarnın ağrımazdı ki!

Xenfeld şişi yatırmaq üçün qaşının üstünə mis pul bağladı. Sonra da soyuq kompres qoyub, xeyli gözləməli oldu.

Həmin günü yavərinin başını sarıqlı görən fon Berner özündən çıxdı teztez kirpik çalaraq donquldandı

Mən bu tilsimli Semixatkanın kələklərindən heç baş açə bilmirəm! İşlər belə getsə, biz çoxumuz evə birgözlü qayıtmalı olacağıq!

Elə qurtarsaq, xoşbəxtlikdir, cənab general, deyə yavər onu lap qorxutdu. Təki tezliklə bu yeri tərək edib geri çəkilydik.

Fon Berner əllərini dalına qoyub, qabağa əyilmiş halda əsəbi addımlarla qərargahda gəzinərək deyilməyə başladı

Qəribədir! Sən aşpazı vurub gözünün altını göyədirsən, başqası səni vurub qaşını partladır. Sabah da mənim başımı əzəcəklər...

Üzr istəyirəm, cənab general, məni vuran olmamışdır. Ancaq bu hamı üçün, hər dəqiqə mümkün olan şeydir. Dediym kimi yaxınlığımda partlayan top gülləsindən özümü qoruyanda daşın üstünə yıxılmışam. O ki, qaldı aşpaz feldfebel, onun tənbehini, doğrudur, mən vermişəm. Yerli camaatı məqsədsiz incitmək, özünüz dediyiniz kimi, biz almanların heç də xeyrinə deyildir. Əgər bunu mənə bir qəbahət hesab edirsinizsə, mən hər cür cəza çəkməyə hazırım.

Söhbətin bu məqamında çəpgöz aşpaz başı sarıqlı halda ehtiyatla içəri girərək qapının ağzında dayandı.

Nə var! Sözü nədir! deyə general onun üstünə çəmkirdi.

Feldfebel adəti üzrə xırdaxırda doğramağa başladı

Elə vacib bir sözüm yoxdur, cənab. Gəldim sizə məlum edəm ki, meyliniz çəksə, yarım saata, uzaq başı qırx dəqiqəyə kimi naharınızı yeyə bilərsiniz. Bu gün çox çətinliklə də olsa, sizin üçün çolpa tapıb, ətindən ləzzətli şorba...

Fon Berner hövsələdən çıxdı. Stol üstündəki boş butulkanı qapıb ona tərəf tolazladı.

Rədd ol! Gözünün sarığını açmamış, bir daha bu vəziyyətdə yanıma gəlib zəhləmi tökmə! Eybəcər!

Feldfelbel divara dəyib çilikçilik olan butulkanın qırıntılarını ətəyinə yığaraq daldalı otaqdan çıxdı.

Nahaq yerə əsəblərinizi pozmayın, deyə Xenfeld generalı sakit eləmək istədi. Bizim bu aşpaz şüursuz dana kimi bir şeydir! Belə mərifətsizləri sözlə tərbiyə etmək, heyvana ali təhsil verməkdən çətinidir. Kapitan söhbəti dəyişmək üçün araya söz atdı Katerinanı tapıb danışdım. Tapşırıdım ki, gözqulaqda olsun, bir şey öyrənən kimi mənə xəbər çatdırsın.

Bu günlərdə xüsusilə ehtiyatlı tərpənmək lazımdır! deyə fon Berner gözlərini qırpıb, üzünün ətinə səyirtti. Dnepri adlayan sovet piyadaları saatbasaat qabağa soxulurlar. Üstəlik, o biri sahildən toplar, minaatanlar onları möhkəm mühafizə edir. Diviziyamıza göndərilən artilleriya qüvvəsi bir həftəyədək burada olmalıdır. Ondan sonra isə çox gözləməyəcəyik. Rusları Ukraynadan təmizləmək, gələcək üçün böyük taxıl ehtiyatını əldə saxlamaq deməkdir. Bunsuz, alman ordusunun qarnını doydurmaq mümkün olmayacaq.

Xenfeld onun fikrinə qüvvət verdi

Elədir, cənab general, hələ üstəlik yerli camaatı da çörəklə təmin etmək Almanıyanın öhdəsinə düşəcəkdir. O, azacıq susdu. Sonra fon Bernerdən söz almaq məqsədi ilə soruşdu Sizcə, göndərilən artilleriya qüvvəsi rusları geri qovmağa tam kifayət edəcəkdirmi

Elə bilirəm köməyimizə gələcək iyirmi beş «Ferdenant», «Tiqr» tankı, iyi yüz əlli top, yetmiş «Vanyuşa» və səkkiz yüzə qədər avtomatlı soldat cəbhəni yarıb irəliləməyimiz üçün artıqlaması ilə kifayətdir. General siqaret yandıraraq sözüne əlavə etdi hələ üstəlik neçə vaqon mərmə də bizim arsenallara boşaldılacaqdır.

Bu çox gözəl olar, cənab general! deyə yavər özünü sevincək göstərməyə çalışdı. Məncə rusların qüvvəsi çatsaydı, indiyədək Dnepr sahilində qərar tutmazdılar. Yəqin onlar da bizim kimi axırncı barıtlarını atıb dayanıblar.

Fon Berner onunla razılaşmadı.

Xeyr, səhv edirsən, kapitan! Hazırkı vəziyyətdə hücumu keçmək ruslara əsla əl verməz! Sən həkimsən, xəstələrin dərindən asanlıqla baş açsan da, müharibə siyasətində hələ çox bicliklər öyrənməlisən. Düşmənin Semixatka rayonundan irəliləməsi onu təhlükə qarşısında qoyar.

Siz yəqin ki, sağ və sol cinahlarımızın xeyli qabaqda durmasını nəzərdə tutursunuz, deyə Xenfeld heç də əfəl olmadığını generala bildirmək istədi. Əlbəttə, bu şəraitdə rusların hücumu keçməsi qəsdən mühasirə tələsinə girməkdir. Orta hissədən Dnepri adlamaq isə onların çox xeyrinə oldu. Gələcək işləri üçün istədikləri qədər qüvvəni o biri sahilə toplayacaqlar.

Fon Berner gülümsündü

Afərin, kapitan! Sən, mən düşündüyümdən daha ağıllısanmış!
Cənab general, stratejini mən ancaq qərargaha sizin yanınıza yavər gəldikdən sonra azçox əxz eləmişəm.

Xenfeld gedəndən sonra, Bondarçuk dəmir yolunda nə kimi əməliyyat aparmalı olacağını serjanta danışmağı yersiz sanmadı. Çünki bu işdə Meladze də ona kömək edərdi.

Bayırda gedişgəliş kəsilmədiyindən, kəşfiyyatçılar evdən çox gec çıxdılar.

Almanlar qızğın fəaliyyətdə idilər.

Kəndin içində qoyulacaq toplar, minaatanlar üçün yer hazırlanır, yollardan keçən telefon xətləri basdırılır, təzə xəndəklər qazılırdı.

Vəziyyətdən xəbərdar olan kənd adamları Semixatkanın ucqarlarına çəkilməmişdilər. Ona görə də Sarışının qonşuluğuna köçənlərin sayı artmışdı. Sandro necə olursa olsun tezliklə buradan getməli idi. Bundan sonra Xenfeldlə görüşmək də qız üçün xeyli çətinləşəcəkdi.

Bondarçuk bu gecə serjantın köməyi ilə əməliyyatı mütləq başa çatdırmalı idi.

Kəşfiyyatçılar hələ evdən çıxmamış Sarışının əvvəlcədən yığdığı kabelləri başbaşa bağlayıb hazırlamışdılar. Gecə saat ikiyə yaxın onlar qərargahın əllialtmış metrliyində, münasib yerdə gizlənib aranın sakit olmasını gözlədilər. Buranı keşikçi heç cür görə bilməzdi.

Kəndin küçələrindən əlayaq yığışan kimi Bondarçuk işin bir qismini görüb qurtardı. Ertədən bələdlədiyi qərargahın mərkəzi telefon xəttindən qol ayıraraq qırağa çəkdi. Sonra dəmir yoluna qədər aparılan əməliyyat o qədər də vaxt və əziyyət tələb etmədi. Ancaq işin axırına yaxın, yolda rastlaşdıqları almanlar onları ləngitməkdən savayı, həyatlarını da təhlükə qarşısına qoydu. Buna baxmayaraq nə Sandro, nə də Bondarçuk geri çəkilmədi.

Soldatlardan birinin tərkində dördkünc qutu vardı. Bu, yəqin ki, radiostansiya idi. İkinci, furajkalı isə uzaqdan zabitə oxşayırdı. Heç bir qorxu hiss etmədən qabağa gələn almanlar, çox güman ki, qarşıdakı köhnə dəmir yolu vağzalının damında gizlənib, səhər oradan gördüklərini radiostansiya ilə arxaya xəbər verəcəkdilər. Sandro nəfəsini çəkmədən onların hər addımını dördgözlə izləyirdi.

Ehtiyatlı ol! deyə serjant, Bondarçuku xəbərdar elədi.

Almanlar düz kəşfiyyatçıların üstünə addımlayırdılar. Artıq nə geri çəkilmək, nə də yerlərini dəyişmək mümkün deyildi. Ətraf düzənlik olduğundan, qaranlıqda da onları görə bilərdilər. Serjant səhv eləməmişdi. Radistlərdən biri zabit qiyafəsində idi.

Atacağam! deyə Sandro, Bondarçukun qulağına pıçıldadı.

Almanlar onların qarşısından keçəndə Meladzenin avtomatından bir qatar güllə vıyıldı və həmin saniyə tərkində radiostansiya olan soldat ürəyini tutub arxaya qanrılaraq yerə yığıldı.

«Xinde xox!» deyə kəşfiyyatçıların hər ikisi eyni vaxtda çığırdı. Qəfildən təhlükə ilə qarşılaşan zabit, əlini pistoletinə atmağa imkan tapmamış Sandro ilə Bondarçuk onun başının üstünü aldı.

Tərk silah edilmiş alman leytenantı nə imdada adam çağırmağa, nə də qaçmağa səy göstərdi.

Kəşfiyyatçılar sonrakı işlərini zabitin öz əli ilə görüb qurtardılar və yerə səpələnmiş alman soldatının şinelini soyundurub meyidini kənara sürütləyərək, örtbasdır elədilər.

İndi stansiyanı götür, gedək! deyə Sarışın ələ keçirdiyi pistoletlə leytenantın qabırğasını dürtmələdi. Tez ol, vaxtımız azdır!

Zabit səsini çıxarmadan əmrə itaət elədi. Sandro isə öz sıırıqlısının üstündən ölən soldatın yaşıl şinelini geyinib, onun pilotkasını başına qoydu.

Sağ ol, qatso! deyə Bondarçukun əlini sıxdı.

Sizə də yaxşı yol, serjant. Dostunuza məndən alovlu salam söyləyərsiniz...

Sarışın geri qayıdıb qaranlıqda gözdən itdi. Sandro, zabitə qabağına salıb, dünən cəbhəni keçdiyi yerə tərəf istiqamət aldı.

NAMƏ VÜSALIN YARISIDIR

Neçə gün ara vermədən yağan qar səhərdən kəssə də, hələ havanın şaxtası sınımamışdı. Soyuq, iynə kimi adamın iliklərinə işləyirdi. Diviziyanın yerləşdiyi qonşu kəndin evləri, ağacları qardan qalın paltar geyinmişdi. Ortada yüksələn kilsə, hələ üstünün ağ örtüyü qaldırılmamış nəhəng abidəni xatırladırdı.

Qulam başqa bir telefonçu ilə xarabalıqdakı kəşfiyyat məntəqəsində növbədə dururdu. Onlar hər yarım saatdan bir dəyişib, xəndək boyu o başbu başa yüyürərək canlarını isidir, lakin azacıq keçməmiş şaxta yenə kələklərini kəsirdi. Qazmanın açıq qapısından qar içəri dolmuşdu. Qulam yerə xeyli ot döşəsə də, şinelə bürünüb onun üstündə yatmaq yenə mümkün olmurdu. Hətta anasına göndərdiyi məktublarda birində o, bu barədə də yazmışdı «...Daha sən görən nərmənazik oğlan deyiləm. Rus qışının soyuğuna alışmışam. Desəm, inanmazsan iki gecədir qarın üzərində yatıram. Heç halıma da təfavüt eləmir...»

Ancaq əsil həqiqəti anasından gizlətməmişdi. Divarları buz bağlamış qazmada ayaqlarının donu açılmırdı. Belə vaxtlarda o, sobası çırthaçırtla yanan, ocaq üstə xörək qazanı buğlanan bir otağı elə arzulayırdı ki!.. Lakin müşahidə məntəqəsində növbə çəkən telefonçular üçün bu mümkün olan şey deyildi! Hələ yaxşı ki, düşmən cəbhəsi susurdu gülləyə qənaət elədiyindənmi, atəş nöqtələrinin yerini bildirmək istəmədiyindənmi, nədənsə, çox atmırdı. Yoxsa Qulamgil hərdən çay əvəzinə bir qazança su qaynadıb içməyə də həsrət qalardılar. Sandronun isə həmişəki kimi kefi kök idi. Günün yarısını qonşu kəndin kilsəsindən stereotruba ilə müşahidə aparır, gecələr aşağıda, keşişlərə məxsus otaqda yatırdı. Hərdən Qulama zəng vurub sağ cinahdakı vəziyyəti xəbər alır, bəmərə söhbətləri ilə onu əyləndirirdi.

Qulam, dostum, bilirsən nə var

Yox...

Deyirəm bir qız olsaydı sevərdim.

Bəs Naziko Ona xəyanət edərsənmi

Əşi, sözdür deyirəm də özümünkünü dünyaya dəyişməyəm.

Yaxud

Hə, genasvale, həriflər sizə portmanatzad atmırlar

Hələ ki sakitlikdir, Sandro. Ancaq şaxta kələyimizi yaman kəsib. Sənin halın necədir

Qatso, özün bilirsən ki, mənim üçün hər yerdə Tbilisidəki kimi xoş keçir. Bu saat keşişin otağında peçi təzəcə qalamışam, hamam bunun yanında yalandır. Özüm də təkcə trusiklə oturmuşam. Bura bax, Qulami, istəyirsən batareya komandirini bişirim, məni göndərsin, bir neçə günlüyə səni əvəz eləyim, hə

Sağ ol, Sandro.

Genasvale, sağam də, ölməmişəm ki! Onda ikicə gün də bir təhər döz, sonra canını qızdırmaq mənim boynuma. Əşi, sənsiz yaman darıxıram. Doğrusu, bu yoldaşım, bax özü də eşidir, çox qaradınməz adamdır. Zalım oğlunun gülməklə, danışmaqla arası yoxdur. Hey telefon trubkasını qulağına tutub susur. Deyirəm, genasvale, nə qədər fikir eləsən yenə tövlə evin dalına düşəcək...

Meladzenin belə məzəli söhbətlərindən Qulamın canına sanki bir istilik gəlirdi.

Ötən müddət ərzində Sandro dostu barədə Sarışının dediyi sözləri də xırdaxırda ona çatdırmışdı «O, elə tez-tez səni soruşurdu. Mən də ki, özün bilirsən, səni o qədər tərifləyirdim ki, Napoleon Bonapart sənin yanında yalan olmuşdu...»

Cəbhədə vəziyyət sabit idi. Yenə də hər iki tərəf susurdu. Əvvəllər təktük eşidilən top səsləri də ara vermişdi. Tufandan qabaq dəniz sakitləşdiyi kimi, müharibə meydanında da belə vaxtlarda aranın qəfildən qızışacağını döyüşçülər yaxşı bilirdilər.

Qulam məktubuna cavab almadığı üçün evdən nigaran idi. Həmişə hər üçbeş gündən bir kağız yollayan anası, ikinci həftə idi ki, onu intizarda qoymuşdu.

Heç fikir eləmə, deyə bundan xəbər tutan Sandro dostuna təsəlli verirdi. Səni əvvəldən pis öyrədiblər. Mən Tbilisidən çıxalı evimizə cəmisi dördbeş kağız yazmışam. Məktub qız işidir.

Bu səhər yenə Qulamı telefona çağırıdılar.

Kimdir

Gürcü balasının səsinə oxşayır deyə növbə çəkən yoldaşı ona cavab verdi. Qulam tənəltənəbəl yerindən qalxdı, biriki dəfə gərnəşdikdən sonra telefona gəldi.

Bəli, mənəm, Sandro, deyə yuxulu halda özünə yad bir səslə dilləndi.

Meladze ucadan tənənəli tərzdə salamladı

Sabahın xeyir, qatso! Kefin necədir Evdən bir xəbər çıxdımı

Qulam kürəyini ovuşdurub, qurcandı.

Yox, anamdan çox nigaranam. Dünən yenə kağız yazmaq istədim, soyuqdan əlim qələm tutmadı.

Düzələr deyə Sandro əsil mətləb üstünə gəldi. Bura bax, genasvale, Zaxarçenko ilə danışib sənin üçün iki saatlığa vaxt almışam. Dur tez özünü kilsəyə yetir. Bu gün canımızı əməlibaşlı qızdıracağıq.

Qulam heç nə başa düşmədi.

Nə dedin Neyləyəcəyik

Deyirəm, biriki saatlığa cənnətə gedəcəyik. Leytenant da bizimlə olacaq.

...Qulam avtomatını çiyinə alıb azacıq uzaqlaşmışdı ki, Qızilkilsəlidən məntəqəyə xörək aparən aşpazla qarşılaşdı.

Muştuluğumu ver, sənə məktub gətirmişəm! deyə o, əlindəki iri termosu yerə qoyub cibindən ağ bir zərf çıxararaq, başının üstündə yellətdi. Qulam sevincək məktubu alıb baxan kimi Məhbubənin xəttini tanıdı.

Bura bax, hara belə Nahar eləməyəcəksən deyə aşpaz kəməmindən asdığı flyaqanı taqqıldatdı. Yüz qramın da burdadır.

O da sənin muştuluğun!

Qulam zərfi açıb məktubu oxumağa başladı. Bu dəfə Məhbubə kağızı Pakizə xalanın deyil, öz dilindən yazmışdı.

«Hörmətli qardaşım!Əvvəla sizə doğma Bakımızdan salam. Ananızdan nigaran qalmayın. Mən hər gün ona baş çəkirəm. Məktublarınızı da xalaya özüm oxuyuram. Hərdən məni də yada salıb, salam göndərdiyinizə görə çox şadam. Təşəkkür edirəm. Ancaq sizdən bircə xahişim var bundan sonra ananıza soyuqdan, qardan, bir sözlə, vəziyyətin çətinliyindən heç nə yazmayın! Belə şeylər arvada əziyyət verir, ürəyi narahat olur. O da özünü soyuğa vermişdi, həkim çağırdım, dərman yazdı, indi yaxşıdır. Mən bu məktubu sizə elə öz xahişimi bildirmək üçün yazdım.Salamat qalın.Yaxın zamanda qələbə ilə qayıtmağınızı arzu edirik.Hamıdan sizə salam var.Məhbubə».

«Sağ olasan, qonşu qız!» deyə Qulam kağızı dörd qatlayıb döş cibinə qoyaraq, ürəyində ona təşəkkür elədi. Sənin məktubundan anamın ətrini aldım. Elə bil lap özünü gördüm. Yaxşı demişlər namə vüsalın yarısıdır!

Axşamlar gün batanda Pakizə xala pəncərənin qara pərdələrini salıb, işığı yandırar və radionun qabağında oturaraq qulaq asardı. Hər dəfə ona elə gələrdi ki, indicə diktör gur səslə deyəcəkdir «Gözünüz aydın olsun! Müharibə qələbəmizlə qurtardı!» Ancaq eşitdiyi xəbərlər heç zaman ananı sevindirməzdi. Üçüncü il idi, cəbhədə, odlu vuruş meydanlarında insanlar ölür, insanlar

yaralanır, insanlar qan axıdırdı. Tanklar yanır, təyyarələr vurulub yerə salınırdı. Kəndlər, şəhərlər dağılıb xarabazar olurdu. Həyat gündə nə qədər günahsız qurbanlar verirdi! Hər gün həyatdan gedirdi, həyata heç bir şey əlavə edilmirdi.

Bu səhər Pakizə xala oğlundan məktub alanda necə sevindisə, Məhbubəni çağırmağa gedəndə astanada büdrəyib, üzüqoylu yerə yıxıldı. Ancaq heç bir ağrı hiss etmədi.

Ay qız, xalan sənə qurban, tez özünü bura yetir. Gədədən kağız gəlib! deyə həyəətə açılan pəncərəni aralayıb qonşu qızı səslədi.

Məhbubə yarımçıq hörülmüş tellərini yellədəyellədə, pillələri ikibir, üçbir qalxaraq özünü Pakizə xalaya yetirdi.

Hə, deyirdin uşağımın başında qəzavüqədər var. Axır ki, ürəyin sakit oldu! Məhbubə zərfi alıb açdı. «Anacan, salam!» deyə o, birinci sətri oxumağa başlayanda arvad özünü saxlaya bilmədi.

Əleykəsalam, bala, anan sənə qurban!

Pakizə xala oğlunun sözlərini dinlədikcə kövrəlir, astaasta başını yırğalayır.

«...Ana, göndərdiyin sovqatları aldım. Çox sağ ol, böyük zəhmət çəkmişən. Sən hər məktubda soruşursan ki, bu tərəflər necədir, qarı, şaxtası varmı Harada gecələyirəm, mənə soyuq olmur ki.. Məhbubə hörüyünü barmağına dolayıbaçaraq əzik kağızda qara karandaşla yazıldığından pozulmuş kəlmələri höccələyirdi. Əlbəttə, bu tərəflərin qışı Bakıdakı kimi deyil. Ancaq daha öyrənmişəm. O sən görənlər nərmenazik oğlan deyiləm. Rus qışının soyuğuna alışmışam. Desəm inanmazsan, iki gecədir qarın üzərində yatıram. Heç halıma da təfavüt eləmir...»

Can bala! deyə ana bu yerdə dözə bilməyib hönkürdü. Bəs mən o ipək yorğandöşəyi kimin üçün hazırlamışdım! Heç rəvadırmı mən isti yerdə, sən açıq havada, soyuqda qalasan

Məhbubə arvadı sakitləşdirməyə çalışdı

Yaxşı, ay Pakizə xala. Bir az özünə toxtaqlıq versənə. Adam bu qədər ağciyər olmaz!

O günü arvadın ürəyi çox kövrəldi. Axşamadək yediyini, içdiyini bilmədi. Bayırda quşbaşı qar yağırdı. Şaxta pəncərə şüşələrinə nəqşlər rəsm etmişdi. Pakizə xala hey fikirləşir, fikirləşirdi.

Qara gözlərinə qurban, ay bala, deyə teztez gəlib Qulamın divardan asılmış şəkli qarşısında dayanır, onunla danışırdı. Sən o soyuqlara necə dözürsən Məgər mən səni bu gün üçün mü böyütmüşdüm

Zərli çərçivədən gözlərini qırpmadan baxan oğlunun dinmədiyini görən ana özü öz suallarına cavab verirdi «Ürəyini qısm, anacan. Sağsalamat gəlib yenə sənənin ipək yorğandöşəyində rahatca yataram. Belə günün ömrü az olar...»

İkinci gün Pakizə xala xəstələndi. Gecə qaranlıq otaqda yerinə uzanıb düşünən ananın qəlbində bir çıraq həm yandı, həm söndü. Arvad, Qulamı gah öz yanında gördü, gah da onun məktubları kəsildi, sonra heç bir xəbərətəri çıxmadı, ana oğulsuz qaldı.

Haçandanhaçana Pakizə xala qızdırma içərisində gözlərini yumdu. Yuxudamı, oyaqlıqdamı orasını bilmədi, əsgər oğlunu şinelə bürünərək qarın üstündə yatmış gördü. O, hövlnak qalxıb yerində oturdu. Sehlənmiş kimi sərsəm nəzərlərlə yanyörəsinə baxdı. Qaranlıq otaqda heç nə sezmədi. Pəncərənin qara örtüyü arasından içəri zəif işıq süzülürdü. Arvad nə fikirləşdisə, yorğanı üstündən kənara atdı, ayağa qalxıb, balkon qapısına yaxınlaşdı. Pərdəni yana çəkdi, bayıra baxdı. Hər tərəf qar... qar... ağappaq qar idi. Göy

lər bomboz görünürdü. Deyəsən, hələ çox yağacaqdı.

Pakizə xalanın qulağına sanki oğlunun səsi gəldi «Get yat, ana, sənə soyuq dəyər!» Arvad qapını açdı. Eləcə alt paltarında, ayaqyalın, tərlitərli küçə balkona çıxdı. Burada dizə qədər qar vardı. «Mənim əziz balam, bu şaxtalı qış gecəsində sən qarın üstündə, mənə isti yorğandöşəkdə yatacağam Yox, buna ana ürəyi dözə bilməz!» O, sinəsini açıb üzüqoylu yerə uzandı. Bütün əzalarına, iti neştər təkin kəsib doğrayan bir gizilti doldu. Arvad bununla da kifayətlənmədi. Oğlunu qucaqlayırmış kimi, çılpaq qollarını yanlara açıb qarı toplayaraq bağına basdı. Bədəni titrədi, dişləri birbirinə dəydi, dodaqları əsdi, qəlbində nəsə güclü ağrı hiss elədi. Lakin uzandığı yerdən durmaq istəmədi.

«Qulam səhərə qədər yatır, mən də bu gecə burada qalacağam!»

Azacıq sonra arvad bədəninin quruduğunu və daha tərpənə bilmədiyini hiss edəndə, ölüm məchul bir görkəmdə qaranlıq kölgə təkin gözlərinin qabağına gəldi.

«Qula...am!!» deyə ana var gücünü toplayıb oğlunu köməyə çağırmaq istədi, səsi çıxmadı.

«Yox! Mən balamı görməmiş bu dünyadan köçə bilmərəm!»

Pakizə xala uşaq kimi iməkləməyə başladı. Özünü gücbəla astanaya saldı və oradaca huşdan getdi...

QATSO, QULAMİ, GENASVALE

Qulam Bədirzadə telefon xəttini yoxlamağa çıxmış kimi, Qızılkilsəliyə qədər qarın üstü ilə uzanan kabeli əlindən buraxmadı. Kəndə çatınca onun boşalmış düyünlərini bərkidib, üzü soyulub çılpaqlaşmış yerlərini qaytanla sarıdı. Qulam cəbhədə buna adət eləmişdi hara gedirsə getsin, telefon xəttini gözdən qoymazdı. Batareya komandiri onun bu hərəkətini həmişə təriflər və başqalarına da belə olmağı tövsiyə edərdi «Rabitənin saz işləməsini ancaq vuruş zamanı deyil, adi vaxtlarda da

qorumaq lazımdır. Artilleriya müharibənin allahıdırsa, telefon xətləri onun sinirləridir. Bu sahədə Bədirzadə çoxlarına nümunə olmalıdır. O, kabelin hər metri üçün can yandırır...» Bunu Zaxarçenko deməsəydi də Qulam yaxşı bilirdi ki, çətin ayaqda rəbitənin piş işləməsi və yaxud qırılması böyük tələfata yol verir. Döyüşdə o da vuran bir silahdır...

Sandro Qulamı kilsənin həyətinə gülər üzlə qarşıladı. Qolsuz maykada olan serjantın istidən yanaqları pörtmüşdü. Hardansa, lap yaxından qalxan zəif tüstü ətrafa dadlı kabab iyi yayırdı. Sandro yəqin ki, ocaq başından gəlirdi. Qulam əlcəyini çıxarıb onun böyrünü dümsüklədi.

Sənə soyuq deyil

Soyuğu külək apardı, deyə Meladze bicbic gülümsəyərək dostuna göz vurdu. İçəridən özümü bir balaca qızışdırmışam.

Sandro çəkmələrinin boğazını aşağı yığmış, ağ dəri astarını isə iki barmaq üstə qatlamışdı. Əynində zabitlərə məxsus tünd göy dioqanal qalife vardı. Bunu ona hissədən verməmişdilər, özü haradansa ələ keçirmişdi. Sol böyründə nazik kəmərdən dəmir qınlı balaca alman beybudu asılmışdı. Azacıq kirlənmiş ağ maykasının yaxasından Sandronun tüklü sinəsi döşlərinə kimi açıqda idi. Qulamın nəzərləri orada bir nöqtədə sancılıb qaldı «Naziko». Bu kəlmə göy, aydın hərflərlə Sandronun ürəyinin üstündə çəkilmiş bir qız şəklinin altında həkk olunmuşdu.

Qulamın bu kəndə gəldiyi ikinci dəfə idi. Zaxarçenko ilə o, Çeryomuxadakı dəmir yolundan bura rəbitə çəkəndə gecənin qaranlığında çox şeyi görmək mümkün olmamışdı. Kilsəyə atılan top güllələrindən onun zərli qülləsinin böyük bir hissəsi uçub həyəətə tökülmüşdü. İri, zəncirli xaç da daştorpağın içinə düşmüşdü.

Buyurun kəlisayə... deyə zarafatından qalmayan Sandro, səsinin yoğun yerinə salıb, keşişləri təqlid edərək inək kimi mouldadı, sizə xeyir dua verim...

Qulam qəhqəhə çəkib güldü. Sonra o, öz sevincini dostuna bildirdi.

İndicə bura gələndə evdən kağız aldım. dedi. Arvada soyuq dəyib, xəstələnibmiş.

İndi necədir

Yaxşıdır, yazırlar.

Kilsədə hayana gedirdinsə, hündür divarlardakı müqəddəs Məryəmin, Adəmin və qanadlı mələklərin əlvan boyalarla çəkilmiş şəkilləri öz qəribə baxışları ilə adamı müşayiət edirdi. Alman soldatları burada olarkən içəridə at bağladıqlarından yerə saman qırıntıları səpələnmişdi ocağın tüstüsündən küncdə çarmıxa çəkilmiş İsanın çılpaq müqəvvasını his basdığından o ərəb kimi qaralmışdı.

Sandro!.. deyə, bu əsnada kilsənin kəlləsindən gur bir səs qoparaq divarlara dəyib, əkssədə tapdı. Qulam başını qaldırıb yuxarı baxdı, heç kimi görə bilmədi. Meladze aşağıdan dilləndi

Eşidirrəm!..

Alışqanımı bəri göndər!.. deyə həmin boğuş səs təkrar olundu.

Sandro bayaq ocaq qalayanda, kilsənin qülləsində müşahidə aparan kəşfiyyatçı yoldaşından aldığı alışqanı cibindən çıxartdı. Elə bu vaxt yuxarıdan nazik bir kəndir sallandı. Serjant yaxınlaşıb alışqanı onun ucuna bağladı.

Kəndir yavaşyavaş qaldırıldı.

Görürsən ki, qatso! Sandro gödək bir fit çalıb, boynunun ardını qaşıyaraq Qulama yenə göz vurdu. Biz belə işləyirik. Bir azdan bu qayda ilə yuxarı çox şeylər göndəriləcək. Ancaq etiraf eləməliyik ki, hələ indiyə kimi bu iplə qülləyə bircə qız da qaldırılmayıb. O barədə vəziyyətimiz çox acınacaqlıdır.

Meladze dostunun qoluna girib kilsədəki dəmir qapılı otağa tərəf gətirdi.

Buyura bilərsiniz! deyə zadəganlara məxsus bir əda ilə ikiqat əyilərək əlini qabağa uzatdı. Bura cənabınız Sandro Meladzenin malikanəsidir. Vaxtı ilə həmin otaqda əxlaqsız bir keşiş yaşamışdı.

Qulam içəri keçdi.

Əxlaqsızlığını hardan bilirsən

Özün görəcəksən, deyə Sandro astanada ayaqlarını çırpıb, çəkmələrinin qarını təmizlədi.

Qazamat barmaqlığına oxşar dəmir şəbəkəli balaca pəncərəsi bağçaya açılan otaqda çırtacırtla soba yanırdı. Ortadakı tünd şabalıd rəngli qoz ağacından qayrılmış girdə mizin dövrəsində, şah taxtı kimi naxışlı, hündür söykənəkli üç qədim kürsü vardı. Sağ yandakı qoşa çarpayıdan birində kimsə yatmışdı. Sol divara söykədilmiş şüşəsi ləkəli köhnə bədənnüma aynanın böyründəki dolabça üstündə iki telefon aparatı qoyulmuşdu. Qulam, telefon dəstəyini qulağına söykəyib dinməzcə oturmuş Samini görcək qabağa yeriyib əlini ona uzatdı.

Oho!.. Salam, qardaş! Kefin, əhfalın

Anarbayev əvvəlcə bir qanlıqanlı serjanta baxdı, sonra başını bulayıb Qulamla görüşdü.

Çox sağ ol, babatam.

Sən öl, deyə Sandro dostuna eşitdirdi, bu kişi olmasaydı, indiyədək burada üçdürd dəfə evlənmişdim. Qonşu kəndlərdə elə mamlımatan qızlar var ki, baxanda adamın ağzı sulanır. Yanaqları sizin Şirvan alması kimi qıpqırmızı, çırtma vursan, qanı damar, hamısı da bizim bıgılı Qafqaz oğlanları üçün sino gedir.

Özbək məzəmmətedici nəzərlərlə serjantı süzüb, başını buladı.

Biabırçılıqdır! deyə özözünə gileyləndi.

Biabırçılıq budur, yoldaş Anarbayev. Görürsən ki Sandro küncdə qoyulmuş yastı qutunun içindəki şeyləri göstərdi. Qulam keçib ora baxdı. Qutuda olan araq, şərab, likor butulkaları, ayna

qırıntısı, bir tay qadın çorabı, yarımçılpaq qadın şəkilləri, dodaq boyası, daraq və başqa bu kimi şeylər doğrudan da Meladzenin sözünü təsdiq edirdi. Kilsədə kimsə uzun zaman müxtəlif qadınlarla əylənmiş və bu törtöküntülər onlardan nişanə qalmışdı.

Gördün ki deyə Sandro Qulama izahat verdi. Keşiş köpəkoğlu belə eləyəndə, başqalarına heç zaval yoxdur. O qutudakıların hamısını bu otaqdan toplamışam. Biz kilsəyə girəndə qifil qapının üstündə idi. Keşisdən sonra içəri girənzad olmayıb.

Biabırçılıqdır! deyə özbək başını bulayıb nırçıldadı. Adını ruhani qoyasan, kilsəyə arvad gətirəsən!

Bu söhbəti Meladzedən ilk dəfə eşidən özbək, teztez boylanıb qutudakı şeylərə baxır və keşişi söyürdü.

Daha əxlaqsızın buynuzu olmaz ki! Görmürsən Arvadların corabı, lüt şəkilləri... heç nemes it oğlu belə qələt eləməz!

Sandro ona əhəmiyyət vermədən qapını təpiyi ilə açıb bayıra çıxdı.

Siz söhbətləşin, mənim işim var.

Qulam otağa göz gəzdirdi. Sami, yəqin ki, sobanın qabağında yatırdı. Burada onun şineli yerə döşənmiş, balıncı əvəz edən sıyrıqlısı dörd qatlanmışdı. Qazançası ilə məhrəbası divardakı bürünc şamdandan asılmışdı.

Sandronun çarpayısının başında qıvrım saçları çiyinə dağılmış, girdəşifət, uzun çatma qaşları və xumar gözləri olan gülümsər bir gürcü qızının şekli vurulmuşdu. Bu, onun Tbilisidə qoyub gəldiyi sevgilisi Naziko idi. Sandro özünün «qara gözlü ağ göyərçini» haqqında Qulama çox danışmışdı. Toylarına bir neçə gün qalmış müharibə başlanmış və təzə nişanlılar ayrı düşmüşdülər. İndi qızın adı Sandronun dilinin əzbəri olmuşdu. Onun ən möhkəm andı «Nazo canı», ən qiymətli kəlməsi «Naziko» idi. Sandro özü yazmağa tənbellik eləsə də, sevgilisindən gələn məktubların ardıarası kəsilməzdi. İndi qızın şəklini divarda görcək Qulam daha bir şeyi xatırladı. Sandronun müharibəyə gələrkən özü ilə evdən gətirdiyi və həmişə yeməkdən sonra səliqə ilə silib çəkməsinin

boğazına taxdığı alüminium qaşığıın dəstəsində də bir ad həkk olunmuşdu «Naziko».

Qulam «keşişin otağı»ndakı hər şeyi diqqətlə nəzərdən keçirib, cibindən tütün qutusuunu çıxardaraq, hazır eşmələri Anarbayevin qabağına tutdu.

Papiros çək!

Sami başını da qaldırmadı.

A kişi, niyə belə qaşqabaqlısan, gəmilərin dəryada qərq olmayıb ki! Bir gülübdanışsana! deyə Qulam ərklə onun kürəyinə vurdu.

Anarbayevə elə bil biz batırdılar. Kişi kətil qarışıq yerində fırlanıb, arxasını ona çevirərək donquldandı

Bu da bizim əhlikef Sandrodan geri qalan deyil ha! Mən bəyəm toyazada gəlmişəm

Qulam dediyinə peşman oldu. Saminin istidən pörtmüş yastı yanaqları titrədi. Güclə görülən aralı, seyrək qaşları birbirinə yaxınlaşdı, alınının ortasında dərin qırışlar əmələ gəldi. Qalın dodaqlarının üstünə yayılmış enli burnunun pərələri daha da qabardı. Balaca qıyıq gözləri parladi. Qırxayağa oxşar bozumtul bıqları səyridi.

Qulam vəziyyətin nə yerdə olduğunu bilmirdi. Anarbayevin bu gün evdən aldığı məktubu arvadı çox gödək yazdığından onun qaşqabağı yer süpürürdü.

Qulam keçib pəncərənin qabağında dayananda həyəətə bir motosiklet girdi. O, şəkəklərin arasından baxıb Zaxarçenkonu uzaqdan tanıdı. Sandro, batareya komandiri ilə güləgülə nə isə danışdıqdan sonra onu içəri dəvət elədi, özü isə yenə ocaq başına getdi.

Salam! deyə qapıda görünən leytenant əlini furajkasına qaldırıb, parlaq xrom çəkmələrinin dabanını birbirinə vurdu. Ayaqlarından yerə səpələnən qar bir anda əriyib yox oldu, taxta döşəmədə yaş ləkələr qaldı. Qartalların kefi necədir

Qulam cavab verdi

Əladır, yoldaş leytenant! Hər şey öz qaydasındadır.

Zaxarçenko şinelini soyunanda başının hərəkəti ilə onların əyləşməsinə işarə elədi.

Yerindən azacıq qalxmış Sami kətildə oturdu.

Leytenantın otuz iki yaşı vardı. Yaraşığı, ucaboy oğlan idi. Həmişə qıvraq və səliqəli görünərdi. Bu gün də üzünü təzəcə qırxıb, saçlarını ətirlə isladaraq arxaya daramışdı. Döşündəki orden, medalları, çiyindəki sarı, zərli paqonları və tarım çəkilməmiş enli kəmərinin ulduzlu toqqası parpar yanırdı.

O, şinelini, furajkasını aynanın böyründəki mıxdan asdıqdan sonra, əllərini birbirinə sürtərək sobaya tərəf gəldi. Mavi gülümsər gözlərini Samiyə çevirib soruşdu

Yoldaş Anarbayevin şəxsi kefi necədir Sualına cavab almayan leytenant əlavə etdi Bu gün Meladze nə qədər şəndirsə, sən bir o qədər tutqunsan. Xəstə deyilsən ki

Sami burnunu çəkib, gözlərini qırpdı.

Xeyr, mənim təbiətim belədir!

Dəyişmək lazımdır! Zaxarçenkonun səsində gözlənilməz bir rəsmiyyət duyan Anarbayev özünü yığışdırdı.

Eşidirsənmi Elə təbiəti mütləq dəyişmək lazımdır! deyə leytenant çox ciddi tərzdə təkrar etdi və cibindən siqaret çıxarıb sobadan götürdüyü kəmərin odu ilə onu alışdırdı. Arxada bizim fikrimizi çəkən analarımızın, bacılarımızın kədərli görünməyə yenə az çox haqqı var. Ancaq biz vuruşa da, topungüllənin qabağına da, hətta ölümə də cəsur sovet əsgərlərinə məxsus ruh yüksəkliyi ilə getməliyik! Aydındır

Sami öskürüb boğazını arıtladı

Aydındır.

Evdə bizim də ailəmiz, uşağımız yolumuzu gözləyir. Hamı gümrəh görünür, sənin isə qaşqabağın yer süpürür.

Anarbayev astadan gileyləndi

Mən Meladze kimi ola bilmərəm... Zalımın balası, elə bil müharibəyə kefə gəlib. Səhərdənaxşamacan fikrizikri «Suliko» oxumaq, onunlabununla zarafatlaşmaqdır. Gecələr yuxuda da dili dinc durmur.

Leytenant bir an susdu, sonra

Heç olmasa biz yenə azçox kamımızı almışıq, dedi və dönüb üzünü pəncərə qabağında dayanmış Qulama çevirdi. Bunlar heç evlənməyib də. Meladze cavan nişanlısından toylarından bir neçə gün qabaq ayrılıb.

Sandro çubuqlara çəkilmiş kababı yağ damadama içəri gətirdi.

Genasvale, qoyun əti bunun yanında yalandır! deyə şən bir vəziyyətdə dilləndi. Ləzzətdən barmaqlarınızı yalayacaqsınız. Meladze kababı mizin üstündəki iri boşqaba qoy

ub, çarpayısının altından dördkünc bir qutu götürdü. Bunu mənə Naziko göndərib.

Sami dönüb gözucu ona baxdı.

Yəqin isti tumanköynəkdir, deyə Zaxarçenko keçib kürsüdə əyləşdi.

Xeyr, yoldaş leytenant, tumanköynək deyil. Sandiro üstü yazılı qutunu açıb, içindən kiçik bir şərəb boçkası çıxartdı. «Sinendali!»

Zaxarçenko da, Qulam da güldü. Anarbayev yerində qurcalandı «Lənət sənə kor şeytan!»

Bu da ki, nə az, nə çox, yarım litrlik kəl buynuzu! deyə serjant əlini yuxarı qaldıraraq təntənə ilə elan etdi.

Sonra Sandro Saminin qazançasını şərəbla doldurub, bir şiş də kabab götürərək kilsənin içinə getdi

Ehey! deyə qüllədəki kəşfiyyatçı oğlanı səslədi İpini sallat!

Yuxarıdan kəndir aşağı buraxıldı. Sandro qazançanın qulpunu və kabab şişini ona bağladı.

Çək getsin!..

Meladze otağa qayıdanda səhərdən çarpayıda yatmış ikinci telefonçunu da yuxudan elədi.

Dur, sənə iy dəyər, şişərsən, xataya düşərik.

Gözlərini açan oğlan Zaxarçenkonu görüb cəld qalxdı.

Salam, yoldaş leytenant!

Gəl əyləş! deyə batareya komandiri soldatına yanında yer göstərdi.

Hər şey səliqəyə salındıqdan sonra Meladze Anarbayevi süfrəyə çağırdı.

Sami, sən də yaxına gəl. Bu ceyran südündən bir az vur, rəngin açılsın.

Anarbayev heç arxaya da baxmadı.

İçən deyiləm.

Qulam da yerindən dilləndi

İçən deyilsənsə, kabab ye.

Yeyən deyiləm.

Sandro buynuzu leytenantı uzatdı.

Siz bununla içəcəksiniz. O, boçkadan onlar üçün şərab süzüb, ayağa qalxdı Genasvale! deyə nitqə başladı. Bu gün noyabrın beşində Sandro Meladze şəxsən dünyaya gəlmişdir. İçək onun və qara gözlü ağ göyərçinin Nazikonun sağlığına!

Zaxarçenko durub serjantın əlini sıxdı. Qulam yaxınlaşıb dostunun üzündən öpdü.

Səni təbrik edirik!

Batareya komandiri çiyinin üstündən geri qanrıldı

Anarbayev, yaxın otur!

Yoldaş leytenant, mən...

Artıq danışmaq lazım deyil!

Sami tənbəltənbə l ayağa qalxdı, telefon aparatını da dolabça qarışıq qabağa çəkib, dəstəyi qulağından ayırmadan, özünü mizə yaxınlaşdırdı. Onun üçün də şərab süzdülər.

Gün o gün olsun ki, bu munasibətlə Tbilisidə toplaşaq, Meladze! Evinizə qələbə ilə, sağsalamat qayıtmağını, sevdiyin qızla xoşbəxt olmağını arzu edirik! Sağ ol! Leytenant sözünü bitircək ayağa qalxdılar. Əllər, ortada bir nöqtədə görüşdü. Sandro şərabını hamıdan əvvəl birnəfəsə içdi, Zaxarçenko kəl buynuzunu boşaldınca nəfəsi qaraldı. Axıra qalan Sami oldu. Ancaq qədəhini yerə qoyanda dodaqlarını çox qərribə bir tərzdə marçıldıtdı deyəsən «Sinendali» ona ləzzət vermişdi.

Kababdan hərə bir şiş götürüb yeməyə başladı.

Meladze ikinci kərə şərab süzəndə Sami də qulpu əyri krujkasını qabağa uzatdı.

Mənim üçün yarım tök.

Sandronun yaxşı yadında idi. Müharibədən əvvəl keçirdiyi ad günündə onda heç iyirmi yaşı da yox idi bir xataya düşmüş və cəzalanmışdı altı ay həbs cəzası vermişdilər. Onda da «Sinendali» içmişdi. Sandro minik maşınında təzəcə şofer işləyirdi. Axşam saat səkkizdə Naziko ilə evlərinin qabağında görüşəcək, bir yerdə funikulyora qalxacaqdılar. Qonaqlar ora toplaşacaqdı. Sandro yolüstü qəlyənaltılardan birinə girib «özünü düzəltdiyi» üçün görüşə gecikmişdi. Qarşıda gedən maşınları sürətlə sağdan, soldan ötməyə başladı. Bunu görəne neçə milioner Sandronu saxlamaq istədi, neçə şofer başını maşından çıxarıb onu hədələdi, lakin o, bunların heç birinə əhəmiyyət vermədi, şütüyüb hamını ötdü. Naziko gözləyirdi...

Birdən, necə oldusa bunu heç Sandro özü də bilmədi, onun maşını yolun solu ilə gələn maşınla qarşılaşdı. Sandro tormozu

basdı. Maşının çarxları asfaltda qulaqbatırıcı çığırtı qopardı. O, güclü zərbə səsi eşitdi, sinəsi sükana dayandı...

Həmin axşam Naziko gözlədi. Sandro gəlmədi. Sevgililərin növbəti görüşü məhkəmə zalında oldu. Sandro, sərxoş halda sükən arxasında oturub qəzaya yol verdiyi üçün altı ay həbsə alındı. Elə Nazikonun adını da ürəyinin üstünə onda yazdırdı.

İndi çoxdan bəri belə məclislərə həsrət qalan Meladze yerində rahat otura bilməyib ayağa durdu. Dostluq naminə ümumi bir sağlıq deyib piyaləsini yuxarı qaldırdı

Leytenant, Sami, genasvale!

Qatso, Qulami, genasvale!

Artıq Anarbayevin də kefi düzəldmişdi. Badəsini qaldırıb nə isə deməyə hazırlaşır ki, bu əsnada bayırda, pəncərə qabağında partlayan mərmə onu danışmağa qoymadı. Krujkası əlindən yerə düşdü, şərabi dağıldı, sonra özü də döşəməyə sərələndi...

«Ölüm gözlə qaş arasındadır!» Atalar bu sözləri sanki məhz müharibə günü üçün demişlər!

DÜŞMƏNƏ DƏYƏN ZƏRBƏLƏR

«Bakı» stansiyası ikinci gün idi ki, alman qərargahından topladığı gizli məlumatları polkovnik Səlimxanova xəbər verirdi. Hələlik çox əhəmiyyətli bir sirr öyrənmək mümkün olmasa da, hər halda gələcək hücumu qədər buna böyük ümid vardı. Əmrlər şifrələrlə deyildiyindən, onları açıb, mənasını aşkara çıxarmaq az çətinlik törətmirdi. Lakin polkovnik hazırda düşmənin nə məqsəd güddüyünü saatbasaat izləyirdi.

Serjant Meladzenin əsir alıb gətirdiyi zabiti Səlimxanov həmin gecə dindirdi.

Leytenat rütbəli bu almanın olaolmaya iyirmi beş yaşı vardı. Arıq üzünü seyrək tük basmışdı. Pişik gözünə oxşar girdə boz gözləri nazik sivri burnu vardı. Brialinli sarı saçları boynunun ardına sallanmışdı. Qulaqlarının yarısını və sol əlinin çeçələ barmağını şaxta vurmuşdu. Düşdüyü tələdən xilas ola bilməyəcəyini yəqin edən zabit canının qorxusundan hər şeyi tərəddüdsüz, yerliyerində açıb danışdı.

Şinelini çiyinə çalmış polkovnik, trubkasını sümürəsümürə qərargahda gəzərək, birinin ardınca ona müxtəlif suallar verir və aldığı cavabları əvvəlcədən topladıqları məlumatlarla tutuşdururdu. Alman zabitini, Səlimxanovun açıb stol üstünə sərdiyi hərbi xəritədə Semixatkadakı artilleriya qüvvələrinin yerləşdiyi nöqtələri qırmızı karandaşla dövrəyə aldı, onların növünü və təxmini sayını da tərcüməçi vasitəsi ilə bildirdikdən sonra diz çökərək yalvarmağa başladı

Cənab polkovnik, mən bütün bildiklərimi sizə dedim. Hamısını da doğru söylədim. Xahiş edirəm, məni öldürməyin. Əziyyət verin, incidin, ancaq öldürməyin...

Qalx Səlimxanovun qaşları düyünləndi. Biz qatil deyilik. Ancaq bizimlə üzüzə vuruşan düşməyə qarşı həmişə amansız olmuşuq və belə də olacağıq! Sənin kimi ələ keçirdiyimiz aciz alman zabitini məhv etmək heç kimə şöhrət gətirməz! Divizya komandiri trubkasını pəncərənin qırağına döyəcəyərək külünü boşaltdı və onu təzədən doldurdu.

Neçənci ildən cəbhədəsən deyə alman zabitinin üzünə baxmadan xəbər aldı.

Keçən ildən qırx ikidən, cənab polkovnik, cəmiyi səkkiz aydır. Səlimxanov trubkasını alışdırdı.

Bəs alman ordusunda nə vaxtdan xidmət edirsən

Elə o zamandan, deyə leytenant kəkələdi. Məni birbaşa cəbhəyə gətirdilər...

Polkovnik sol əlini kəmərinə keçirərək gözlərini qıydı.

Yalan deyirsən! Gözünün içinə kimi yalan deyirsən!

Cənab general, mən sizdən heç nəyi gizlətmirəm. Fürer ordusunda xidmət elədiyim birinci ildir. Bəlkə siz, verdiyim məlumatların dürüstlüyünə şübhələnirsiniz... Ancaq inanın ki, mən... mən...

Səlimxanov onu yarıda kəsdi

Onsuz da biz nəyin doğru, nəyin yalan olduğunu çox yaxşı anlayırıq! Siz fürer ordusunda müharibənin əvvəllərindən xidmətdəsiniz, cənab zabit! Buna şaxta vurmuş qulaqlarınız və sol əlinizin çeçələ barmağı şahiddir!

Əlimə güllə dəymişdir...

Xeyr! deyə polkovnik səsini qaldırdı. Hər halda güllə yarasını tanıyıram! O yaradan mənə də dəfələrlə vurulmuşdur. Sənin qulaqlarını və barmağını keçən ilin qışında Rostov ətrafındakı vuruşmalarda şaxta dondurmuşdur. Ondan sonra siz almanlar bəxtinizdən elə soyuqlara düşməmişiniz. Demək, müharibədə olduğunuz səkkiz ay yox, ən azı ikinci ildir!

Zabit dilidodağı əsəəsə yalan danışdığını etiraf etməyə məcbur oldu və ürəyinin yanğısını söndürmək üçün polkovnikdən bir siqaret istədi.

Buyur! deyə Səlimxanov stol üstündəki rezin tütün torbasını ona tərəf itələdi. Çək. Eşməyə kağızın varmı

Alman zabiti başını yırğaladı. Polkovnik planşetindən çıxardığı üstü şəkilli, qəzetə oxşar kiçik bir vərəqəni də leytenantın qabağına atdı.

Zabit vərəqəni götürüb cırmaq istəyəndə birdən əl saxladı. Başını qaldırmadan qaşlarının altından polkovnikə ötəri bir nəzər fırlatdı. Gözlərini qıyaraq acıacı gülümsəyən Səlimxanov hərəkətsiz dayanmış halda zabitə baxırdı.

O kağızdan kəs, tütün bük! denyə diviziya komandiri stolun qırağında əyləşdi. Leytenant vərəqəni qatlayıb susdu.

Bu barədə mənim heç bir günahım yoxdur, cənab polkovnik, dedi. Bu, alman dövlətinin təbliğatıdır.

Ona mən əsla şübhə eləmirəm! Polkovnik əli ilə xrom çəkməsinin boğazını şappılatdı. Ancaq doğrudurmu

Zabit danışmadı.

Bu vərəqələri dünən gecə bizim soldatlar arasına sizin təyyarələr töküüb. Özü də, nə az, nə çox on minə qədər! deyə Səlimxanov vərəqəni hirslə ondan alıb oxumağa başladı «Mənim əsgər qardaşlarım! Müharibədən salamat çıxmaq, xoşbəxt yavşamaq istəyirsinizsə, evdə yolunuzu gözləyən ata-analarınızı, bacılarınızı, uşaqlarınızı sevindirmək istəyirsinizsə, siz də mənim kimi hərəkət edin. Silahınızı atıb alman qoşunlarına təslim olun. Onlar sizi hörmətlə qarşılayacaqlar.

Mən, Viktor Borisoviç Sokolov, 1924-cü ildə Rostov şəhərində doğulmuşam. Sənət məktəbini qurtarandan sonra tərsanədə çilingər işləyirdim. Müharibə başlayan ay məni də orduya çağırıdılar. Bir gün fürsət tapıb sərhəddi keçdim, almanlara qoşuldum... İndi topgüllə səsindən uzaqda, sakit bir yerdə öz sənətimdə işləyirəm. Qazancım əvvəlkindən beş qat artıqdır. Almaniya mənim ikinci vətənimdir. Məğlubedilməz fərir ordusu yaxın aylarda rus torpağına tamamilə sahib olandan sonra mən yenə Rostovdakı evimizə qayıdacağam. Siz də mənim kimi edin! Cəbhəni hər yerdə «Ştik v zemlyu!» parolu ilə maneəsiz keçə bilərsiniz.

Unutmayın ki, sizi hər addımda ölüm gözləyir. Canınız sağ ikən fürsəti əldən verməyin!

Sabiq sovet kəşfiyyatçısı Viktor Borisoviç Sokolov». Qara iftira! deyə polkovnik vərəqəni oxuyub qurtardıqdan sonra qırağa tulladı. Yaxşı ki, Sokolovun təslim olmamaq üçün özünü necə həlak etdiyini gözləri ilə görənlər hələ sağsalamtdır. Bu məlumatlar onun ələ keçən paltarının cibindəki sənədlərdən toplanmışdır! Əgər sizdə ölənləri yenidən diriltmək qüdrəti varsa, yaxşı olardı ki, əvvəlcə öz soldatlarınızın meyitlərini ayağa qaldıraydınız. Gələcək vuruşmalarda onlar sizə çox lazımdır!

Səlimxanov ayağa qalxıb leytenantın qarşısında dayandı. Unutmayın ki, cənab zabit, müqəddəs hərbi and qəbul etmiş möhkəm iradəli sovet döyüşçülərini sizin belə uydurma cəfəngiyyatlarınızla yolundan döndərmək çox çətinidir!

Polkovnik, alman leytenantını qərargaha gətirib həyətdə gözləyən döyüşçüləri çağırırdı.

Aparın! dedi. Qoy bu zabit, onu əsir tutan Serjant Meladzeyə ömrü boyu minnətdar olsun! Ölümdən yaxa qurtarmışdır.

Üç gün sonra arxaya göndərilən alman əsiri ələ keçdiyinə heç də heyfəsilənmədi. Bəlkə buna sevindi də.

Kapitan Xenfeld fürsət tapdıqca yolunu Sarışının evinin yanından salıb ona baş çəkir, çox ehtiyatlı tərپənməyi tövisyə edirdi. Drezdendən aldığı məktublar isə hər dəfə bəd xəbər gətirirdi xəstəxanada yatan arvadının əhvalı getdikcə pisləşirdi. Bu axşam da o, dərini Sarışına danışib köyrəlmişdi.

Başımı itirmişəm. Bu dəqiqə nə üçün yaşadığımı, hansı məzhəbə qulluq elədiyimi özüm də bilmirəm, deyə pərişan halda ayrılmışdı.

O, gedəndən sonra qız iki vedrə su qızdırıb yuyunmaq istədi. Hava qaralan kimi qapını kilidləyib, tası taxtapuşa çıxardı. Evdə çimməyə ürək eləmədi. Həyəətə gələn olsaydı, su şırıltısını eşidib içəri soxula bilərdi. Lena taxtapuşda soyunaraq paltarını yanında hazır qoydu. Qaynar suyun yarısını vedrədən tasa boşaltdı. Başını isladib təzəcə sabunlamışdı ki, qulağına hənirti gəldi. Qızı vahimə bürüdü. Köynəyini götürüb döşlərinin üstünə sıxaraq

ürkək baxışlarla qaranlıq taxtapuşda yanyörəsinə nəzər saldı. Səs yaxınlaşdı. O, paltarının geyinmək istəyəndə içəri zəif işıq zolağı düşdü. Taxtapuşun küçə tərəfdəki kiçik qapısı ehtiyatla açıldı. Lena onun kim olduğunu ayırd edə bilmədi. Yad adam cib fənerinin işığında yəqin ki, qızın çılpaq bədənini aydın gördü və nəşə ilə burnunda mızıldandı

Eviniz bizdən yuxarıdır, Gerruda,
dizdən yuxarıdır, Gerruda...

Tumanın

Lena tanıdı. Bu, toyuqcücə üçün tövlələri, zirzəmiləri, taxtapuşları axtaran çəpgöz aşpaz idi.

Yaxın gəlmə! deyə qız geri çəkilib çığırdı. Geyerman yarıməyilmiş vəziyyətdə biriki addım irəlilədi.

Sən nə bildin mən bura gələcəyəm, belə soyunub hazırlaşmısan Çəpgöz aşpaz işığı qızın bədənində gəzdirib diqqətlə baxdı. Ancaq onun, həmişə oğlan qiyafəsində gördüyü Sarışın olduğunu heç ağılına da gətirmədi.

Dedim ki, yaxın gəlmə!

Lena vəziyyətdən çıxmağa yol axtardı, ancaq nə edəcəyini bilmədi. Silahsız, çılpaq qız beli tapançalı acgöz feldfebelin caynağından necə qurtaracaqdı

Heç qorxuya düşmək lazım deyil. Mən səni öldürməyəcəyəm ki, deyə çəpgöz aşpaz onu dilə tutdu. Keçək evdə mənimlə bir balaca əylənək, sonra səni generalın yanına aparacağam. Onda görəcəksən ki...

Geyerman sözünü deyib qurtarmamış, qəfildən canavar quzuya cuman kimi qızın üstünə atıldı. Lenanın yaş bədənini sürüşüb onun əlindən çıxdı. Fəner yerə düşdü. Taxtapuşu qaranlıq bürüdü.

Çəpgöz aşpaz bir daha qıza hücum çəkəndə əlbəyaxa olub süpürüşdülər.

Tapança gücünə razı salacağam! deyə feldfebel onu hədələdi. Lena bu dəfə ayağa qalxanda Geyermanı taxtapuşun açıq qapısının qabağında çöməlmiş gördü. Qız cəld, içində qaynar su olan vedrəni qapıb onun üstünə atdı. Feldfebel havada nərildəyərək küçəyə endi. Lena, onun haradansa tapıb taxtapuşun qapısına dikəltdiyi nərdivanı yuxarı çəkdi və tələsik geyinməyə başladı. Qız evə düşüb həyətdən qaçmaq istəyəndə küçədə qolqabırğası sınımış feldfebelin zarıdığını gördü.

Yandım!.. Kömək edin!.. deyə o, böyürməyə başlayanda səsə adam toplaşacağından qorxan Sarışın cibindən çıxardığı kiçik pistoleti ona tuşlayıb iki dəfə atdı. Çəpgöz aşpaz yerində qıvrılaraq sustuldu.

Artıq gözləmək olmazdı.

Sarışın getdi... getdi... gözdən itdi.

Sandro Semixatkadan qayıtdıqdan sonra Bondarçukla hansı vəziyyətlərə düşdüyünü, kapitan Xenfeldi yumruqla necə vurduğunu və nəhayət, dəmir yolunda iki almandan birini öldürüb, digərini hissəyə nə cür gətirdiyini Qulama təfsilatı ilə danışmışdı.

Sən o Sarışın Bondarçukun eləliyinə baxma, çox zirək uşaqdır. Qorxu adlı şey bilmir, deyə serjant bir gecə evlərində qaldığı kəşfiyyatçını ağız dolu tərifləmişdi. Ancaq bir az qızxasiyyətdir, içməklə, arvadbazlıqla arası yoxdur. Hətta zalım oğlu papiros da çəkmir.

Bir neçə gün əvvəl Qulam gecə keşikdə duranda yarı alman, yarı rus qiyafəsində gələn Sarışın təxəllüslü şəxsin düşmən arxasında işləyən sovet kəşfiyyatçısı olduğunu öyrənəndə, ona güllə atmaq istədiyinə, ağır sözlər dediyinə təəssüflənirdi. Ancaq tanımadığı adamla ayrı cür rəftar edə bilməzdi. Hələ yaxşı ki, səsə leytenant Zaxarçenko tez çıxmışdı, yoxsa vəziyyət tamam başqa şəkil alardı...

Bu axşam Qulam avtomatını silib təmizlədikcə bütün olub keçənləri xatırlayır və Dnepr sahilində yubandıqlarına görə darıxırdı. Ona elə gəlirdi ki, hissənin bir yerdə dayanması müharibəni uzadır, qələbə gününü təxirə salır.

Zaxarçenkonun səsi Qulamı fikirdən ayırdı

Döyüşçü Bədirzadə! deyə o, qazmanın qapısından çağırdı.

Eşidirəm, yoldaş leytenant!

Qulam avtomatını çiyinə aşırıb bayıra atıldı.

Zaxarçenkonun yanında bir nəfər də vardı.

Tanış olun!

Qulam qabağa addımladı.

Sarışın! deyə zənnlə baxdığı adamı tanıyanda təəccüblə qarışıq bir sevinclə səsləndi.

Bəli, Sarışın! Səhv etmirsiniz. Biz bir dəfə də üzüzə gəlmişdik. Onda siz...

Bəli, onda mən sizin kim olduğunuzu bilmirdim.

Leytenantın əmri ilə Qulam, Bondarçuka qoşulub onu qərargaha apardı...

DUYGULAR, DÜŞÜNCƏLƏR, ARZULAR

Sarışının hissəyə gəlməsi Səlimxanov üçün bu dəfə də gözlənilməz olmuşdu. Qız, çəpgöz aşpazla baş verən əhvalatı polkovnikə nağıl elədikdən sonra, düşmənin arxasındakı vəziyyət barədə bütün bildiklərini danışmışdı.

Afərin, mənim qoçaq balam! deyə Sarışının qorxmazlığına heyran qalan diviziya komandiri onun başını sinəsinə sıxaraq bir ata məhəbbəti ilə saçlarını oxşamışdı. Sənin bu həftə içərisində bizə göstərdiyin xidmət, bir əsgərin neçə aylıq fəaliyyətinə bərabərdir.

Səlimxanov gecə ilə Zaxarçenkonu telefona çağırtdırıb ona əmr vermişdi

Sabahdan etibarən Bondarçuku rəsmi olaraq qərargahyanı batareyanın döyüşçüləri sırasına keçirin! Özünü də telefon stansiyasına, Anarbayevin əvəzinə növbətçi qoyarsan!

Səhərisi leytenant, Bədirzadə ilə Bondarçuku kilsəyə, Anarbayevdən sonra tək qalan telefonçu oğlanı isə xərəbəlikdəki kəşfiyyat məntəqəsinə göndərdi. Orada vəziyyət çətin olduğundan, leytenant, Qulama istirahət vermək məqsədilə onun da yerini dəyişməyi lazım bilmişdi.

Sarışının gəldiyindən xəbər tutan Sandro sevincək kilsənin qülləsindən enib aşağıdakı otağa yüyürmüşdü.

Salam, qatso! deyə onunla mehribanlıqla görüşərək, ordanburdan bir neçə sual vermişdisə də, əsil söhbəti sonraya saxlamışdı.

Elə birinci gündən Bədirzadə ilə Sarışın arasında səmimi dostluq başlandı. Qulam, rabitə qovşaqlarının sxemasını çəkərək, harada hansı stansiyanın yerləşdiyini ona başa saldı, telefonçuluq haqqında, aparatın quruluşu barədə bildiklərini danışdı.

Bir də bu peşəni mənimsəmək, düşmənin arxasında sənin kimi mürəkkəb rabitə əməliyyatı aparan adama əsla çətinlik törətməyəcək, deyə söhbətinin sonunda onun Semixatkada gördüyü işlərdən xəbərdar olduğuna eyham vurdu. Sarışın gülümsündü

Bunları sən hardan bilirsən

Sandro danışdı. O səni yaman tərifləyirdi.

Yəqin öz elədiklərini də mənim adıma çıxıb, deyə Sarışın təvazökarlıqla dilləndi. Serjant Meladze dəliqanlı olsa da, igid oğlandır.

Dəliqanlılıq qafqazlılara xas olan sifətdir. Ancaq mən özümü o cərgəyə daxil eləmirəm.

Qulam bütün bu söhbətləri elədikcə Sarışın gözlərini onun sifətindən çəkmirdi. «Əcəb mehriban oğlandır! deyə özlüyündə düşünürdü. Adam buna qulaq asdıqca yorulmur. Dilində də qəribə bir şirinlik var. Bəzi rus sözlərini düzgün tələffüz etməsə də, danışığı ürəyə yatır. Özü də cavandır. İyirmiyirmi iki yaşını ancaq olar. Yəqin ki, hələ subaydır...»

Elə buna görə də qızın yuxusu qaçmışdı. Səhər özünü kilsəyə çatdıran kimi yorğun düşüb yatacağını düşündüyü halda, indi hər şeyi unutmuşdu. O, Qulama müxtəlif suallar verir, aldığı cavablardan xoşlanırdı. «Kaş biz həmişə bir yerə düşəydik», deyə az vaxtda yaxından tanış olduğu bu oğlandan ayrılmaq istəmirdi.

Günortadan sonra Sarışın növbədə duranda, Qulam həyəətə çıxıb odun yardığı, otaqdakı sobanı qaladı.

Təzə dostlar axşama kimi söhbətdən yorulmadılar. Birbirinin həyatı ilə tanış oldular.

Doğrusu, o gecə sənə az qala güllə atdığım yadıma düşəndə məni tər basır, deyə Qulam üzürxahlıq elədi. Bir də, məndə günah yox idi. Sənin kim olduğunu bizim hissədə biriki adamdan başqa heç kəs bilmirdi.

Sarışın fikrə getdi.

Səncə indi bunu çoxlarımı bilir

Qulam sobanın açıq qapısından yerə düşən közü götürüb içəri atdı.

Hər halda Zaxarçenko, Sandro, mən, daha bir neçə əsgər, bundan xəbərdarlıq.

Sarışın köksünü ötürdü

Xeyr, dedi. Bunu hələlik bir nəfərdən başqa heç biriniz bilmirsiniz. Ancaq indi gizlətməyin mənası yoxdur. Mən...

Sən, deyə Qulam ona danışmağa imkan verməyib sözünü kəsdi, Sarışın təxəllüsü ilə Semixatkada bizim kəşfiyyatçımız idin. Qərargahın xüsusi tapşırıqlarını yerinə yetirirdin.

Bondarçuk gözlərini məchul bir nöqtəyə zillədi, astaca başını tərپətdi.

Doğrudur. Ancaq mən başqa şey soruşurdum.

Gecə saat on ikidə o, növbəni Qulama təhvil verdi, çəkmələrini çıxartdı, üst paltarlarını soyunmadan Sandronun çarpayısında uzandı.

Qulam, sobanın dibində yatmış kəşfiyyatçı oğlanı oyatdı.

Dur, dedi, vaxtdır, get sən də Meladzeni dəyiş.

Sarışın yenicə yuxuya getmişdi ki, Sandro səsküylə içəri girdi. Qulama biriki atmaca atdıqdan sonra soyunub çarpayısına yaxınlaşdı. O, Sarışının üstündəki şineli qaldırıb onun yanında uzanmaq istəyəndə, qız hövlnak gözlərini açdı və cəld qalxdı.

Mən sizin yerinizi tutmuşam deyə çarpayıda enmək istədi. Meladze onu saxladı.

Uzan, qatso, elə birbirimizə qısılib mehriban yatarıq. Onsuz da bu çarpayı ikinəfərlikdir.

Sarışın danışmadı. Yanaqları pörtüb qızardı. Pərt halda aşağı endi.

Mən döşəmədə yataram, deyə astadan dilləndi.

Vəziyyəti belə görən Qulam da söhbətə qarışdı

Sən təzə qonaqsan, Meladze ilə çarpayıda yat, yerdə biz uzanarıq.

Nə qədər təkid elədilərsə, Sarışın razı olmadı.

Onda götür mənim şinelimi altına döşə, quru yerdə yatma, deyə Qulam qayğıkeşlik göstərdi. Əlacsız qalan Sarışın utanautana şineli alıb döşəməyə sərdi. Çəkmələrini və papağını başının altına qoydu, uzanıb gözlərini yumdu. Ancaq Sarışın yatmadı. Yorğun olmasına baxmayaraq gözlərinə yuxu getmədi.

«Səhər mən məsələni mütləq açıb bunlara danışmalıyam. Yoxsa yanımda min oyundan çıxarlar, deyə qız fikirləşirdi. Əsgərlikdir, hələ bundan sonra cürbəcür şəraitdə olacağıq...» Lakin Qulamın sifəti Sarışının xəyalından çəkilmirdi. Onun çatma qaşları altından işıqlı qara gözləri mənalımənalı qıza baxıb gülümsəyirdi dodaqlarında xəfif bir təbəssüm gəzirdi. Sanki bu gözlər, bu dodaqlar ona nə isə sirli bir söz deyəcəkdə.

«Eh, bəlkə də o, mənim oğlan qiyafəsi geymiş yaraşıqsız, dəcəl bir qız olduğumu biləndən sonra üzü dönəcək, mənə qarşı həmişə belə mehriban qalmaq. Bu gün isə Qulam özünü çox qayğıkeş aparırdı. Mənə rabitə işi haqqında danışdı, odun yarım sobanı qaladı, yatanda şinelini verdi...»

On yeddi illik həyatında bu axşam birinci kərə Sarışının qəlbində yeni, həm də çox qəribə hisslər baş qaldırmışdı. Bu gün nədənsə o, özünü tək və köməksiz sanmırdı. Bəlkə də ona göstərilən bu qayğılar nahaq deyildi. Sarışının yurdsuzyuvasız yetim olduğunu bilənlər ona belə xoş sifət göstərirdilər...

Başqa yerə mümkün deyilmi, yoldaş qvardiya polkovniki Mən oğlanların arasında qalmaq istəmirəm.

Diviziya komandiri öz cavabı ilə qızı çıxılmaz vəziyyətdə qoymuşdu

Onda gərək mətbəxdə kartofsoğan təmizləyəsən.

Xeyr, ora heç getməyəm! Elə isə məni kəşfiyyatçı qoyun, onu bir az bacararam.

Polkovnik gülümsəmişdi.

Mən bunların hamısını qabaqcadan fikirləşmişəm, qoçaq qızım. Səni yenidən düşmən arxasına kəşfiyyata göndərmək olmaz.

Hələlik rabitədə qalmağını məsləhət bilirəm. Sonra isə baxarıq, lazım gəlsə yerini dəyişərəm.

İndi Sarışın bunları yadına saldıqca ürəyində Səlimxanova razılıq edirdi «Yaxşı ki, məni elə bura göndərdi. Qulamla, serjant Meladze ilə bir yerdə olacağam...»

Qoca balıqçı Mikolanın verdiyi paltarlar Sarışını çətin vəziyyətlərdən az qurtarmamışdı. O, hərəkətlərində də özünü oğlana bənzətməyə çalışırdı. Semixatkada yaşadığı səkkiz gündə nə Xenfeld, nə çəpgöz aşpaz, nə də başqaları onun kim olduğunu başa düşməmişdilər. Bir gün, bir gecə Sarışının evində qalan Serjant Meladze belə onu tanıya bilməmişdi. Balıqçının məsləhəti qızın ismətini qorumuşdu.

Polkovnik də ona pis deməmişdi «Səndən yaxşı aktrisa olar. Müharibədən sonra səhnəyə çıxmaq üçün də təcrübə qazanmışan».

Lena bu düşüncələr içində dərin, rahat bir yuxuya getdi.

Qulam telefonda növbə çəkdikcə gözlərini ondan ayırmırdı. Otaq isti olduğundan Sarışın gah köynəyinin düymələrini açır, gah yuxuda kiminləsə danışır, gah da şineli üstündən kənara ataraq yerində qurdalanırdı.

Gecədən xeyli keçmiş, sobanın söndüyünü və otağın soyuduğunu görən Qulam qalxıb onun üstünü örtmək istəyəndə çox qəribə bir mənzərənin şahidi oldu Sarışının geniş açılmış yaxasından balaca, ağ döşləri görünürdü...

Diviziyanın müdafiədə dayandığı on üç gün idi. Bu, döyüşçülərin hamısını bezdirmişdi. Adətən belə vaxtlarda hərbi qanunqaydanı gözləməyə ciddi nəzarət yetirən komandirlər, əsgərləri hər kiçik şeyə görə danlayırdılar. Səhər Qulamın yaxalığını ağsız və çəkmələrini palçıqlı görən Zaxarçenko onu məzəmmət eləmişdi. İndi nahara gedəcəyindən Qulam yenə leytenantın gözüne sataşacaqdı. Buna görə də iynəsap tapıb yaxasına ağ tikməyə yenidən başlamışdı ki, əynində sarı metal düyməli, iki cibli köynək, ayağında qalife şalvar və zərif uzunboğaz çəkmələr olan Sarışın içəri girdi. Sağ qaşının üstünə tərəf əydiyi qırmızı ulduzlu xəz papağı qıza daha çox yaraşırı. Azacıq uzanmış saçlarını yenə oğlan sayağı lap gödək kəsdirmişdi.

Salam! deyə o, astanada görüncək əlini gicgahına qaldıraraq zarafatla Qulama raport verdi. Döyüşçü Bondarçuk sizin əmrinizi gözləyir! Sonra özünü saxlaya bilməyib qəhqəhə çəkdi. Necədir Yaraşırımı mənə

Qulam diqqətlə onu süzdü

Lap qiyamətsən! Əsgərdən çox komandirə oxşayırsan. Bəs şinel vermədilər

Əynimə gələni olmadı. Hansını geydim uzun gəldi. Bir balacasını tapıb kiçiltirməyə göndərdilər. Sarışın Qulamın əlindəki iynəsapı görüb soruşdu O nədir Nə yamayrsan

Yaxama ağ tikirəm. Bu gün Zaxarçenko məni danlayıb.

Bacarırsanmı

Niyə ki, birinci dəfə deyil ki...

Qız da dəcəlliyindən qalmadı.

Belə bilsəydim, elə şinelimi də gətirərdim, sən düzəldərdin, dedi və ucadan, şadlıqla güldü. Sonra Qulama yaxınlaşıb köynəyi, iynəsapı əlindən aldı. Bəri ver, sən get naharını elə.

Bu gün nə hazırlayıblar

Hər halda Qafqaz kababı deyil. Sarışın keçib telefonun böyründə əyləşərək işə başladı. Borşla kotletdir. Yanında yüz qramı da var.

Daha bu şaxtada onu verməsələr qırılıraq ki! Canımızı qızdıran elə odur.

Bəs onda mən niyə üşümürəm deyə qız başını qaldırmadan soruşdu. Qulam da söz altda qalmadı

Yəqin ki, səni də daxildən qızdıran başqa bir şey var. Yoxsa mətbəxdən bura qədər şinelsiz gələ bilməzdin.

Mən şinelsiz gəlməmişəm. Gedəndə səninkini geymişdim. Odur, dəhlizdə soyunmuşam.

Bu da məhəbbətdəndir.

Lena ona baxıb, mənalı bir tərzdə gülümsədi. Qızın onsuz da xırda olan gözləri lap balacalaşdı.

Şeytan! dedi. Başqalarının yanında belə danışma!

Daha ondan keçib, Alyonuşka. Uşaqların hamısı bilir.

Nəyi

Sənin məni sevdiyini!

Sarışın köynəyi qırağa atıb, zarafatla onu vurmağa cumanda, Qulam qızdan cəld tərpəndi. Lenanın biləklərindən yapışaraq, dodağından öpdü. Sonra ikiəlli onun çiyinlərindən tutub mavi gözlərinin içinə baxdı və deməyə heç bir söz tapmadı. Sarışın da tez tez nəfəs alaraq danışmadı. Bir müddət bu vəziyyətdə dayanaraq susdular.

Get naharını elə, deyə haçandanhaçana qız dilləndi. Mənim də yüz qram payımı içginən. Ancaq özünü yaxşı apar. Bildinmi

Qulam cavab vermədi.

Bildinmi deyə qız bir daha təkrar etdi. Polkovnik, ya Zaxarçenko münasibətimizi başa düşsə, bizi birbirimizdən ayırlarlar.

O lap insafsızlıq olar!

İndi adını nə qoyursansa qoy, bunu eləyə bilərlər.

Qulam sifətinə ciddi bir ifadə verdi.

Alyonuşka, polkovnik yox, heç general polkovnik də sevməyi bizə qadağan edə bilməz! O ki, qaldı yerimizi dəyişib birbirimizdən ayırmağa, onu hər zaman gözləmək mümkündür. Əlbət ki, müharibənin axırına kimi həmişə birlikdə olmayacağıq. Bəlkə də həftələrlə, aylarla ayrı düşəcəyik. Bu məni əsla qorxutmur. Təki ölüm bizi birbirimizdən ayrı salmasın, Alyonuşka!

Qulamın sözlərindən qızın gözləri doldu. O, titrək bir səslə dedi
Əgər elə şey olarsa, mən səndən qabaq ölmək istəyirəm.

Qulamın ürəyi kövrəldi.

Sakit ol, Alyonuşka, heç birimiz ölməyəcəyik. Hamımız yaşayacağıq. Hələ qabaqda görəcək işlərimiz çoxdur. Təzədən kəndlər, şəhərlər salacağıq, dağılan körpüləri, yolları düzəldəcəyik...

Mənim ki, əlimdə heç bir sənətim yoxdur, deyə qız bir uşaq sadələvhlüyü ilə ona baxaraq soruşdu Bəs mən nə iş görəcəyəm

Qulam zarafata keçdi

Sən hələlik köynəyimin yaxalığını tikəcəksən, sonra da baxarıq, təzə bir iş tapılar.

Sarışının Qulamla sevişdiyini duyan Sandro da qıza münasibətini dəyişmişdi. Daha otaqda əvvəlki kimi açıqsaçıq söhbətlər eləmir. Hətta kəşfiyyat zamanı Bondarçukun kim olduğunu tanımayan serjant o vaxtkı hərəkətlərinə görə indi üzr istəməyə hazır idi. Bir az əvvəl kefdənəyləncədən uzaq fərasətsiz oğlan hesab etdiyi bu şəxs, indi onun gözündə igid bir qız kimi yüksəlmişdi.

Canımçün, Qulam, Naziko olmasaydı, Sarışını mən səndən qabaq sevərdim! deyə Sandro öz ürək sözünü dostundan gizlətməmişdi. Elə qızla ölümə də getmək qorxulu deyil.

Serjant səhv eləməirdi. Qulam az vaxtda Sarışını uzun illərin yaxın dostu kimi tanımışdı qızın gözlərinə baxanda, ürəyini oxuyurdu. Səhərdənaxşamadək bir yerdə olduqlarından, bu beş gün bəlkə də neçə ayların vüsalına bərabər idi. Qulam ürəyinin sirrini saxlaya bilməyib, Sarışın barədə anasına da yazmışdı. Pakizə xala oğlunun bu məktubunu alanda xoşbəxtlikdən Məhbubə evdə olmamış, arvad kağızı poçtalyonun özünə oxutdurmuş və gizlətmişdi. Ancaq nə üçünsə anası oğluna rəyini bildirməmiş, susmuşdu. Qulam bunun səbəbini heç cür anlaya bilmirdi. «Arvadı kağızla başa salmaq olmaz, deyə o düşünmüşdü. Gərək qızı aparım gözü ilə görsün. Görsün ki, ona necə qəhrəman gəlin gətirmişəm».

Buna görə də Qulam sonrakı məktublarında daha bu məsələnin üstünə qayıtmamışdı. Sarışının isə sevincinin həddihüdudu yox idi. Qız, Qulamın yanından uzaqlaşmaq bilmir, nəzərlərini ondan yayındırmırdı. Dünyaya sanki təzədən gəlmişdi. Bəzən növbəsini çəkəndən sonra da gecəyədək oturub, sevdiyi oğlanın söhbətlərinə qulaq asardı.

İndi sən mənim həm atam, həm də Qulamımsan, deyirdi.

Ana sirrini üç günüç gecə ürəyində gəzdirdi. Oğlundan aldığı sonuncu məktub onu iki od arasında qoymuşdu. Pakizə xala nə edə bilərdi Övladından incisinmi Qulamın ki, anasının niyyətindən xəbəri yox idi. Göz gördü, könül sevdi, daha bundan sonra hər şey artıq, hər söz mənasız deyildimi O, ürəkdən xoşladığı bir qıza könlünü vermişdi. Yoxsa hər ötəri əhvalatı anasına yazmazdı, utanardı.

İki ildən bəri Məhbubəyə öz gəlini gözü ilə baxan Pakizə xalanın bütün fikirləri qəfildən altüst olmuşdu. «Yaxşı ki, qıza o barədə bir söz deyib, yerdən eləməmişəm. Yoxsa bu xəcalətdən öləndək qurtarmayacaqdım, deyə arvad, tək evdə əlini dizinə vurub, başını tərpedərək özözünə pıçıldayırdı. Nə yaxşı! Nə yaxşı ki, bunu məndən savayı heç kəs bilmir. Qızın üzünə necə baxardım»

Üçüncü gün ana qəlbi dözmədi. Məhbubəni yanına çağırırdı. Qonşu qız içəri gircək, həmişə elədiyi kimi, Pakizə xalanın boynunu qucaqlayıb üzündən öpəndə arvad özünü saxlaya bilmədi, ağladı.

Sənə nə olub, nə xəbər var! deyə Məhbubə təşviş və nigarançılıqla xəbər aldı. Təzə nə eşitmişən

Heç, bala. Elə səni gördüm, ürəyim kövrəldi. Otursana.

Məhbubə şalını açıb divanda, onunla yanaşı əyləşdi.

Necəsən, quzum deyə arvad qızın fikrini yayındırmağa çalışdı.

Mən yaxşıyam, ana, tək sənin canın sağ olsun. Qulamdan məktub almamısan ki

Pakizə xala ömründə ilk dəfə yalan söyləməyə məcbur oldu

Hesabla gərək bu günlərdə gəlsin, dedi və onun üzünə baxmadan əlavə etdi Yenə kağızı gecikir.

Ürəyini sıxma.

Bir qədər ordanburdan danışdıqdan sonra Pakizə xala Məhbubədən soruşdu

Qızım, sən oxumuş adamsan, necə deyərlər, sənin ayağın biləni mənim başım bilmir. Ağlıncə bu dava hələ çoxmu çəkər Beşon ayamı, bir iləmi, nə vaxta qurtarar

Məhbubə çıxılmaz vəziyyətdə qaldı. Anaya nə dillə təskinlik verəydi Bu sualın cavabı, hamı kimi, onun özünü də gecəgündüz düşündürürdü. «Müharibə nə vaxt qurtaracaq» Bunu kim bilirdi Hər halda cəbhələrdə odlar, alovlar yatana qədər minlərlə oğullar

qurban gedəcəkdi, minlərlə ana qəlbi bala həsrəti ilə yanıb qovrulacaqdı.

Az qalıb, Pakizə xala, deyə qız ona təskinlik verdi. Bu günsabah Qulam da gələcək.

Ananın ürəyi yenidən qövr elədi. Bir qədər susduqdan sonra söhbəti fırladıb mətləbə yaxınlaşdı.

Sağlıq olsa, bu il məktəbi başa vurursan, eləmi

Bəli.

Bilirsənmi, qızım, səni nahaqdan çağırmamışam. Məhbubə diksinən kimi oldu, başını qaldırıb ona baxdı. Arvad sözüənə davam etdi. Bu gün sənə bir məsələni açmaq istəyirəm. Yəqin ki, elə özün də duyuq düşmüşsən. Mənim ürəyimdə bir arzum vardı. Səni Qulama nişanlamaq istəyirdim... Məhbubənin sifətinə qəribə bir ifadə çökdü. Bunun razılıqımı, narazılıqımı, sevincimi, kədərmi olduğunu təyin etmək çətindi. Pakizə xala bir az da qıza tərəf çəkilib yerini rahatladı. Əlbəttə, atanın, ananın razılığı ilə. Bu barədə indiyəcən hələ heç kimə bir söz deməmişdim. Ancaq işin gedişindən görürəm, mən özlüyümdə nahaqdan bu fikrə düşmüşəm. Yaxşı ki, o zaman Qulama da məsələni açmamışam. Sənin də, namxudamaşallah, vaxtıdır. Özün də gözəlgöyçək qızsan...

Yaxşı, ay Pakizə xala. Başqa söz danış, deyə Məhbubə bu söhbətdən darıxırmış kimi gileyləndi.

Yox, qızım. Mən haqqı qoyub, nahaqqın dalınca qaça bilmərəm. Bu saat sənin üçün elçilərin kandar dağıdan vaxtıdır. Dediym odur ki, kimi könlün qəbul eləsə, get. Dava uzun çəkdi. Hələ kim bilir, Qulam haçan gələcək!.. Eh... dünyanın işlərini bilmək çox çətindir...

Pakizə xala, doğrusu, bu söhbətlər məni heç açmır. Müharibənin bu qızgın vaxtında o barədə hansı axmaq qız düşünər! Bir də, mənim hələ nə yaşım var ki!..

Məhbubə ananın dilindən bu söhbəti ilk dəfə eşitsə də, çoxdan hər şeyi hiss etmişdi arvadın nə fikirdə olduğunu duymuşdu. Əslində elə o, özü də Qulam kimi nəcib bir oğlanla həyat qurmağa razılıq verərdi. Lakin indidən bu barədə fikirləşmək ağılsızlıq deyildimi Məhbubə Qulamı lap uşaqlıqdan tanıyırdı. Xasiyyətinə də bələd idi. Fəqət arada heç bir ünsiyyət, qarşılıqlı məhəbbət yaranmadığı halda, oğlana başqa gözlə baxa bilərdimi

Pakizə xalanın bu günkü məsləhəti qızı pərt eləsə də, üzə vurmadı. «Mənim hələ nə yaşım var ki» dedi və arvadın öz fikrindən belə tezliklə dönməsinə heyfsiləndi.

Pakizə xala söhbətini bitirəndə, sanki ağır bir yükün altından xilas oldu.

Məndən demək idi, əziz balam. İndi öz işinə bax. Gedərsən nə yaxşı, qalarsan nə yaxşı...

Məhbubə arvaddan ayrılanda nə fikirləşdisə, pilləkəndə ayaq saxladı. Qızım məsum sifətinə sanki kölgə çökdü.

Pakizə xala, dedi, xahiş edirəm bu söhbətləri anama danışma. Qoy o, heç nə bilməsin, yaxşımı

Baş üstə, mənim balam.

Qız getdi.

O, Pakizə xalagildən heç vaxt belə məyus getməmişdi!

SABAHIN HƏSRƏTİ İLƏ

Axşam növbədə başqası durduğundan Qulam üzünü qırxıb, bığlarını səliqə ilə düzəltdi uzunboğaz çəkmələrini silib özünü səliqəyə saldı... Bütün bu işləri gördükcə, çarpayıda oturub avtomatını təmizləyən Lena qıraqdan diqqətlə onu süzürdü.

Qulam papağını gözünün üstünə basıb əllərini şappıldadaraq qıza tərəf döndü

Alyonuşka, mən hazır! dedi. Gedək!

Lena başının hərəkəti ilə salxım saçlarını üzündən yana atıb, mavi gözlərini ona dikdi.

Hara

Qulam gülümsədi.

Bilmirsən

Yox...

Bu axşam səninlə gəzməyə çıxacağıq.

Gəzməyə

Bəli! Doğrusu, bu xaraba qalmış kilsənin divarları arasında darıxmışam. Çıxaq bir az ətrafı gəzək, dolanaq, görək başımıza nə gəlir.

Qız ona edilən bu gözlənilməz təklifin müqabilində nə cavab verəcəyini bilmədi. Bir neçə dəfə kirpiklərini qırpıb susdu.

Nə var Fikrə getdin deyə Qulam yaxınlaşıb onun çiyinlərindən tutaraq ayağa qaldırdı. Tez ol, geyin, çıxaq...

Lena boynunu yana əydi

Belə bir işin vardısı, qabaqcadan deyəydin, barı mən də hazırlaşaydım...

Qulam bu sözə özünü saxlaya bilməyib ucadan qəhqəhə çəkdi.

Ay qız, bəyəm bunu qabaqcadan bilib, hazırlaşsaydın neyləyəcəkdin! Sapoqlarını çıxarıb dikdaban tufli geyəcəkdin, yoxsa, soldat şinelini soyunub əyninə ipək koftatuman geyəcəkdin!

Orası elədir... deyə qız mütəəssir halda avtomatını qırağa qoyaraq, başını divara söykəyib sözünə əlavə etdi Bilirsənmi, Qulam, mən heç də geyinmək, düzənmək həsrətində olmamışam. Ancaq, necə deyim, istədiyim odur ki, müharibə qurtarsın bu ağır, boz şineli birdəfəlik əynimizdən çıxaraq, bu silahları tullayaq,

yüngülləşək, barı neçə ilin əziyyətindən sonra bir azadə nəfəs alağ...

Fikir eləmə, Alyonuşka, hər şey düzələcək! Azərbaycanlılarda məsəl var, deyərlər, yaman günün ömrü az olar! Müharibədən qalib çıxandan sonra həyat, yaşamaq daha da şirinləşəcək. İnsanlar birbirinin qədrini biləcəklər. Məhəbbətin, dostluğun, sədaqətin mənası artacaq... Bəli, həqiqət sözümdür! Bugünkü ağır, əziyyətli günlər bizim üçün ən böyük bir həyat imtahanıdır!..

Qulamın, sözünə ara verdiyini görən Lena yaxına gəlib mehribancasına xahiş elədi

Danış, əzizim, mən belə söhbətləri eşidəndə təsəlli tapıram. Gələcək günlər haqqında yaxşı söz nə desələr, hamısına inanıram...

Qulam Lenanın mıxdan asılmış şinelini götürüb onun üçün tutdu

Elə isə geyin, mənim qəşəng Alyonuşkam, gedək bu söhbətləri bayırda, təmiz havada eləyək.

Qız istəristəməz şinelini geydi, qayığını bağlayıb nə isə düşündü. Sonra üzünü Qulama çevirib bir uşaq sadələvhlüyü ilə soruşdu

Avtomatımı da götürüm

Bəli, deyə Qulam yenə zarafatından qalmadı. Kəmərindən tut, əlindən sallat, elə bil o da sənin redikulundur... Bərai ehtiyat, birdən lazım oldu...

Qulam da silahını çiyinə aşırıb dedi

Qoy mən səndən qabaq çıxım, bizi bir yerdə görməsinlər.

Əvvəl oğlan, ardınca da Lena oğrun addımlarla kilsənin qaranlıq, dolama yollarından keçərək bayırda, hər ikisinə tanış olan yerə hündür dəmir məhəccərin dalına gəldilər. Qulam qızın qolundan tutdu, çiyinçiyinə səssizsəmirsiz qarlı cığırla addımladılar.

Ətrafda qəribə bir mənzərə vardı. Göylər boz, yerlər ağ idi. Ay haradasa, naməlum bir səmtdə gizlənmişdi. Səmada bir dənə də olsun ulduz görünmürdü. Hava şaxtalı və təmiz idi. Gecənin

sakitliyində, ancaq ayaq altında tapdalanan qarın boğuş xışıltısı eşidilirdi.

Sənə soyuq deyil ki

Yox, narahat olma!

Üşüyürsənsə yaxanı qaldırım.

Lena dönüb güldü.

Sən özündən muğayat ol. Mən Ukraynanın qarlı, şaxtalı qışına uşaqılıqdan alışmışam.

Guya indi uşaq deyilsən!

Əlbəttə yox! Uşaq olsaydım sənənlə qolqola görüşəmi çıxardım Lena bir neçə addım yeriyib sözüənə əlavə elədi. Ancaq bir tərəfdən fikirləşəndə elə düz deyirsən. Axı mən həyatda nə görmüşəm ki! Ev... məktəb... uşaqılıq yoldaşları... vəssalam! Qız köks ötürdü Eh! Heç kəsin taleyi mənimkinə oxşamasın!

Ancaq mən öz taleyimdən narazı deyiləm, deyə Qulam onun fikrini yayındırmaq məqsədi ilə araya söz atdı. Adam gərək naşükür olmasın. Yanımda sənə kimi göyçək qız. Daha bundan artıq nə istəyirəm!..

Qulam, bu sözlərin komplementdir. Tale məgər təkçə budurmu

Bəli! Hər şeyin əsası sevgidir! Onsuz hamısı şöhrət, vardövlət, hətta firavan həyat da mənasızdır! Məncə sevgisiz yaşayan insanla daşkəsək arasında heç bir fərq yoxdur! Əsil həyat ancaq ondan sonra başlanır. Bir də mənim fikrimçə, sevgini axtarmaq ağılsızlıqdır! O, özü öz ayağı ilə gəlib sənəni tapmalıdır.

Lena dirsəyi ilə onu dümsüklədi.

Mənə sataşma, Qulam! Neyləyim, təsadüf belə gətirdi.

Elə mənim də dediyim odur! Alyonuşka, düzü, dərindən fikirləşəndə həyat çox qəribədir! Müharibə bir tərəfdən neçəneçə sevən qəlbləri ayrı salır, digər tərəfdən də yatıb yuxunda görmədiyən bir qızla sənəni rastlaşdırır...

Qız başını tərپətđi.

Elədir...

Yorulmamısan ki

Xeyr. Əksinə, çoxdan idi belə şaxtalı havada gəzməyə həsrət idim.

Dala qayıdaq. Kilsədən çox uzaqlaşmışıq.

Geriyə döndülər. Silahları sağ çiyindən, sol çiyinə ötürdülər. Qulam qızın o biri qolundan tutdu. Ətrafda sakitlik idi. Arabir qarşıdan güllə səsləri eşidilirdi. Fişənglər də çox uzaqlarda yanıbsönürdü.

Qulam.

Bəli.

Ağlın nə kəsir Almanların son günlər belə farağat oturmasına necə baxırsan

Fırtınadan qabaq dəniz sakit olar deyirlər. Mənə elə gəlir bu gündə, sabahda möhkəm tozanaq başlayacaq. Açığını bilmək istəsən, elə ona görə də bu axşamı qənimət sanıb səni gəzməyə dəvət elədim.

..

O dediyin tozanaq nə qədər tez qopsa yaxşıdır!

Niyə ki

Qurtarardıq bu davanı, evimizə gedərdik, asudə bir həyat sürərdik! Lenanın öz sözü öz qəlbinə toxundu. Eh... Mən də gör nə danışırım! «Evimizə gedərdik...» Mənim evimmi var!

Qulam onun kövrəldiyini hiss etdi. Qolunu qızın boynuna salıb başını sinəsinə sıxdı və kilsənin hasarına çatanda hər ikisi ixtiyarsız ayaq saxladı.

Ürəyini sıxma, Alyonuşka, sən mənimlə Bakıya gedəcəksən. Orada evin də olacaq, mən də həmişə yanında olacağam. İkimiz

də oxuyacağım, ali məktəbi qurtarıb, özümüzə xoşbəxt bir ailə quracağım...

Kaş o günləri görəydik! Qız bir an ara verib dedi Qulamcan, nə yaxşı ki, biz rastlaşdıq. Yoxsa mən tamam kimsəsiz idim. Heç kəsə ürəyimi açə bilmirdim.

Lena susdu. Qulam da danışmadı. Bir müddət elə beləcə Lenanın başı sevdiyi oğlanın sinəsinə söykənmiş halda qaldı. Qulam papiros çəkmək istədi. Ancaq fikrindən daşındı, köksünə quzu kimi qısılmış Alyonuşkanı özündən ayırmağa ürəyi gəlmədi. Bu vaxt o, asta, incə və titrək bir mahnı eşitdi. Lena oxuyurdu

Deyin mənə nə oldu,

Səni görəndən bəri

Rahatlığım pozuldu

Səni görəndən bəri...

Qəfildən qarşıda partlayan bir mərmə gürültüsü qızın şərqisini yarıda qırdı. Lakin o tərpənmədi. Bu vəziyyətdə dayanaraq sevdiyi oğlanın məhəbbətindən isinib, xumarlanmaq onun üçün hər şeydən qiymətli idi!

Dalısını oxusana, Alyonuşka, niyə susdun

Cavab gəlmədi.

Qulam onun məhəbbətlə, həzinhəzin oxuduğunu bu gecə birinci dəfə eşitmişdi.

Bayaqdan gözlərini yummuş Lena bütün dünyanı unudaraq ancaq bir şeyi Qulamın soyuq şineli üstən odlu ürəyinin döyüntülərini dinləyir və apaydın eşidirdi. Sanki bu döyüntülər təmiz qəlbin dərinliklərində gizlənmiş sirri morze əlifbası ilə ona diqtə edirdi «Sevirəm! Sevirəm!...» İndi başqa, xəyali bir aləmdə yaşayan Lena üçün müharibə yox idi. O təsəvvüründə özünü, ilk dəfə ayaq basdığı Xəzər sahilindəki qəşəng bir şəhərdə Bakıda hiss edirdi. Bu şəhərin adamları qayğıkeş idi. Burada hamı Lenaya hörmət edir, hər yerdə onu gülər üzlə, şirin dillə qarşılayırdılar.

« Alyonuşka, bizə xoş gəlmisən! » deyirdilər. Qolları açıq ağ paltar, zərif tufli geymiş Lena Qulamla yanaşı addımlayırdı. Vaxtı ilə cəbhələrdə vuruşduğu, ağır, əziyyətli günlər keçirdiyi ona qaranlıq bir yuxu kimi gəlirdi. Lena bu qaranlıqlar içərisində parlayan tək-cə bir ulduz görürdü. Bu onun tale ulduzu idi! Qulamın məhəbbəti idi!..

Alyonuşka, yatmısan, nədir

Lena səsə diksinib başını qaldıranda, yanaqlarında iki damla göz yaşı işıldadı. Qulam ehtiyatla onları silib ikiəlli qızın çiyinlərindən tutdu. Lena da qollarını oğlanın boynuna sarıdı uzun kirpiklərini qaldıraraq, ağ sifətində parlayan mavi gözlərini ona dikdi. Baxdı, danışmadı. Ancaq ürək dolusu köks ötürdü. Sonra qeyriixtiyari olaraq dodaqları tərpendi.

Qulam, sən doğrudanmı məni sevirsən Bu mənə yuxu kimi gəlir, heç inana bilmirəm ki...

Lena sözünün dalını gətirə bilmədi. İsti dodaqlarını Qulamın dodaqlarına yapışdırıb öpdü və sonra peşman olmuş kimi ondan ayrılıb qırağa çəkildi əlləri ilə üzünü qapayaraq uşaq tək ağladı...

Onlar kilsənin həyətinə keçəndə qapıda bir «Villis» maşını dayandı. Lena bunu görcək Qulamdan ayrılıb tez içəri keçdi. Maşından düşən adam yaxına gəldi. Bu, Səlimxanov idi. Qulam

özünü göstərməyib aradan çıxmaq istədisə də, bacarmadı. Polkovnik yaxınlaşanda, o, fərağat durub salam verdi. Lakin Səlimxanov heç də Qulamın gözləmədiyi kimi hərəkət etdi. Onun kürəyini şappıldadıb güldü

Qulam, səni təbrik edirəm! Onda mənə kələk gəlib dediyin söz yadımdadır. «Mənim üzümü qırxdırmağa macalım yoxdur, sevməyə haradan vaxt tapacağam!» Afərin! Sən başqalarından zirək tərpendin. Lena Bondarçuk ləyaqətli qızıdır! Polkovnik bu sözləri rusca deyil, azərbaycanca dedi.

Qulam donub yerində qaldı. Həm pərt oldu, həm də sevindi.

Səlimxanov trubkasını sümürəsümürə uzaqlaşdı. Bu ilk dəfə idi ki, polkovnik ona «döyüşçü Bədirzadə» yox, sadəcə olaraq «Qulam» deyirdi. Həm də, nə üçünsə azərbaycanca!

...O gecə Lena ilə Qulam cismən Ukraynada, Dnepr sahillərində olsalar da, özlərini ruhən Bakıda Xəzər sahillərində gördülər.

HÜCUMA HAZIRLIQ BAŞLANIR

Çəpgöz aşpazın faciəli ölüm xəbəri ildırım sürəti ilə Semixatkadakı alman soldatlarına yayıldı. Hadisənin Sarışının yaşadığı uşaq bağçasında baş verməsi Xenfeldi təşvişə saldı. Buna görə də, generala heç bir söz demədən, gecə ikən maşına minib məsələni öyrənməyə yollandı.

Geyermanın meyitinə baxan soldatların canına vicvicə dolmuşdu.

Buna nə olmuşdur! Bunu kim öldürmüşdür! deyə Xenfeld özünü həyəcanlı göstərməyə çalışdı.

Cənab kapitan, biz güllə səsinə gəldik. Bura çatanda o hərəkətsiz uzanmışdı. Ətrafda heç kim yox idi.

Xenfeld həyətbacaya göz gəzdirdikdən sonra Sarışının aradan çıxdığını yəqin edib arxayınlaşdı.

Cənab general, deyə o, qərargaha gəlcək fon Bernerə izahat verdi. Məlum olmayan səbəblərə görə azacıq bundan qabaq feldfel Geyerman öldürülmüşdür.

Öldürülmüşdür! Lənət sənə kor şeytan! Heç nə anlaya bilmirəm! deyə fon Berneri çarpayısından qalxıb yuxuluyuxulu soruşdu Harada Kim öldürmüşdür!

Qatil məlum deyil, cənab general. Geyermanın meyiti kəndin ucqar evlərindən birinin dalında tapılmışdır.

Gecənin bu vaxtında feldfelin oralarda nə ölümü varmış! deyə fon Berner bir neçə dəfə kirpik çalıb üzünün ətini səyirtdi. Sonra özü öz sualına cvab verdi Yəqin nəfsinin qurbanı olmuşdur, ya arvad axtarırmış, ya da xətrinə toyuqcucu düşübmiş!

Ona mən də şübhə etmirəm. Geyerman son vaxtlarda axşamlar kəndin küçələrində çox dolaşırdı. Ehtimal ki, hansı arvadlaşa xəlvəti görüşürmüş. Eşitdiyimə görə bir dəfə də, qərargahın dalında mina partlayan gecəsi onu Katerina ilə tutublarmış. Ancaq bunu sizdən də, məndən də gizlədibmiş.

Kapitan oxu hədəfə vurmuşdu. General qaşlarının altından Xenfeldə baxdı. Bu məsələ özü ilə əlaqədar olduğu üçün danışmadı.

Hər halda yaxşı hadisə deyildir. Bu gün feldfelə əl qaldıran adam, sabah da başqasına suiqəsd hazırlaya bilər, deyə kapitan özünü ilə danışmış kimi fon Bernerə eşitdirdi. Yavərin bu sözləri generalın yuxusunu qaçırtmışdı.

Hər dəqiqə tufəng gülləsindən, mərmii qəlpəsindən ölə biləcəyinə şübhə etməyən fon Berneri qorxudan bir şey vardısı, o da bu cür ağlagəlməz, qəribə təsadüflər idi. General, qərargahın dalında mina partladığını və bir göz qırpımında neçə adamın həlak olduğunu eşidəndən bəri gecələr çox səksəkəli yatırdı. Bəzən yuxuda kiminsə onu boğduğunu, əsir alındığını və yaxud işgəncə ilə öldürüldüyünü görürdü. Son vaxtlar fon Berner ən yaxın yerlərə belə yavərsiz getmirdi. İndi feldfelin ölüm xəbəri generalın kürkünə birə saldı.

Kənddə partizanlar var! deyə o, qəti inadkarlıqla söylədi. Buna min faiz əminəm! Belə getsə, gectez bizim də başımızı yeyəcəklər. Qərargahımızın rəisi öldürüləndən sonra mən həmişə özünü tək sanıram!..

Mən sizinlə tamamilə şərikəm.

Əmr et, küçələrdəki gecə gözətçilərini çoxaltsınlar. Hansı keşikçinin sahəsində bir hadisə baş versə, onu öz əlimlə güllələyəcəyəm!

Baş üstə, cənab general, ancaq buna soldat çatdıra biləcəyikmi
Haradan olursa olsun tapmaq lazımdır! Hava qaralandan sonra kənddəki yerli adamlardan biri də bayırda görünməməlidir! Yoxsa hamısını elektrik maşınlarında məhv edib, Dneprə tökdürəcəyəm!

Xenfeld astadan dilləndi

Hamısı deyəndə ki, Semixatkada cəmiyi iyirmiötuz yerli adam yaşayır. Qonşu kəndlərdə də buradakından artıq olmaz. Əksəriyyəti də ya əlsizayaqsız qocalar, ya da yeniyetmələrdir. Doğrusu, onlardan belə şeylər gözləmək də çətindir.

Fon Berner əsəbiləşdi

Cənab kapitan! Alman zabitinə bu qədər sadələvhlük yaraşmaz! Sən həyata açıq gözlə bax! Onu bil ki, rusların beli bükülmüş qocaları da, uşaqları da hər yerdə bizə qarşı vuruşurlar. Geyermanın başına gətirilən bu iş, belə qəribəliklər tək cə Semixatkada deyil, qoşunlarımızın müdafiədə dayandığı Dnepr boyunca hər yerdə törədilir. Heç şübhəsiz ki, bu adamlar müəyyən bir yerdən rəhbərlik alırlar.

Fon Berner Semixatkaya gəldikləri az müddət ərzində baş verən hadisələri bir-bir saymağa başladı.

Qoşun sayıqlığını itirmişdir, cənab general, deyə, Xenfeld onun fikrinə qüvvət verdi. Mən tez-tez soldatların arasında oluram, onlarla söhbətləşirəm. Əksəriyyətində nə isə bir ruh düşkünlüyü, qələbəyə inamsızlıq əhvalruhiyyəsi var. Tək cə soldatlar deyil, zabitlər belə müharibədən beziblər. Hamı evə getmək, ailəsini

görmək arzusu ilə yaşayır. Bunu onlar dildə söyləməsələr də, hərəkətlərindən, baxışlarından aydın oxumaq olur.

General hövsələdən çıxdı. Alt tumanköynəkdə ayağa qalxıb, əsəbi halda stola yaxınlaşdı, papiros qutusundan bir siqar çıxarıb yandırdı.

Elələrini göz qabağında asmaq, güllələmək lazımdır! dedi və dalbadal kirpik çaldı. Mən furer ordusunun sadıq bir komandiri kimi and içirəm hər kəs çinindən, rütbəsindən asılı olmayaraq, qarşıdakı hücumda soyuqluq göstərsə, yerindəcə gəbərdəcəyəm! O, barmaqlarında istilik hiss edib kibrit çöpünü yerə atdı. Alman qoşunları bütün dünyaya hakim kəsilmək istədiyi bir vaxtda sırası soldatdan tutmuş generala kimi heç kəs canını əsirgəməməlidir! Soldat müharibədə ölməlidir! Bunu, əlinə silah götürənlərin hamısı bilməlidir! Bütün Avropanı sürətlə adlayan furer diviziyaları, Rusiyanı da çəkmələri altında tapdalayacaqdır!

Fon Berner hərisliklə siqarını sümürdü. Tez tez nəfəs alaraq ürəyini tutdu. Sonra stulun söykənəcəyinə geydirilmiş kitelinə yaxınlaşdı, cibindən çıxardığı şüşə qabdakı həblərdən birini ovcuna alıb, ağzına atdı və üstündən su içdi.

Səni min lənətə gələsən, feldfel! Ölümün də bizə rahatlıq vermədi.

General yerinə təzəcə uzanmışdı ki, telefonun zəngi səsləndi. Dəstəyi Xenfeld qaldırdı.

Bəli, deyə kiminləsə danışmağa başladı və qəfildən sifətinin ifadəsi dəyişdi. Üzünü fon Bernerə tutaraq dəstəyi ona uzatdı. Cənab general, sizi ordu qərargahından çağırırlar!

Fon Berner bir sıçrayışla atılıb telefona yaxınlaşdı. Dəstəyi qulağına tutcaq, tövşüyətövşüyə cavab verdi

Bəli! Bəli! Eşidirəm...

Onun sifətində anlaşılmaz ifadələr gəzdi, qaşları düyünləndi, dodaqları gah aralandı, gah bir-birinə sıxıldı. Gicgahlarına

tökülmüş saçlarını arxaya hamarlayıb, alnında puçurlanmış tər damllarını sildi.

Aydındır, cənab generalpolkovnik! Fon Berner dəstəyi yerinə qoyub Xenfeldə baxdı. Biriki dəfə kirpik çaldı, üzünü ətini səyirdib dedi Arxadan bizə yeni qüvvə gəlmişdir. Bu günlərdə hücum keçməliyik!

Mən bu xəbəri çoxdan gözləyirdim, cənab general! deyə Xenfeld gümrah və şad bir halda səsləndi.

Semixatkada heç zaman belə qaynaşma olmamışdı. Gecə yarıdan keçmişdi. Lakin kənddə bir nəfər də yatmamışdı. Fon Berner yavəri ilə birlikdə maşınını soldansağa, sağdansa sürdürür, hissə komandirlərinə müxtəlif əmrlər verirdi. Diviziyaya təzəcə göndərilmiş minaatanlar, «vanyuşalar», toplar, pulemyotlar xəndəklərdə və kənd qırağındakı dərədə yerbəyer edilirdi. Səsküydən ağız deyəni qulaq eşitmirdi. Uzaqlarda, haradasa «Ferdinant» və «Tıqr» markalı tankların gurultusu torpağın bağırını dəlirdi. Piyadalar patronla dolu yeşikləri səngərlərə daşıyırdılar. Sal buz bağlamış Dneprin o tayından bəri sahilə gələn maşınlar təcili boşaldılıb, təkrarən geri göndərilirdi. Lakin vuruşun nə vaxt başlanacağını hələlik generaldan başqa heç kim, hətta, yavəri Xenfeld də bilmirdi.

Dan yeri sökülənə qədər hər şey hazır olmalıdır! deyə hələ axşamdan fon Berner bütün komandirlərə ciddi tapşırıq vermişdi. Rabitə xətləri, radio stansiyaları saat kimi dəqiq işləməlidir! Əmr edilməyincə bir dənə də güllə, fişəng atılmamalıdır!

Kapitan Xenfeld ikitərəfli həyəcan içərisində idi. Neçə günlərdir ki, qadını barədə heç nə eşitməmişdi. Elzanın əhvalı yaxşılaşdı mı, yoxsa daha da fənalaşdı mı bundan xəbərsizdi. Bir yandan da bu qarışıqlıq içərisində başını tamam itirmişdi. Hücümün nə vaxt, hansı saatda olacağını öyrənə bilməməsi onu kərxirdirdi. Bunsuz Xenfeldin bütün planları altüst ediləcəkdi.

Çəpgöz aşpazı Sarışının öldürdüyünü və harasa qaçıb gizləndiyini kapitan yəqin bilirdi. Ancaq tezliklə Bondarçuku tapmalı, onunla görüşməli idi.

Generaldan ayrıldıqdan sonra Xenfeld bütün kəndi ayaqdan saldı. Həyətlərə baxdı, evlərə baş çəkdi. Sarışını sanki torpaq udmuşdu!

YETİM QIZIN ATASI

Bayırdan at ayağının səsi gəldi. Səlimxanov işdən ayrılıb pəncərəyə yaxınlaşdı. Qara pərdəni yana çəkib baxanda Zaxarçenkonu gördü. O, atdan enib yüyürəyüyürə qapıya yaxınlaşdı.

Qərargahyanı batareyanın komandiri sizi görmək istəyir, deyə dəhlizdəki növbətçi, polkovnikə məlumat verdi.

Burax gəlsin!

Leytenant tənəgnəfəs halda içəri girdi. Üzünü Səlimxanova tutaraq əlini gicgahına qaldırdı

Yoldaş qvardiya polkovniki, düşmən haqqında yeni xəbərlər əldə edilmişdir!

Səlimxanov qabağa addımladı.

Buyur, dinləyirəm!

Zaxarçenko tələsik planşetini açdı, çıxardığı vərəqi polkovnikə uzatdı.

«Bakı» stansiyası beşcə dəqiqə əvvəl düşmən diviziyası qərargahından hissələrə verilən bu məlumatı öyrənmişdir. Lakin azacıq sonra rabitə kəsilmişdir.

Kəsilmişdir!

Bəli, telefonçular gedib, xətti dəmir yoluna qədər yoxlamışlar. Qırıq, yəqin ki, o tərəfdə, düşmən zonasındadır...

Polkovnik kağızı açıb baxınca məsələnin nə yerdə olduğunu anladı.

Çox gözəl! deyə o harasa gedəcəkmiş kimi tələsik kitelinin yaxısını düymələdi. Qiymətli məlumatdır!

Bunu mən də hiss etdiyim üçün telefonla xəbər vermədim, özüm gətirdim.

Düşmənin sabah axşamçağı, saat altıda hücumu keçəcəyi aydın edilmişdi.

Ön kəşfiyyat məntəqəsindən apardığımız son müşahidələr də bunu sübut edir! deyə Zaxarçenko həcəyanlı bir səslə əlavə etdi Bu gün Semixatkada gizli bir canlanma hiss olunur. Bəzi yerlərdə qarın üstündə təzə, qara nöqtələr görünür.

Məsələ aydındır, leytenant! Vaxtı itirmək olmaz. Sən bu dəqiqə xərəbəliyə get, on dəqiqədən sonra mən də ordayam!

Zaxarçenko dönüb çıxdı. Diviziya komandiri çarpayısının yanındakı telefona yaxınlaşdı. Dəstəyi götürüb ordu komandirinə vəziyyəti şərh elədi. O, nə əmr aldısa, maşına oturub xərəbəliyə yox, təcili olaraq Qızılkilsəliyə sürdüdü.

Səhər saat beş radələri idi. Sübhün gözləri yenicə açılırdı. Dnepr sahilləri yuxudan oyansa da, ətrafda bir qəriblik duyulurdu. Düşmənin hissəsində xırda qaraltılar hərəkət edirdi.

Kilsənin qülləsindən müşahidə olunan Sandro, geniş üfüq altında gördüklərini telefonla Sarışına, o da xərəbəlikdəki batareyə komandirinə xəbər verirdi.

Bir azdan vəziyyətin qəflətən dəyişəcəyini və işin artacağını bilən Zaxarçenko, yanındakı telefonçuların ikisini də dincəlməyə buraxmış, növbədə özü durmuşdu. İndi o, arabir uzaqdanuzağa Sarışınla söhbətləşirdi.

Bondarçuk!

Bəli, yoldaş leytenant.

Yatmaq istəmirsən ki

Xeyr.

Yorulmusansa Bədirzadəni oyat. Qoy növbədə o dayansın.

Qulam yatmayıb, yoldaş leytenant, kilsənin başında, Meladzenin yanındadır.

Onda çalış, heç sən də yatma. Bir azdan hava işıqlaşacaq.

Saat neçədir, yoldaş leytenant

Nəyinə lazımdır ki

Heç, eləbelə maraqlanıram da.

Beşə on beş dəqiqə qalır.

Çox sağ olun.

Qulam durbini gözlərindən ayırmadan qarşıya baxır. Semixatkanın qara bürünmüş evlərini toranlıqda diqqətlə seyr edirdi. O, gecədən Sandronun yanında idi. Əslində papiros çəkməyə çıxmışdı. Sonra söhbətləri şirin olduğundan yuxusu qaçmış və aşağı enməmişdi.

Kəndi qar basdığıni gören Qulam Sarışını xatırladı. Sandronun yanındakı telefonun dəstəyini götürdü.

Alyonuşka!

Qız yuxulu səsle cavab verdi

Qulam, sənsən

Bəli, mənəm.

Aşağı niyə enmirsən

Darıxırsan

Demək olmaz ki, tamam darıxıram. Gəlib bir az dincəlsənə.

Yatmaq istəmirəm. Sənin kəndinə tamaşa edirəm.

Əfsus ki, orada tamaşalı bir şey qalmayıb.

Qulam güldü. Dəstəyi yerinə qoydu. Sandro dönüb dostuna baxdı

Kef sizdədir, genasvale, dedi və azacıq ara verib soruşdu Onu çoxmu sevirsən

Bunu Naziko haqqında mən xəbər alsam, sən nə cavab verərsən

Mən Sandro qulağının dibini qaşdı. Bir ürək nə qədər bacarsa!

Elə mən də o qədər. Sevginin başqa ölçüsü yoxdur ki

Eh... Sandro dərindən köks ötürdü. Sən xoşbəxtsən, qatso! Lena yanında, istədiyən vaxt görürsən, danışırsan...

Qulam ona təsəlli verdi

Az qalıb, sən də gedib görəcəksən, evlənəcəksən... Toyuna məni çağıracaqsanmı

Bu nə sözdür Gecəni səhərə kimi səninlə «Vaxtanquli» sayağı içəcəyəm...

Sağlıq olsun!

Bəs sən deyə Sandro çiyinin üstündən qanrılıb dostuna baxdı. Məni çağırmayacaqsan

Mütləq! Sənsiz toyun nə ləzzəti! Özün də tamadalıq eləyəcəksən.

Bax, qatso, buna varam! Ən yaxşı bacardığım vəzifə elə odur. Serjant, üzünü Qulama çevirərək, barmaqlarını stəkana oxşar bir şəkildə qatlayıb dedi Əziz dostlar! Bu birinci badələri içirik bu gün toy məclislərinə topladığımız Alyonuşka ilə Qulamın sağlığına! Hər ikisi mənim cəbhə dostlarımdır. Onların məhəbbəti müharibənin odlarından, alovlarından yaranmışdır. Xoşbəxt olsunlar, birgə qarısınlar. Genasvale!.. Sandro sözünü qurtaracaq guya içirmiş kimi əlini ağzına yaxınlaşdırıb başını dala atdı. Qulam nəşə ilə ucadan qəhqəhə çəkdi.

Az iç, keflənərsən!

Sandro fitlə «Suliko» çalaçala stereotrubanın şüşə gözlərindən qarşıya baxdı. Qulam nə üçünsə birdənbirə məyuslaşdı

Mən səni heç vaxt unutmayacağam! Onu bilirsənmi biz ikinci dəfə bu yerlərdə doğulmuşuq, Sandro.

Elədir, deyə serjant işdən ayrılmadan təsdiqlədi. Sağlıq olsun, sən Bakıya, mən Tbilisiyə qayıdıandan sonra hər şey düzələcək. Mən yenə Nazikonu yanımda əyləşdirib funikulyora qalxacağam. Ancaq öz şəxsi maşınımda! Daha rulun dalında oturanda içməyəcəyəm... Sən də instituta girib, özün dediyin kimi, jurnalist olacaqsan, yazacaqsan.

Qulam fikirli halda yenə Semixatkaya baxdı. O, Sarışını sevəndən sonra bu kəndin adını da dəyişmişdi. İndi tək-cə Qulam deyil, yaxın dostları da ora «Alyonuşka kəndi» deyirdilər. Həm sevinclə, məhəbbətlə, həm də kədər və əziyyətlə bağlı «Alyonuşka kəndi!»

Birdən Sandro ayağa qalxdı.

O nədir, Qulam! deyə gözlərini stereotrubadan ayırmadan səsləndi. Qulam da durbini qaldırıb baxdı.

Maşındır! Düşmən maşınıdır! dedi. Dostlar səhv eləməmişdilər. Kimsəsiz zonadan bir minik maşını sürətlə bizim tərəfə irəliləyirdi. Sandro cəld telefonun dəstəyini qaldırıb aşağı məlumat verdi.

Dəmir yolunun sağ tərəfi ilə bizə sarı bir düşmən maşını gəlir! Tez batareyə komandirinə xəbər elə! Dəmir yolunun sağ tərəfi ilə bizə sarı bir düşmən maşını gəlir!..

Leytenant da həmin səmtə nəzər yetirdi. Meladze yanılmamışdı. Maşın yırğalanayırğalana irəli şığıyırdı. Zaxarçenko Səlimxanovun bu dəqiqə Qızılkilsəlidə olduğunu bilirdi. Təcili ora zəng çalıb polkovniki qaldırdı və məsələni ona xəbər verdi. Səlimxanov «Villis»inə iki nəfər avtomatçı götürüb deyilən yerə getdi.

Sandro da, Qulam da hər şeyi aydın görürdülər. Düşmən zonasından ayrılan maşın yolun yarısında qəfildən dayandı və bu vaxt dalbadal bir neçə güllə səsi eşidildi.

Atdılar! deyə serjant heyrətlə çığırdı. İkicə dəqiqə keçməmiş maşından bir nəfər çıxıb irəliyə doğru yüyürməyə başladı və bizim piyada hissələrin yatdığı səngərlərə az qalmış yerə yığıldı, hərəkətsiz düşdü.

Özünü də vurdular!

Bizimkilər vurdu! deyə Qulam həyəcanla səsləndi.

Yox, güllə arxadan dəydi!

Qulam kilsədən enib, əhvalatı Sarışına təzəcə nağıl eləmişdi ki, qapıdan bir maşın dayandı.

Bondarçuk! deyə yad bir adam həyətdən çağırırdı. Sarışın telefonun dəstəyini Qulama ötürüb pəncərəyə yaxınlaşdı.

Kimdir

Gələn Səlimxanovun şoferi idi.

Polkovnik məni sizin dalınızca göndərdi. Əmr etdi tez maşına oturub, onun yanına gedəsiniz.

Bu dəqiqə!

Qız şinelini geyib, avtomatını götürərək bayıra atıldı.

Nə var ki, bilmirsiniz

Şofer ona baxıb qımışdı.

Yaman kəmhövsələ adama oxşayırsınız, dedi, Doqquz ay ananızın qarnında necə dözmüsünüz

Elə məsələ burasındadır ki, mən hamı kimi doqquz ay gözləməmişəm.

Ona görə də belə balaca qalmısınız

Sarışın da dilini saxlamadı

Hər halda bunun hazırda sizə zərərdən çox xeyri var. Maşınıza o qədər ağırlığım düşmür. Yoxsa şinləri partlardı. Şoferin lapdan susduğunu görən qız əlavə etdi. 10!

Sizin xeyrinizə!

Maşın dəmir yolu yaxınlığında kiçik bir təpənin döşündə dayandı. Şofer Sarışını polkovnikin gözlədiyi yerə gətirdi. Yanyörəsi uçulmuş bu xəndəkdə Səlimxanovdan başqa dörd nəfər də vardı. İki avtomatçı ilə şəfqət bacısı qıraqda dayanmışdı. Xəndəyin küncündə yerə sərilməmiş şinlin üstündə isə bir yaralı uzanmışdı.

Onun zarıdığıını görən Bondarçuk tez qabağa keçdi və qəfildən diksindi.

Kapitan Xenfeld!

Odurmu deyə Səlimxanov pıçılıtlı ilə soruşdu.

Bəli, özüdür!

Xenfeld göz qapaqlarını ağırağır qaldırıb ətrafına baxdı, nəzərləri Sarışına sataşanda dikəlmək istədi, ancaq bacarmadı.

Kapitan sinəsindən yaralanmışdı. Ancaq yaxasından görünən sarğı qana bulaşmışdı.

Xenfeld bir qədər üzgözünü büzüşdürüb zarıdıqdan sonra əlini Sarışına uzatdı.

İrəli keç, danış, deyə polkovnik ona tapşırırdı. Qız alman kapitanının əlini ovcuna alıb, yanında əyləşdi.

Səlimxanov avtomatçılara işarə ilə getmələrini bildirdi. Onlar əyiləyilə xəndəkdən çıxıb uzaqlaşdılar. Vəziyyəti duyan şəfqət bacısı da bir qırağa çəkildi. Xenfeld qırıqqırıq danışmağa başladı

Cənab polkovniki başa sal ki, bu gün saat altıda sizə qarşı hücum başlayacaq... Onlar yeni qüvvə alıblar...

Sarışın, zabitin sözlərini Səlimxanova tərcümə eləmək istədi, lakin polkovnik «sonra» deyib Xenfeldi axıradək dinləməyi məsləhət gördü. Yaralı çətinliklə də olsa, Sarışın vasitəsilə polkovnikə çatdırdı ki, qarşıdakı alman diviziyasına iyirmi beş «Fendant» və «Tıqr» tankları, iyi yüz əlli top, yetmiş «Vanyuşa», səkkiz yüzə qədər avtomatlı soldat köməyə gəlmişdir.

Kapitan yaranın ağrısında yerində qovrulurdu. O, özünə balaca toxtaq verib davam etdi

Mən bunu sizə bildirmək üçün gəldim... Namərdlər, məni vurdular... Ancaq tanımadılar... Dünən Drezdendən arvadımın da ölüm xəbərini aldım... Bu gün də özüm ölürəm... Qızıcığazım evdə tək qaldı... Mən sizə qoşulmaq istədim, olmadı...

Sarışın ovcundakı əlin yavaşyavaş soyuduğunu hiss edirdi. Polkovnik, həyatla ölüm arasındakı körpüdən keçən alman zabitinin yanında hərəkətsiz dayanaraq nəzərlərini yerə dikmişdi.

Kapitan gözlərini geniş açdı. Ətrafındakılara diqqətlə baxdı. Sonra üzünü Bondarçuka çevirib, ehmalca hərəkət elədi, lakin səsi çıxmadı. Əli sürüşüb yanına düşdü, ayaqları dartındı, göz qapaqları ağırağır endi və daha tərpənmədi.

Sarışın məyus halda dikəldi. Polkovnik furajkasını çıxardı.

İGİDLƏR CAN VERƏNDƏ

Axşam saat beşin yarısı idi.

Atəş! deyə diviziya komandiri yumruğunu var qüvvəsi ilə yuxarıdan aşağı endirdi. Polkovnikin əmri məftil sinirlərdə şaxələnib bütün hissələrə yayıldı. Bircə anda sanki dəhşətli ildırım çaxdı asiman uçub yerə töküldü, torpaq lərzəyə gəldi. Toplar, minaatanlar, katyuşalar bir ağızdan nərildədi, ətrafı gurultu bürüdü. Düşməne tufan, zəlzələ, çaxnaşma göndərildi. Semixatka alov, tüstü içərisində görünməz oldu. Dneprin sal buzları parçalanıb şüşə qırıntıları kimi havaya sovruldu.

Müharibə allahı artilleriya məğrur səslə atəşə başladı...

Səlimxanov cəld qərargahdan çıxıb, onu qapıda gözləyən «Villis»ə oturdu.

Tez xərabəliyə sür! dedi. Maşın qırğı təkin yerdən götürüldü.

Polkovnik trubkasını yandıraraq fikrə getdi «Vaxtında başladırıq! Düşmənin bütün səyi heçə çıxacaqdır. Bu axşam mütləq Dneprin o biri sahilindəyik!»

Topların səsindən maşının pəncələri titrəyirdi. Şofer özündən çox məmnun bir vəziyyətdə gülümsəyərək, sükanı ustalıqla idarə edirdi.

Kəşfiyyat məntəqəsinə qalxa bilərsənmi deyə polkovnik soruşdu.

Ceyran kimi!

Birbaş ora sür!

Təpənin döşünə yetişmək, şofer maşını ilanvari yollarla xərəbəliyə çatdırdı.

Məni burda gözlə! Polkovnik cavan oğlan çevikliyi ilə aşağı atıldı. Zaxarçenko! deyə bu dəfə də o, hələ qazmaya çatmamış ucadan səsləndi. Lakin eşidən olmadı. Səlimxanov içəri keçdi.

Leytenant onu görcək qabağa əgldi.

Batareya əmrinizi gözləyir, yoldaş qvardiya polkovniki!

Diviziya komandiri astanada oturdu, planşetini açıb xəritəni dizinin üstünə sərdi.

Artilleriyanın atəşi qurtaran kimi piyadalarımız, onun dalınca da kiçik kalibrli toplarımız irəliləyəcəkdir.

Bəli!..

Elə etmək lazımdır ki, rabitə bir an da kəsilməsin!

Oldu!

Səlimxanov qazmanın dirəkləri arasından başına daştorpaq töküldüyünə əhəmiyyət vermədən, sözünə davam etdi

Kilsədəki kəşfiyyatçıları və radiostansiyanı «Çeryomuxa»ya göndərərsən!

Aydındır, yoldaş qvardiya polkovniki!

Qoy Bondarçukla Bədirzadə də telefon xəttini qabağa dəmir yolu yaxınlığına çəksinlər!

Oldu!

Düşmən piyadaları səngərləri tərk edir! deyə bu vaxt, qazmada müşahidə aparan kəşfiyyatçı şadlıqla çığırdı. Səlimxanov qalxıb stereotrubanın dalına keçdi. Bir qədər baxdıqdan sonra gözlərini qıyıb bığının altında qımışdı.

Onsuz da əlimizdən yaxa qurtara bilməyəcəksiniz!

Cəbhənin sağ və sol cinahlarında da eyni vəziyyət təkrar olunurdu. Ordu komandirinin əmrinə görə, yan tərəflər irəliləyib, ortadakı diviziyanın bərabərinə çatandan sonra Səlimxanov dəstəni qabağa çəkməli idi. Düşmən səngərlərini boşaltsa da, hələlik onların mövqeyini tutmaq olmazdı. Əkstəqdirdə, diviziya vuruş meydanında təklənə bilərdi.

Zaxarçenko qazmadan çıxıb yaxındakı telefonçuların yanına gəldi və polkovnikin əmrini hissəyə çatdırdı.

Qızılkilsəli ilə yaxınlığındakı şam meşəsi susmaq bilmirdi. Semixatkaya göndərilən saysızhesabsız top güllələri viyılı ilə şığıyaraq göylərin bağırını yarıb, uzaqlarda partlayırdı. Adama elə gəlirdi ki, bu dəqiqə Qızılkilsəli kəndinin daştorpağı da, şam meşəsinin ağacları da yerindən qopacaq, havaya qalxıb, düşmənin başına töküləcəkdir.

Alman diviziyasının məlum edilmiş atəş nöqtələri bir-bir sıradan çıxırdı. Top güllələri Dneprin qarlı sahilə boyunca yerin sinəsində saysızhesabsız qara yaralar salmışdı. Hərdən «Vanyuşa»lar biriki ağız ulasalar da, bu, heç kəsi qorxutmurdu, mərmilər pərakəndə halda ordaburda səpələnib partlayırdı. Polkovnik düşmən zonasındakı vəziyyəti öyrəndikcə telefona gedib ordu qərargahına raport verir və yeni göstərişlər alırdı.

Yaylım atəşi susmaq bilmir, yerə, göyə meydan oxuyurdu...

Bir saat sonra sovet piyadaları düşmənin ön müdafiə xəttini tutmuşdular. Arxadan onları müşayiət edən kiçik kalibrli toplar, minaatanlar və «Maksim» pulemyotları almanlara göz açmağa imkan vermirdi. Qızılkilsəlidə və şam meşəsində yerləşən qüvvələr də xeyli irəliləmişdi. Qərargah xərəbəliyə köçürülmüşdü.

Batareya komandiri Zaxarçenko diviziyanın atıcı bölmələri ilə əlaqə yaradan rabitəçilərin, radioçuların və kəşfiyyatçıların yanından uzaqlaşmırdı. Düşmən, qarşıdakı kəndi hələ tərk etməsə də, salamat qalan soldatlarını, hərbi sursatını və maşınlarını buzları parçalanmış çaydan keçirmək üçün əlindən gələni əsirgəmirdi.

Sandro, bir nəfər radioçu ilə piyadalardan xeyli qabaqda olan, yanmış alman tankının arxasında gizlənmişdi. Serjant gördüklərini radioçuya, o da stansiya vasitəsi ilə birbaşa qərargaha məlumat verirdi. Bura «Qartal» adlanırdı. Qulamla Bondarçuk isə, bir qədər geridə dayanmış topçu alayında idilər. Telefonda Sarışın növbə çəkirdi. Qız, polkovnikin əmrlərini ucadan təkrarladıqca, alay komandiri sözü onun ağızından alıb, topçulara çatdırır və arxadan, düşmənin aşkar edilmiş nöqtələrinə atəş açılırdı. Xərabəlikdəki kəşfiyyat məntəqəsini qərargaha çevirmiş Səlimxanov həm müşahidə aparır, həm radioqramları qəbul edir, həm də yanındakı telefonçular vasitəsi ilə piyada hissələrə və topçu bölmələrinə müxtəlif əmrlər verirdi. Rabitə, hələlik saz işləyirdi. Belə məqamda fürsəti itirmək olmazdı.

Semixatkanın arxasındakı dərəyə atəş açın! Düşmən öz qüvvələrini ora toplayır! deyə Səlimxanov geri çevrilmədən telefonçuya eşitdirdi. Əmr təkrar olunub, alaylara ötürüldü.

Semixatkanın arxasındakı dərəyə atəş açın! Düşmən öz qüvvələrini ora toplayır!

Diviziyanın uzaqqörən topları dərənin tozunu göyə sovurdu.

Həmin yerə bir də atəş!

Həmin yerə bir də atəş! deyə polkovnikin sözləri telefonda əkssədə tapdı.

Dərə ikinci dəfə gurladı.

«Qartal», «Qartal!» mən «Şimşəyəm!», mən «Şimşəyəm!» Cavab ver! Cavab ver! deyə Səlimxanovun yanında əyləşmiş oğlan eyni sözləri həyəcanla təkrar edir, qarşıdakı stansiyadan isə cavab ala bilmirdi.

Yoldaş qvardiya polkovniki, «Qartal»la rabitə kəsildi!

Tez Zaxarçenkonu tap! O, ikinci alaydadır. Səbəbini öyrənib mənə xəbər versin! deyə diviziya komandiri telefonçulara əmr etdi.

Azacıq keçməmiş leytenant vəziyyəti polkovnikə məlumat verdi

Tankın yanında partlayan mərminin qəlpələri stansiyanı zədələmişdir!

İşi yubatmaq olmazdı. Səlimxanov qərargahdakı ehtiyat radiostansiyanı döyüşçülərdən birinə verib təcili ora göndərdi.

Bu dəqiqə qarşıya adam çıxsın. Sizə stansiya yolladım! Radioəlaqəni bərpa edin!

Zaxarçenko «oldu!» deyib, yanmış tanka tərəf sürünməyə başladı. Düşmən irəli gələ bilməsə də, hər vasitə ilə həmlənin qarşısını almağa çalışırdı.

Meladze!.. deyə Zaxarçenko «Qartal»a yaxınlaşcaq Sandronu səslədi. Serjant geri qanrıldı.

Eşidirəm, yoldaş leytenant!..

Tez qərargaha tərəf cum! Sizə stansiya gətirirlər. Yolda qarşıla! Meladze əmri təkrar edib yerə yatdı.

Düşmən havaya bir dəstə bombardmançı təyyarə buraxmışdı özləri görünməsələr də gurultudan səmtini müəyyən etmək olurdu. Sandro, ara qarışmamış irəli tələsdi. Leytenant radioçunu tək qoymamaq üçün tankın yanına süründü. O, stansiyanı qurdalayıb işə salmaq istədi. Ancaq mümkün deyildi, qəlpə, sarğıları kəsib doğramışdı.

Alman bombardmançıları yenicə görünmüşdü ki, haradansa səkkizon sovet qırıcı təyyarəsi ox kimi irəli şığıdı. İndi vuruş təkcə yerdə deyil, göydə də gedirdi. Zenit topları ara vermədən atırdı. Cəbhəni dəhşətli bir gurultu bürümüşdü.

Bombardmançı təyyarələr pərakəndə halda sovet piyadalarının başının üstünü alcaq, yüklərini boşaltmağa başladılar. Ətrafı qulaqbatırıcı fit səsləri bürüdü... Yer titrədi, daştorpaq göyə sovruldu. Elə bu anda alman quzğunlarından ikisi, sonra da üçüncüsü alov qarışıq qara tüstü ilə yanıb Dneprə endi. Qırıcıların və zenit toplarının aramsız atəşindən qorxuya düşən o biri bombardmançılar arxaya üz tutub götürüldülər.

Zaxarçenko dikəlib Meladzenin gələcəyi səmtə baxdı, heç kimi görmədi.

Gecikdirdilər! deyə özözünə gileyləndi. Leytenant yaxındakı telefon stansiyasına gedib «Şimşək»lə danışmaq istədi.

Sən burada gözlə. Mən indi gəlirəm! dedi. Beşcə dəqiqə sonra o, özünü Qulamla Bondarçukun olduğu səngərə saldı.

Tez qərargahı xəbərdar et! Radiostansiya gəlib çıxmayıb! deyə dəstəyi qulağına sıxmış Sarışına əmr etdi və qızı təkçə görüb soruşdu Bədirzadə hanı

Bondarçuk bir neçə dəfə telefonun dəstəyini üfürüb cavab verdi

Rabitə qırılmışdır, yoldaş leytenant! O, düzəltməyə gedib!

Zaxarçenkonun qaşları çatıldı.

Qonşu səngərdən bir neçə nəfər eyni vaxtda həyəcanla səsləndi

Üstümüzdə düşmənin tankları gəlir! Hazır olun!

Leytenant da, Sarışın da boylanıb qabağa baxdı. Semixatkadan çıxan iyirmiiyirmi beş ağır tank sürətlə irəli cumurdu.

Odur! Bizim tanklar da irəli şığıdı! deyə kimsə dilləndi.

Telefon xəttini ovcunda tutub, əyiləyilə yüyürən Qulam birdən ayaq saxlayaraq yerində dondu. Sanki ürəyinə iti neştər batırdılar. Aləm başına fırlandı. Yer ayağının altından qaçdı. O, bir daha gözlərini yumub açdı. Səhv etmirdi qarın üstünə düşən qaşığın dəstəsində «Naziko» yazılmışdı.

Qulam sövqitəbii çığırdı

Sandro!..

Cavab əvəzində topların gurultusunu eşitdi. Qaşığı götürüb cibinə qoydu. Telefon xətti boyunca yüyürdü, dostunu səslədi, ətrafa baxdı. Böyründən asılmış telefon aparatı, qoluna keçirdiyi ağır kabel dəstəsi onun qaçmasına maneçilik törətsə də, nəfəsini dərmədən Sandronu axtardı.

Axtardı və tapdı!

Serjant Meladze can üstə idi. Çiyindən axan qan qarın üstünə qırmızı ləkə salmışdı.

Sandro!.. Qardaşım!.. Qulam tez özünü yetirib onu qucağına aldı. Serjant gözlərini açıb baxdı, qurumuş dodaqlarını yaladı, danışmadı. Qulam onun şinelini, sıriqlisini soyundurdu, yaylığını çıxarıb yarasına basdı. Lakin hər şey mənasız idi. Həmişə deyibgülən Sandro daha həyata qayıdacaq vəziyyətdə deyildi. O, haçandanhaçana böyük əziyyətlə hərəkətə gəldi, son sözlərini çətinliklə, çox çətinliklə Qulama çatdırdı

Məndən Nazikoya salam yazarsan, dedi. Dedi və başını dostunun sinəsinə söykəyib gözlərini yumdu. Qulam əyilib onun buz kimi soyuq alnından öpdü, hönkürhönkür ağlamağa başladı...

Qərargahdan çıxan döyüşçü yolda onu heç kimin qarşılamağını görcək, radiostansiyanı «Qartal»adək gətirmiş və Zaxarçenkonun əmri ilə Sandro gələnə kimi özü də orada qalmışdı. İki cə dəqiqədən sonra «Şimşək»lə əlaqə yaranmışdı. İndi onlar «Ferdinant» və «Tıqr» tanklarını apaydın görürdülər.

Leytenant, qərargahla topçu alayı arasında da rabitə xəttinin bərpa edildiyini görcək rahatlıqla nəfəs aldı. «Yaşa! Gec də olsa, düzəltidin!» deyə ürəyində Qulama təşəkkür etdi. Dəstəyi Sarışından alıb, qarşıdakı vəziyyət barədə polkovnikə izahat verdi. Səlimxanov düşmənin göndərdiyi yeni qüvvələrin qarşısını kəsmək üçün tədbirlər tökdü.

Qulamin indicə düzəltdiyi rabitə xətti ilə yeni əmrlər verilməyə başlandı. Sarışın eşitdiklərini təkrarladı, alayın topları lülələrini üfqə vəziyyətdə endirib tanklara atəş açdı. Qarşıdakı səngərlərdən yanacaq dolu butulkalar atıldı, odpüskürənlər alovlu nəhəng dillərini qabağa uzatdı.

Düşmən heç də zəif deyildi. Semixatkanı heç cür əldən vermək istəmirdi.

Bayaqdan bəri guruhur atılsa da, tanklardan ancaq biri sıradan çıxmışdı. Bu isə vəziyyəti o qədər yüngülləşdirmirdi.

Alman tankları desant buraxmışdır! Onları son nəfərinədək qırmaq! Sarışın telefonda polkovnikin səsini eşitdi.

Alman tankları desant buraxmışdır! Onları son nəfərinədək qırmaq!

Bu xəbər çovğun kimi bütün cəbhəyə yayıldı. «Maksim» pulemyotları, avtomatlar, beşaçılanlar, karabinlər, pistoletlər müxtəlif səslərlə gurlamağa başladı...

Alyonuşka! Alyonuşka! deyə eyni zamanda Sarışının qulağına telefonda zəif, kədərli bir pıçıltı da gəldi. Qız cavab verdi

Eşidirəm! Eşidirəm! Kimdir!

Danışan mənəm, Qulamdır. Tez kabel göndərin! Artıq dözə bilmirəm. Bədənim donmuşdur...

Yoldaş leytenant. Qulam kabel gözləyir!

Sarışın qalxıb köməyə getmək istədi. Ancaq telefonda kim növbə çəkəcəkdə

Kabel istəyir Zaxarçenko təəccübləndi. Rabitə ki, sazdır.

Deyir, artıq dözə bilmirəm, bədənim donmuşdur...

Leytenant işin nə yerdə olduğunu əl üstü dərk elədi.

Sən burada gözlə, bu dəqiqə özüm apararam!

O yarısı boşalmış katuşkanın kəməmindən yapışıb telefon xətti boyunca geriyyə cumdu. Sarışın səngərdə tək qaldı. Düşmən desantları tankların dalınca irəliləyərək, gördükləri hər qara nöqtəyə güllə atırdılar. Artıq çox şeyi adi gözlə də sezmək olurdu. Onların qarşısına çıxmış sovet tankları da uzun lülələrindən irəliyə doğru güllələr püskürürdü.

Desantlardan dörd nəfəri, arxasında radiostansiya yerləşən yanmış tanka tərəf sürünürdü. Oradakı döyüşçülərin həyatı təhlükə qarşısında idi. Sarışın dişilə şinelinin ətəyini cırdı, ondan yarım metr uzunluqda ensiz bir parça qopardı və telefonun dəstəyinə halqa salıb, başına keçirdi. Əlləri işdən azad oldu. Dəstək qulağından rahatca asılmışdı. Qız avtomatını götürüb sinəsi üstə uzandı. Tələsmədən desantları nişan alıb atdı. Onlardan biri hərəkətsiz qaldı.

Al! deyə Sarışın bir də, bir də, dalbadal daha bir neçə güllə boşaltdı. Tankın dalındakı döyüşçülər də məsələdən agah olcaq sialaha əl atdılar. Qız, alman soldatlarının dördünün də qarın üstə sərildiyini görüb sevindi.

Artıq irəli gəlməyə cəsarət etməyən tanklar cəbhə boyu sağasola dönərək desantların daldalanması üçün şərait yaradırdı.

Sarışın həm ara vermədən atır, həm də telefonda eşitdiyi əmrləri yaxındakı alay komandirinə çatdırırdı. Lakin o, Qulamdan nigaran idi. Sandronun isə harada olduğunu hələ də bilmirdi.

Alo! Alo! Mən Bondarçukam! Mən Bondarçukam! Qulam, sən haradasan deyə dönə-dönə soruşurdu. Leytenant gəlib çıxdımı

Lakin Sarışına yarı yoldan Qulam deyil, uzaq qərargahdan başqa telefonçu cavab verirdi. Bondarçuk birdən susdu. «Görəsən onu yaralamayıblar ki!»

Telefon xətti əməllibaşlı işləyirdi. Bu isə qızın həyəcanını daha da artırırdı. «Bəs Qulama nə oldu Niyə gəlib çıxmadı»

Düşmən irəli soxulmağa can atır, toplar nərildəyir, güllələr vıyıldayırdı...

Son mərmilərini qurtarmış tanklar da, indi pulemyot atəsinə keçmişdi. Cəbhədə sanki böyük bir «Arsenal»ın sursatından qovurğa qovrulurdu...

Zaxarçenko Bədirzadəyə yaxınlaşanda, onu qarın üstündə taqətsiz halda uzanıb donmuş gördü. Qulam qırılmış telefon xəttini hər iki ucundan tutub, ortada, qərargahla alay arasında canlı rabitə yaratmışdı. Sən demə, bayaqdan diviziyanın əmrləri onun bədəninə, ürəyindən, qan damarlarından keçib cəbhəyə yayılmış. Əlaqənin kəsilməsinə yol verməmək üçün öz vücudu ilə bir parça məftili əvəz edirmiş! Ancaq o iliklərinə qədər buz kimi donmuşdu. Leytenant onu qaldırıb qırağa çəkdi. Gətirdiyi kabledən kəsib rabitəni düzəltdi. Sonra flyaqasını kəməmindən açaraq Qulama verdi.

Al, biriki qurtum araq iç, canının üşütməsi çıxsın.

Bədirzadə leytenantın dediyinə əməl etdi. Sonra flyaqanı bağlayıb Zaxarçenkoya qaytardı.

Sandronu vurdular!

Necə! Öldümü!

Qulam əzgin halda astaasta başını tərپətdi.

Qucağında can verdi... Gözləri qapananda uşaq kimi sinəmə qısıldı... Nazikoya, dedi, salam yazarsınız.

Leytenant ikiəlli sifətini qapadı.

Qulamla leytenant özlərini Sarışına yetirəndə qaş qaralmağa başlamışdı. Düşmən tez-tez havaya fişəng atır, yerigöyü işıqlandırır. İndi tanklardan bir neçəsi alov içərisində tüstülənirdi. Lakin desantlar son nəfərinədək qırılmamış təslim olmaq istəmirdilər. Alman qərargahının əmrinə görə, tankların köməyi ilə onlar hələ biriki saat sovet qoşunlarının qarşısını almalı idilər. Bu müddət ərzində isə, Dnepr buzlarının parçalanmadığı yerlərindən hissəni geri çəkəcəkdilər.

Leytenant, Bədirzadədən ayrılıb qabağa getdi. Tankın yanındakı radiostansiyadan xəbər tutmaq istədi. Qulamı çox pəjmürdə görə Sarışın narahatlıqla xəbər aldı

Sənə nə olmuşdu Niyə o qədər yubandın

Telefon xəttində baş verən hadisəni Qulam qısaca ona bildirdi. Qızı fərəh qarışıq təəccüb bürüdü.

Sarışın sevdiyi oğlanın çöhrəsinə baxdı. Baxdı, sonra özünü saxlaya bilməyib ikiəlli onun boynunu qucaqlayaraq odlu dodaqları ilə donmuş üzündən öpdü.

Sağ ol, əzizim! Bunu mən heç ağılıma da gətirməzdim!

Qulam danışmadı. Sarışının şineli üstən ehmalca çiyinini oxşadı.

Bəs serjant Meladze haradadır, ondan xəbərin yoxdur deyə qız soruşdu.

Qulam sifətindəki ifadəni gizlətməyə çalışdı.

Yəqin haradasa döyüşçülərin arasındadır.

Bu eyhamlı sözlərdəki mənanı başa düşməyən Sarışın qabaqda bir neçə mərmə partladığını görcək Qulamla yanaşı üzüqoylu, yerə yatmaq istədi, ancaq... ürəyini tutaraq irəli yox, arxaya qanrıldı.

Amaan!.. Getdikcə zəifləyən və sonra qırılan bus əs cəbhədə apaydın eşidildi.

Qulam sıçrayıb onu havada tutdu.

Alyonuşka!!!

O, elə bu anda özünün sağ biləyində də acı bir ağrı duydu.

Alyonuşka!.. Sənə nə oldu! Alyonuşka.. Qulam titrək səslə çığıraraq, qızın axan gözlərinə baxdı. Yalvarıram sənə, Alyonuşka, gözlərini aç! Eşidirsənmi, Alyonuşka, bu sözləri sənə deyən mənəm! Qulamdır!..

Sarışının papağı yerə düşdü, sarı, kəhrəba saçları Qulamın qolları üstə dağıldı.

Alyonuşka!!.

Onun şinelinin sol döşünün qızardığını görən Qulam, qızın yaxasının düymələrini açdı. Sarışın ağır yaralanmışdı. Bu vaxt hardansa şəfqət bacısı özünü səngərə saldı. Tələsik çantasını açıb

Lenaya ilk yardım göstərmək istədi. Bondarçukun paltarlarını soyunduranda ümitsizliklə başını buladı və dərinə köks ötürdü.

Qulamın sifətinə meyit rəngi çökmüşdü. Nə edəcəyini bilmirdi.

Şəfqət bacısı Sarışının sinəsini çalınçarpaz sarıdıqdan sonra Bədirzadəyə dedi

Onu yerə uzandırın.

Qulam qızın başını astaca şinelin üstünə qoyanda öz biləyini səlt qan içində gördü.

Deyəsən mən də bekara yaralanmışam... Bu keçibgedər. Düzünü söyləyin, onu təcili xəstəxanaya çatdırsa, həyatını xilas etmək olarmı

Şəfqət bacısı dinmədi.

Cavab verin! Mən sizinləyəm!..

Xeyr. Artıq hər şey gecdir.

Qulam əllərini yuxarı qaldıraraq başını tutmaq istədi, ancaq sağ qolu qalxmadı.

Şəfqət bacısı onun biləyinə baxanda, heyrətləndi

Siz özünüzü də düşünün! deyə ucadan çağırdı Əgər venanız zədələnsə, qanı saxlamaq mümkün olmayacaq!

Qulam bədəninin getdikcə sustaldığını, taqətdən düşdüyünü aşkar hiss edirdi.

Şəfqət bacısı onun qoluna iki yerdən rezin dolayıb yarasını möhkəm sarıdı.

Tez olun, xəbər verin, adam göndərib sizi əvəz etsinlər!

Lazım deyil. Mən buradan heç yana getməyəcəyəm!

Qulam dəstəyi götürüb qulağına söykədi. Telefonda onları çağırırdılar.

Bəli, eşidirəm! Xeyr, Bondarçuk ağır yaralanmışdır! Danışan Bədirzadədir! Oldu! Qulam aldığı əmri alay komandirinə çatdırdı Desantları son nəfərinədək məhv etmək!

Desantları son nəfərinədək məhv etmək!

Bu tanış səs Sarışının qulaqlarında əkssəda verçək, gözlərini açdı Qulam...

Bədirzadə yaralı əli ilə onu qucaqladı.

Şəfqət bacısı tez qızın başının üstünü kəsdirdi

Tərpənməyin.

Fişəng işığında qarın üzəri ilə o tərəf bu tərəfə sürünən desantları görən Qulam telefonun dəstəyini şəfqət bacısına uzatdı.

Bir dəqiqəliyə məni əvəz edin! dedi və avtomatını solə linə götürdü. Sağ qolunu silahın altına qoyub gözlərini qıydı.

Tutun, gəldi!

Avtomatın lüləsindən bir qatar odlu güllə uçdu. Alman soldatlarından irəlidə olanı yerində qıvrıldı.

Bu sənin intiqamın, Alyonuşka!..

Silah bir də dilləndi.

Bu da Sandronun qanı!

Bondarçuku qucaqlayaraq, dəstəyi qulağına tutmuş şəfqət bacısı gözlərini heyrətlə qabağa zilləmişdi. O, Qulamın atdığı qızmar güllə qatarlarının alman soldatlarına necə dəydiyini aydın görürdü.

Tutun, gəldi! Bu da müqəddəs silahına, intiqamını alacağımıza and içdiyim Viktor Sokolovun əvəzi!

Avtomat bir daha uzunuzadı dilləndi.

Dəydi! deyə şəfqət bacısı özünü saxlaya bilməyib çıxırdı.

Sarışın başını qaldırıb inildədi.

Qulam... Hamısını atma... Bir güllə də mənim üçün saxla...
Yaram mənə çox əziyyət verir...

Sən nə danışsən, Alyonuşka! Biz ki, geri çəkilmirik. Elə olsaydı, mən bir yox, iki ehtiyat güllə saxlardım. Düşmən uzaqlaşır...
Tanklar geri dönür...

Yarımqaranlıq içərisində qızın sifətində xəfif bir sevinc əlaməti göründü. Göründü və yaranın ağrısından tez də silinib yoxa çıxdı. Qulam bu sözləri təsəlli üçün deməmişdi. Almanlar kəndi tərk edirdilər. Desantlar daha görünmürdü.

Qarşıdan qarışıq səslər ucaldı. Sovet piyadaları səngərlərdən qalxıb Semixatkaya tərəf yüyürürdü. Toplar isə, indi Qızılkilsəlidən və şam meşəsindən daha uzaqları, Dneprin sağ sahilini vururdu.

Alyonuşka, bir qalxıb baxsana! Düşmən sənəni kəndini boşaldır, bizimkilərin ora çatmağına az qalıb. Tanklarımız irəliləyir!..

Qulam bir əli ilə onun başını qaldıraraq qabağı göstərdi. Lakin Sarışın Semixatkada, iki il əvvəl olduğu kimi, yenə alovlanan tonqallar gördü.

Vicdansızlar! deyə şəfqət bacısı hirsini boğa bilməyib səngərdən bayıra atıldı. Kəndin olanqalan evlərini də yandırdılar.

Qulam da Semixatkaya tərəf baxdı. Qarşıda onlarla tonqalın nəhəng, alovlu dili qaranlıqları yalayır.

Qərargahın son əmrinə görə, diviziya gecə ikən Dneprin sağ sahilinə keçməli idi. Cəbhədəki qarışıqlıq içərisindən polkovnik Səlimxanovun əmri aydın eşidilirdi.

Yenə yandırdılar... Daha orada heç bir şey qalmadı. deyə Sarışın güclə eşidilən səslə pıçıldadı. Mən də qalmadım... Qulam!... Eşidirsənmi Mən də... Mən də səndən ayrılıb gedirəm... Özü də həmişəlik gedirəm.

Sən daima mənim ürəyimdə yaşayacaqsan, Alyonuşka!... Oradan heç yana getməyəcəksən!..

Qız, üzünə düşən isti damcıdan diksinən kimi oldu. Bir anlığa gözlərini geniş açdı. Qarşısında ilk məhəbbətinin canlı heykəlini Qulamı gördü. Oğlan onu dizinin üstünə almışdı. Ağlayırdı. Səssizsəmirsiz, içində ağlayırdı. Şəfqət bacısı çəkilib qıraqda durdu.

Qulam, mənim əzizim... sən, dava qurtarandan sonra da, bir yol, bizim kəndə gələrsən... Onda məni də yada salarsan. Deyərsən, bir zaman Alyonuşka da burada yaşayardı. Özü də xoşbəxt yaşayardı. Deyərsən, məni sevdiyi bir vaxtda onu öldürdülər. Alyonuşka ayrılıb, getdi, öz məhəbbətini də qara torpağa apardı.

Bəli! Alyonuşka son vəsiyyətini elədikdən sonra işıqlı həyatdan ayrılıb getdi. Məhəbbətini də qaranlıq torpağa apardı...

Semixatkanın tərək edib qaçan düşmən o biri sahildən geri baxanda qaranlıqda alovlanan tonqallar arasında bir heykəl gördü. Qucağında körpəsini tutmuş bu tunc ana heykəli bir neçə gün əvvəl Alyonuşkanın yaşadığı uşaq bağçasından ucalırdı. Sanki almanlar Dneprdən uzaqlaşdıqca, bu ana da onları izləyir, yaxınlaşır, yaxınlaşırdı.

Bu günəş təkin yanar heykəl, bütün anaların mücəssəməsi idi!

Mən, Məhbubə üçün axşamdan oxuduğum hekayətimi bitirib, dəftərimi örtdüm və bir papiros yandırdım.

Səhər açılırdı. Üfüqlər alçəhrayı rəngə boyanmışdı. Bizim məskən saldıığımız talada quşlar civildəşir, alabəzək kəpənəklər uçuşurdular. Çiçəklərin, otların üstünə şəh qonmuşdu. Havanın

ətri adamı bihuş edirdi. Bir azdan günəş çıxacaq, öz ilıq şüalarını çadırımızın içərisinə dolduracaqdı.

Mən lampanı üfləyib söndürdüm. Pencəyimi çiyinə salıb yastığa dirsəklənmiş Məhbubə söhbətimdən təsirlənmişdi, xəlvətcə ağlayırdı. Mən onu dindirib ürəy

ini kövrəltmək istəmədim. Papirosumu sümürüb tüstünü hərisliklə ciyərlərimə çəkdim.

Bəs sonra o, Alyonuşkanı harada dəfn elədiniz deyə Məhbubə dözməyib, xəbər aldı.

Alyonuşkanı Sandro ilə yanaşı, Semixatka kəndinin qırağındakı qəbiristanda basdırdıq. Biləyim yaxşı olandan sonra mən ikinci dəfə cəbhəyə yollananda onların məzarı başında bir cüt ağac da əkmışdim. Yerli camaat öz ölülərinin xərəbəlikdə qalmasına razı olmamış, qəbiristanlığı güllüçiçəkli bir bağçaya çevirmişdi. Srağa gün də mən, səndən xəlvəti ora getmişdim. Ancaq qəbirləri ayırmaq mümkün deyildi. Hamısının baş tərəfində beşguşəli ulduz sancılmışdı...

Mən qalxıb məyus halda çadırdan çıxdım. Məhbubə də yanıma gəldi, əlini çiynimə qoyub, qızaran geniş üfüqlərə baxdı.

Səndən bir xahiş eləsəm sözümü yerə salmazsan ki, Qulam dedi.

Buyur.

Məni də bu gün o Semixatkaya Alyonuşka kəndinə apar.

Məhbubənin gecədən yuxusuz olduğunu bəhanə edərək, onu bu fikirdən daşıdırmağa çalışdım.

Orada ürək açan nə görəcəksən ki, dedim. Hər şey yanıb, dağılmış, yerlə yeksan olmuşdur.

İstirahətə gəldiyi bir vaxtda Məhbubəyə müharibənin dəhşətlərini göstərib kədərləndirmək istəmirdim. Ancaq çox təkid elədiyini görüb könülsüz razılaşdım.

Gedək, dedim. O qədər də uzaqda deyil.

Mən çadırı və içərisindəki şeyləri yığışdırıb maşına qoyanda Məhbubə harasa qaçdı. Motorun səsini eşidəndə bir qucaq gülçiçəklə qayıtdı. Tələsmədən yola düşdük. Sahil boyu irəlilədikcə, mən ona, vaxtilə bu yerlərdə gedən vuruşmaları xatırladırdım.

Qulamcan, bəs sən heç demədin, polkovnik Səlimxanov, leytenant Zaxarçenko necə oldu Onlar salamatmı qaldılar Yoxsa...

Hər ikisi sağsalamatdır, Məhbubə! deyə cavab verdim. Səlimxanov indi, müharibədən əvvəlki ixtisası üzrə institutda tarix dərslərini aparır. Özü də elmlər doktorudur. Zaxarçenko isə Kiyevdə geoloq işləyir... Hələ fikrim var evə qayıdanda ona da baş çəkək.

Çox yaxşı olar, deyə Məhbubə razılaşdı. Bakıya çatcaq mənə Səlimxanovla da tanış edərsən.

Mən maşını keçmiş Semixatkanın yaxınlığında saxladım, aşağı endik.

Haqqında sənə oxuduğum «Alyonuşka kəndi» bir zaman burada idi. Ona bu adı da mən vermişəm.

Məhbubə hər yana baxdısa topatopa daş yığımlarından başqa heç nə, heç nə görmədi.

Sinə dolusu köksünü ötürüb kədərləndi. Sonra mənalı bir tərzdə başını tərپətdi.

Gör müharibə nələr törədib! deyə qarşıda gördüyü mənzərədən heyrətə gəldi. Bütün kəndi məhv edib! O, bir an susub üzünü mənə çevirdi. Bəs nə əcəb yerli camaat sonradan Semixatkada yox, uzaqda məskən salıb Buranı abad edə bilməzdilərmi

Xeyr, dedim. Yanıb külə dönmüş bu torpaqda o zaman heç nə əkmək olmurdu. İnsanlar isə güləçiçəyə, yaşıllığa öyrənmişdilər...

Hər ikimiz gözlərimizi Alyonuşkanın kəndinə dikmişdik. Sanki qarşıdakı xərəbəliyin sükuta qərq olmuş hər qaşqabaqlı daşı dilə gəlib demək istəyirdi «Burada insan yaşamışdır!»

Sonra biz kiçik bir bağıcadaki qəbiristanlığa gəldik. Məhbubə topladığı tər çiçəkləri bütün məzarların üstünə səpələdi. Hər halda Alyonuşka ilə Sandronun da qəbri onların arasında idi...

Mənim Məhbubəyə oxuduğum əhvalat, cəmisi ikicə həftənin ərzində olmuşdu. Müharibə isə dörd il davam etmişdi!

Yaxşı, Qulamcan, sən bu əsərini təzədən işləyəndə haradan, necə başlayacaqsan deyə geri qayıdanbaşı Məhbubə maraqla xəbər aldı.

Mən ona baxıb gülümsündüm

Elə sənə nağıl elədiyim kimi dedim. «Səndən nə gizlədim. Olan oldu, keçən keçdi. Mən əvvəllər də birini sevmişdim...»

Bakı Yalta,

1959-cu il iyul - 1960-cı il
iyun.